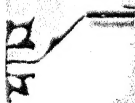

హాజీరీ సంవత్సరం 19

అ

29-1

చాటుపద్య రత్నాకరము

శ్రీకృష్ణయ్య పర్వమూల సమకాలిను

చేర మందిరము, నెల్లూరు

ఇది

దీపాల విచ్చయ్య శాస్త్రిచే

సంపాదితము—బ్రకటితమును

ద్వితీయ ముద్రణము

చెన్నపురి:

ఆంధ్రప్రతికాముద్రాలయమున

ముద్రితము.

1927

కాపీరైటు రిజిస్టర్లు

వెల 1-4-0.

శ్రీ శ్రీ G.C.V. రమణారావు, M.A.
జ్యోతిర్మఠాగారి భార్య
G. సరోజినిమ్మాయి చే
కలకత్తా (2003)

రాజప్రోషకులు

మ. రా. రా. శ్రీ బెజవాడ రామచంద్రారెడ్డిగారు బి. ఏ.

బుచ్చిరెడ్డిపాలెము

- ,, పొణకా గోవిందరెడ్డిగారు, అల్లూరు.
- ,, పర్వతరెడ్డి రామచంద్రారెడ్డిగారు, అల్లూరు.
- ,, ఈపూరు బలరామిరెడ్డిగారు, ఈపూరు.
- ,, వాకాటి సంజీవిశెట్టిగారు, నెల్లూరు.
- ,, సి. బి. మైసూరురెడ్డిగారు, చెరువు బెడ
గల్లు, కర్నూలుజిల్లా.
- ,, ఆర్. రామారెడ్డి గారు, దైవందిన్నె,
బళ్లారిజిల్లా
- ,, చావలి కృష్ణయ్యపంతులుగారు, బి. యే.
బి. యల్. నర్సరావుపేట.

ఉద్ధారకులు

- ,, చిల్లకూరు సుబ్బరామిరెడ్డిగారు, కలివెల
పాలెము.
- ,, కాకుటూరు లింగారెడ్డిగారు, మైపాడు.
- ,, డాక్టరు. యం. సి. సుబ్బరావుగారు, హెచ్.
యమ్. బి., నెల్లూరు.
- ,, అడ్డాడ సిద్ధేశ్వరశర్మగారు, మడమనూరు.

29704

కలానిధి గ్రంథమాల

ఈకాలమున నెన్నియో గ్రంథమాలలు బయలువెడలి
యెన్నోవిధముల భాషాసేవ సేయుచున్నవి. అయినను భాషా
సతీవరివస్య యెందఱెన్ని తెఱఁగుల నొనరించినను, అతిమా
త్రము కాదన్న నమ్మకమున మేమీయుద్యమమునకుఁ బూను
కొంటిమి.

సాధారణముగా గ్రంథమాలలన్నియు నవలా రచన
మునకే తమశక్తిని ధారవోయుచున్న వనుట సత్యమునకు
దూరముకానిమాట. కథాకల్పనా చమత్కారకలితమగునవల
ఆనందప్రదముకాదని నేనననుగాని అందు భాషావధూటి సం
ఘలు వదలి, ధాతువులుచెడి, ధ్వనిసన్నగిల్లి, తొట్టుపాటు లేక
చక్కఁగా నొక్కపదమైనఁ బెట్టఁజాలని నీరసస్థితిలోనుండునని
మాత్రమనక తప్పదు. ఇక నలంకారములమాట అడుగవల
యునా? ఇట్లనుటచే భాషాసౌష్ఠ్యముగల నవలలులేవని మా
యభిప్రాయము కాదు. అవి ప్రేళ్లపై లెక్కపెట్టఁ దగినన్నిగా
నుండును. కల్పనాసౌందర్యమునకుఁదోడు భాషాచాతుర్యము
గల నవల సౌందర్యముతోడి సంభాషణ చతురిమగల నవలా
వలె రసికుల నలరింపఁజాలునుగదా?

ఏమయినను, రుచ్యంతరములేని కేవల మధురపదార్థ భక్షణము మొగము మొత్తుపగిది రచనావిభేదములేని నవలా పతనమును విసువుపుట్టింపకపోదు. కావుననే మే మీ గ్రంథ మాలయందు సకలజన సుబోధములును సరసకర్ణ రసాయన ములును నగు ఖండకావ్యములు, (ప్రాచీన) ప్రబంధములు, నాటకములు, నవలులు, గద్యప్రబంధములు, ఆంధ్రీకరణములు మున్నగు వివిధ గ్రంథములను నాలుగుమాసముల కొకటి వంతునఁ బ్రకటించి పాఠకులకందింపఁ దలఁచి యున్నారము. మఱియు విద్యార్థులమేలు నర్థించి కాళిదాసాదిమహాకవుల కావ్య ములను వచనరూపమున నాంధ్రీకరించి యిందుఁ బ్రకటింపసమ కట్టియున్నాము.

కావున భాషాభిమానులెల్లరును మా యుద్యమము నకుఁ దోడుపడి లోకకల్యాణసంధాయకు లగుదురు గాక.

చాటుపద్యరత్నాకరము ముద్రితపూర్వమైనను ప్రతు లెచ్చటను దొరకమిచేఁ బలుపురికోరికపై నిందు ప్రథమకుసు మముగా వెలువరించితిమి.

సంపాదకుఁడు.

వీ రి క

(మొదటి కూర్పు)

ఆంధ్రభాషాభిమాని సోదరులారా!

వాగనుశాసన కవిసార్వభౌమాంధ్రకవితాపితామహాది
మహామహులచే నెత్తిపెంపబడి, రాజాధిరాజులచే లాలింపఁ
బడి, దేశభాషాంతాంగులకుఁ దలమానికమై చెన్నారిన మన
యాంధ్రభాషావధూటి, తన ముద్దులొలుకు పలుకులను కేవల
పురాణకావ్య ప్రబంధరూపములనే కాక చాటు పద్యరూప
మునఁగూడ వెలయించి వెలలేని పొగడ్త నందియున్నది. ఆ
చాటుఫణితి యొక్కొక్కపట్టునఁ బ్రబంధసరణిం గూడ నధః
కరించుననుట కవితాతత్త్వజ్ఞులకు విదితమ.

చాటువులు కేవల కల్పనాకథాత్మకములును—అత్యంత
తాతిశయోక్తిమయములును—గాక విషయానుకూల స్వాభా
వికవర్ణనాలంకృతము లయి, సర్వజనహృదయంగమము లయి
రస మొలుకుచుండును. అంతేకాక పూర్వరాజుల గుణగణము
లను, ఆప్పటి దేశసీతులను; నాటి యుద్ధములను; జయాప

జయములను; కవులను; పండితులను; వారివారి వివాద సామర్థ్యములను; మఱియు ననేకవిషయములను దెలిపి ప్రకృత దేశచరిత్రకారులకును, కవులకును జేయుఁత నొసఁగఁజాలి యున్నవి.

ఇట్టిచాటువు లాంధ్రప్రపంచమున నెన్నియో జన్మించినవి. అం దొకకొన్నితాళపత్రగ్రంథములఁ జేరి, రామబాణముల వాతఁబడి నశించినవి. ఇంకను నశించుచున్నవి. మఱి కొన్ని తాళపత్రముల కెక్కక, కొందఱుముదునల్లనోటననెల కొనియుండి నేటికి నామమాత్రావశిష్టము లైనవి. పోయినవి పోయిన నిప్పటికి ననేకపద్యములు నిల్చి యున్నవి. కాని అవి యొకగ్రామమున నొకయింట నొక పొత్తమున లేమిని వానిని సంతరించుట మిగులఁ గష్టము. చాటుపద్య రత్నములఁ గూర్చి శ్రద్ధవహించినవారు లేకపోవుటచేత నవి యట్ల దిక్కుమాలి పడి యుండెను. మొన్న మొన్న బ్ర. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు కొన్నిచాటువులంగూర్చి— యీనవీన మహాకార్యము నకు మార్గదర్శకులయి— “చాటుపద్య మణిమంజరి ” యను గ్రంథము నాంధ్రలోకమున కొసంగి వినుతిపాఠశాలైరి. సామాన్యముగ లోకములో వాడుకలో నున్న చాటువులే కాక యెన్నియో పురాతనచాటువు లందున్నవి. అయిన నందుఁ

జేరని చాటువు తెన్నియో యింకను మేఘముల మఱుగున
నున్న తారకలవలె నందందునున్నవి.

ఈవిషయము నెఱింగి బ్ర. దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు
ఈచాటుగ్రంథసంపాదకులలో రెండవవారుగాబయలుపడలిరి.
వీరి ప్రయత్నము సకలాంధ్రజనశ్లాఘ్యము. హిరు నయస్సునఁ
బిన్నలయ్యను, తమకుఁ గల భాషా ప్రవేశాభిమానములు
చెలులై తోడునడువ, వ్యయప్రయాసముల కోర్చి దేశసంచ
రణ మొనర్చి—మణిమంజరిలోఁ జేరని చాటువు లించుమిం
చుగ నాటువందలను గూర్చి యీ 'రత్నాకరము'ను వెలువ
రించి మన కందఱకు నానందము గలిగించిరి. ఇందులకు మన
కృతజ్ఞతను దెల్పుటతోఁ దనివినందక, యింక నిటువంటిగ్రంథ
ములను సంపాదింప మనశాస్త్రిగారికిఁ బ్రోత్సాహ మొసంగి
వారి యుద్యమమునకుఁ దోడుపడుటయాంధ్రులమగు మన కెల్ల
రకును గర్తవ్య మని విన్నవించుచున్నాను.

9-7-17,
తోటపల్లి గూడూరు, నెల్లూరు. }

ఇట్లు : కవిజనవిధేయుఁడు,
పొణకా పెంచెలు రెడ్డి.

విషయ సూచిక.

ప్రథమతరంగము

విషయము.

పుట.

కృత్యవతరంగము	1
వేయలవాడభీమకవి	5
బమ్మెరపాతరాజు	8
శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముడు	9
అల్లసాని పెద్దన	12
తెనాలిరామకృష్ణకవి	14
విద్యజ్ఞనకోలాహలుడు	27
కందుకూరు రుద్రకవి	28
నక్కలపాటి సంజీవరాయకవి	31
పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి	32
మాగాపుశరభకవి	39
ఏనుగు లక్ష్మణకవి	40
శివు కృష్ణమూర్తికవి	40
చెళ్లపిళ్ల నరసకవి	46
అడిగము సూరికవి	47
ప్రౌఢకవి మల్లన	54
కూచిమంచి తిమ్మకవి	57
వూరె నరసకవి	58
తిరుమలబుక్కపట్టణం తాతాచార్యులు	59
బొగ్గవరపు పెదపాపరాజు	64
కొమ్మలపాటియోబనకవి	66
రాళ్లబండిపట్టాభిరామరాజు	66
తురగా వెంకంరాజు	69
పుల్లకవి	71
మొదల్ల వెంకన్న	72
బుచ్చయ్యకౌండిల	88

విషయము

ద్వితీయతరంగము

రాయనభాస్కరుడు	89
శామలింగభాస్కరుడు	93
కోటసింగరాజు	96
సాహిజిమారుడు	96
కొత్తరయోజ్ఞమ్మంత్రి	97
పెమ్మసింగరాజు	97
గోపయరామయ	99
గుంటుపల్లి సాంబనమ్మంత్రి	99
పసునూర్తిహుళిక్కిమ్మంత్రి	100
దమ్మవళ్లంపుల్లప్పప్రధాని	100
దమ్మడపు నెహనుమ్మంత్రి	102
పీసపాటి శే సాచలమ్మంత్రి	103
గుమ్మడివెల్లికృష్ణయ్య	104
కోతిసుబ్బారాయుడు	105
నరదామాత్యుడు	105
గోపరాజు రామప్రధానుడు	105

తృతీయతరంగము

కృష్ణ దేవరాయలు	108
కోటితిరుమలరాయలు	109
విజయరఘునాథరాయలు	111
కోటిరఘునాథరాయలు	129
విజయరంగచొక్కనాథుడు	140
కోటిరాజగోపాలరాయలు	141
పూసపాటివిజయరామరాజు	142
కలిసిండిరామభూపతి	143
కోమటివేమన	144
ఇప్పలబక్కిరెడ్డి	145

విషయము	పుట.
ఒడ్డెపూడిఅక్కనరెడ్డి	146
లక్ష్మిరెడ్డిపుల్లారెడ్డి	146
ధరణికోటనంజయ్యుడు	147
రాజేంద్రహోడుడు	147
కాటయవేమన	148
జగదేవభూపతి	148
వెలుగోటివారు	149
వత్సవాయజగపతిభూపతి	152
పెమ్మసానివారు	152
మాకనృపతి	153
కంబనృపాలుడు	153
దామరవేంకటపతి	154
వాసిరెడ్డివేంకటాద్రినాయుడు	154
జూపల్లిధర్మారాయుడు	164
మల్కిభరామ్	165
మహమ్మద్ బేక్ సాహేబు	166
రావిళ్ల వారు	166
శాకమూరియెల్లయజన్నయ	168
గద్వాలప్రభువులు	168
ఆత్మహారుసంస్థానాధిపతులు	170
జన్నపల్లిరామకృష్ణభూపతి	171
వేంకటరమణప్ప	171
కచ్చిరంగయ్య	172
బారువేంకన	172
మల్రాజువారు	172

చతుర్థతరంగము

వేమగుంటవేంకట్రాయుడు	183
---------------------	-----

విషయము.	పుట.
వేములచిన్నారాయణుడు	183
గువ్వలచెన్ననిపద్యములు	183
కొత్తఅమరప్ప	185
కృష్ణారాయశీతీంద్ర	186
శృంగారము	189
చిత్రకల్పన	198
కృష్ణారాయబౌరము	200
చంద్రమండలము	201
చలి	201
నసంతమునువు	202
పడమటిగాలి	202
లోభి	202
పొగాకు	204
నస్యము	205
సదాశివసద్గురుప్రభూ	206
భైరవా	208
నీతి, హాస్యము	209

పంచమతరంగము

అర్థకందమున దశావతారముల యిమిడిక	213
దశావతారశ్లేష	213
భృత్యులు	213
శ్రీగండవరపమ్మదండకము	214
హెచ్చరిక	219
రాముగనుగొంటి	221
ఆశీర్వాదము	221
లేఖకుడు	222

(శ్రీ) ర సు

చాటు పద్య రత్నాకరము

ప్రథమ తరంగము

శ్రీ సీతాహృదయాబ్జభృంగ! సితరాజీవాభ్రమాతంగంగం
 గాసారంగధరాంగజాహితతురంగ క్షీరనీహారతా
 రాసాధారణసాధుక్తిరి రుచిచర్చాభాసురాశాంతభా
 మాసందోహశుభాంగ! భద్రగిరిరామా! దీనచింతామణి!

క. నిడ్రెడ్డూహర! జీవన
 రాద్ధశగళితాస్త్రపుషితరాజత భూధ్రా
 ధీక్షిరిజాధిపనుత! ఖగ
 రాడ్డామీ! చల్ల గరిగె రామస్వామీ!

సీ. అజనిజాగ్రజభుజానుజసుజాంగ జయజా
 ర్కజయజాంబుజభజాభజనభాజ
 సురవరాధరచరాచరధరాధరచరాం
 తరవరాకరవరత్వర విహార
 శునతనాతనజనావనమనావనమన
 స్సునయనాయనధనాధననిధాన
 నతహితాశ్రితమతాన్వితశతాయుతకృప
 ద్భృతపదాతి.....

నవ్యభవ్య మహోత్తమ దివ్యకావ్య
 వీరభూరభయాపహధారధీర
 శోణికోణసముజ్వలద్భాణతూణ
 ధామభీమశేరాసనస్తోమ, రామ!

సీ. మొదటిభూతము మహాద్భుత మైనపెనుబండి
 బండిమోయఁగఁ జాలుబలుపుధనువు
 ఇరుభూతమునఁ బుట్టువిరిపట్టి సారథి
 సారథిజనకుండు సరవి శేరము
 చూడవభూతంబు జోడుబాణము నారి
 నారిని నోడించినట్టి పింజ
 చతురభూతము తిండిశాయి కన్నులుగాళ్లు
 గాళ్లుఁ బుట్టినచోటు కానుఁ దలయుఁ
 జేసి పంచమభూతమ్ముఁజేరి యున్న
 త్రిపురసురవైరి వైరి, వైరిమదహరుఁడు,
 హరుఁడు, నేత్రాగ్నివిధ్వస్తమరుఁడు, గురుఁడు,
 ఎపుడు మాపాలఁగల్గ నిం కేమికొడువ?

చ. కమలజకృష్ణశంకరులు, కాంచన నీల పటీరనర్జు, లా
 గమ నగ చంద్రధారు, లఘు కంస పురారులు, హంసతాత్త్వగో
 గమనులు, జన్మపోష లయకారులు, వాక్కుమలాంబికేశ్వరుల్
 శమ కరుణా విభూతి ఘనశక్తులఁ బ్రోతురు మమ్ము నెప్పుడున్.

క. కుముదములు మల్లెమొలలు
 ప్రమదంబునఁ గోసి తెచ్చి ప్రాభవ మలరక్
 సముఖమునఁ బూజనేతుము
 సుముఖిత మాకిమ్ము బుద్ధి శూలికుమారా!

చ. జనకునకు న్విషం బిడినసాగరులోయము లన్ని నేలపా
 లానరఁగఁజేతు నంచుఁ గరమానిన గౌరియుఁ జూచి “వస్తురా

తనయ! సురేంద్రుడాటి కిటుదాచినమామను చైట వేతురా?"

యనిన గరమ్ముచీసిన గజాస్యనిగొల్తు నభిష్టసిద్ధికిన్.

శా. సాటోపారభటికకోరతర సంధానృత్త కేళీనిరా

ఘటప్రాధనిరూఢగూఢపవరాడైవేయ భాస్వజ్జటా
జూటాంతర్విలుత త్తరంగ సుసునస్సోతస్వినిన్ నిర్జర
వ్యాటికోత్కటచాటువాక్యఘటితన్ వర్ణించెదన్ శారదన్.

ఉ. శంభుజటాటపీతటవిశంకటవిస్ఫుటదివ్యవాహినీ

శుంభదనర్దశప్రభవశోభితరంగదభంగభంగసం

రంభవిజృంభమాదరహాసఘుమంఘుమనాదలీలవా

గ్జృంభామౌష్ణ నిన్ను మదిఁజేర్చి నుతింతు మదంబ, భారతీ!

ఆ. అక్షరంబు తల్లియఖిలవిద్యలకెన్న

నక్షరంబు లోకరక్షణంబు

అక్షరంబులేని యబలున కెందును

భిక్షుపుట్టు బోదు పృథ్విలోన.

క. కవితాకన్యకగుణములు

కవికన్న రసజ్ఞుఁడెఱుంగు గవి యే మెఱుంగున్!

భవిలోఁ గన్యకగుణములు

ధవుఁ డెఱుంగును గాక కన్నతం డ్రేమెఱుంగున్!

క. సుకవికవిత్వము తార్కిక

నికరంబులలోన నెట్లు నిల్వఁగ నేర్చున్?

మకరాంకకేళి కోర్చిన

ముకురానన మల్లియుద్ధమున కెట్లోర్చున్

క. మాధుం డెఱుంగునె సత్కవి

గూఢోక్తులసారమెల్ల గోవిదునివలెన్?

గాఢాలింగన సౌఖ్యము

ప్రాధాంగన యెఱుంగుగాక బా లేమెఱుంగున్!

ఉ. సాగరధీర! సత్కవితఁ జక్కఁగ నేర్చిన సద్బుధానళిఁ
బాగని మెచ్చసత్కవులపాదరజంబుఁ దలం ధరించెదన్
దాఁ గడుహీనుఁడై సభలఁ దప్పలు వట్టెడుదుష్కవీంద్రునిన్
“ఛీ! ధగడీ! గులామ!” యని చెప్పన దంతము లూడఁ దన్నెదన్.

ఉ. గొప్పకవీంద్రుఁడైన వినఁగోరుఁ గవిత్వము; తోచినంతలోఁ
జెప్పును దప్పనొప్పు; నిరసింపక దిద్దును; శుంభయయ్యెనా
తప్పులఁబట్టు; యుక్తిఁ బెడదారికిఁ దీయు; గరాసు దానిఁదా
ద్రెప్పటఁబెట్టు, వానితలఁదీయ సదాశివ సద్గురుప్రభూ!

క. గుణియెఱుఁగు గుణులగుణములు
గుణహీనుం డేమియెఱుఁగు గుణులగుణంబుల్?
గుణనిధి తుమ్మెద కమలము
గుణమెఱుఁగునుగాక కప్ప గుణ మేమెఱుఁగున్?

మ. తొలిత్రోవన్ విడకుండి లోనితమముం దోడ్పాటుగా మూలమూ
లలఁ జెల్వారుపదార్థముల్ విరసము ల్లావించు చిట్టెల్లచా
యలదోషాచరణైకవృత్తిఁగని నూర్యలోకభీతిం బ్రవ
ర్తిలుచుం డాఁగు గరాసు కంతకలిత శ్రీ కోటి కొక్కొండె కా.

మ. తమి నందండుఁ జరించి కొట్లఁబడి యంతశ్చంద్ర మహ్నో లభిం
పమికిం జింతిలి సాధ్వసమ్మతుల మై బాధింప సత్సూత్రజా
లములన్ ఖండనసేయుచుం దసకులీలామార్గముల్ సాగరా
ర్తిమెయిం జిక్కుగరాసు కంతకలిత శ్రీ కోటి కొక్కొండె కా.

ఉ. కూరకు నుల్లిగడ్డలకు గుమ్మడిపిం డెకుఁ జల్లనీళ్ల కున్
నారకుఁ గట్టెపుల్లల కనాథలకుం గృతులీయ రోసి యా
భారతిపోయి లక్ష్మీకి నుపాయముఁ జెప్పెను కైతకూటికిం
జేరకుమమ్మ, నేఁ బడినచిక్కులు పెక్కులు నిక్క మిక్కతల్

ఆ. కవులు సాగడువేళఁ గాంతలు రతివేళ

గుతులు ముదువేళ శూరవరులు

ప్రథమతరంగము

రణమునేయువేశ 'రా'కొట్టి పిలుతురు

పాడి యదియు మిగుల భజనకెక్కు.

ఉ. వీడనిమూర్ఖునొద్ద నెఱవిద్యలు రూఢికి రావ దెట్లనె
బూడిదహోమమై చవుటబూడ్చినవి త్తయి వెట్టిముండతోఁ
గూడినకూటమై విసవకొప్పనఁజుట్టినపుష్పమాలయై
గాడిదవాహమై యడవిఁగాచినవెన్నెలయై శృభాయగున్.

వేములవాడ భీమకవి

ఈయుద్దండకవి శాపానుగ్రహశక్తి గలవాఁడు; శంభు
వరప్రసాదమును బడసిన మహానుభావుఁడు. ఇతని పుట్టుకను
గుఱించియు, నీతనిశక్తినిగుఱించియు ననేకచిత్రగాథలు కల
ఈకవి తనశక్తి నిట్లు చెప్పుకొనెను.

నీ. గడియలోపలఁ దాడికడఁగి ముత్తునియఁగాఁ

దిట్టినమేధావిభట్టుకంటె

రెండుగడెల బ్రహ్మాదండిముం డ్లన్నియు

దుల్లఁ దిట్టినకవిముల్లుకంటె

మూడుగడెలకుఁ దా మొనసి యత్తినగండి

పగులఁ దిట్టినకవిభాసుకంటె

అఱజాములోపలఁ జెఱువునీ శ్లింకంగఁ

దిట్టినబడబాగ్నిభట్టుకంటె

సుగ్రకోపి నేను నోపుదు శపియింపఁ

గ్రమ్మరింప శక్తిగలదునాకు

వట్టిమానఁ జిగురుఁ బుట్టింప గిట్టింప

బిరుదు. వేములవాడ భీమకవీని.

ఈతనిగూర్చి వేటొకకవిచే జెప్పబడినపద్యము:

చ. మతిబ్రభ నీగిఁ జేర్చి నిరి మానముపెంపున భీమునికొ బృహ
స్పతి రవిఁ గడ్డు నడ్డునుఁ గపర్ది శుయోధనుఁ బోల్వఁ బూననా
మతకరిఁ దీడ్చు దుష్కులు నమానుషు భిక్షు ఖలాత్ము నెంచ వా
క్సతిపు శశికొ శిబికొ కొమరుసామిని మేరువు నభిఁ బోల్చెదకొ.

ఈకవి ఏకారణమువలననో కోపము పెల్లుతేగి కోహ

టిపైఁ జెప్పిన-పద్యములు:

చ. గొనకొని మర్త్యలోకమునఁ గోమటి పుట్టఁగఁ దోడఁ బుట్టె భొం
కును గపటంబు లాలనయుఁ గుత్సితబుద్ధియు రిక్తభక్తియుకొ
జనిమిరిమాటలుకొ పరధనంబును గ్రక్కున నొక్కఁజూచుటతో
కొనుటయు నమ్ముటతో మిగులగొంటుతనంబును మూర్ఖ వాదముతో.

ఉ. కోమటి కొక్కటిచ్చి పదిగొన్నను దోసములేద యింటికికొ
నేమమెటింగి చిచ్చిడినఁ జెందదు పాపము వానినెప్పుడే
నేమఱుపాటునకొ మఱియు నేమియెనర్చిన లేదు దోస మా
భీమునిలింగమాన; కవిభీమునిపల్కులు నమ్మియుండుఁడీ.

అని యీకవి పద్యమును జెప్పఁగా విని వేటొకకవి:

ఉ. “లేములవాడ భీమ! భళిరే! కవిసన్నత! పద్యమందు నీ
వేమని చెప్పినాడ వొకయింతుక కోమటిపక్షపాతివై
కోమటి కొక్కటిచ్చి పదిగొన్నను దోసములేదటఁదురా?
కోమటి కొక్కటిక పదిగొన్నను దోసములేదు లేశముకొ.”

అని పద్యమును జెప్పెను. (వేములవాడ భీమకవికి, వేములాడ
భీమకవి, లేములవాడ భీమకవి యనుపేర్లుగూడ వాడబడి
యున్నవి). ఒకానొకవిప్రుఁడు తనప్రియురాలితోఁ దనకు
వియోగము ప్రాప్తమైనవెనుక మరల దానిని సాధింపనేరక

మిడుకుచుండ భీమకవి యొక్రింది పద్యము నొసంగెనట. ఆ పద్యముతో నా బ్రాహ్మణుడు తన కార్యమును జక్కబెట్టుకొనె నట.

ఉ. నవ్యవిలాసరమ్యనలినం బని బాలముఖాబ్జపూరభా

భివ్యసనంబునం దిరుగు భృంగకులోత్తమ! తద్వియోగతా

పవ్యధఁ బ్రాణినిల్వదు; కృపాగుణమేర్పడ “బ్రాహ్మణో న హం తవ్య” యనంగ నొప్పు వచనస్థితి గుండ కెఱుంగఁ జేయుమా.

భీమకవి యొకతఱి నొకకుగ్రామమునకుఁ బోయి యుండి జన్మమాంబయను నొక విప్రవితంతువును “వంటఁజేసిపెట్టు” మని కోరఁగా నాపె “అయ్యా! నేను గండమాలా వ్రణముతో నల్లాడుచున్నాను; నాకిప్పుడు వంటఁజేయశక్తి లే”దని విన్న వించెను. అందుపై భీమన “అమ్మా! యీ గండమాలఁ బోఁగొట్టిన వంటఁజేసి పెట్టెదవా?” యని యడుగ “మహానుభావా! తమకంతటి యనుగ్రహము రావలయునుగాని వంటఁజేయుట కేమియభ్యంతర” మనెను. అప్పుడు భీమకవి

క. ఘనరోగంబులబలమా

కనుగొనఁగా జన్మమాంబకర్మపుఫలమా!

నినుఁ బ్రార్థించెద వినుమా!

మునుకొని యోగండమాల మనగకుఁ జనుమా.

అను పద్యమును జెప్పఁగా నావిశ్వస్తకఠముననున్న వ్రణము మునగ చెట్టునకుఁ జేర నంతట నామె యత్యంతానందభరితయై కపింద్రునకు పడ్రసోపేత మగు భోజనముంబెట్టి తనకృతజ్ఞతను జూపెను.

తరువాత మఱికొన్ని దినములకు భీమన మరల నాగ్రామమునకే పనియుండి వచ్చి యా విధవనే వంటజేసి పెట్టుమని కోరగా “మాకిదే పని, ఇంకేమి పనియున్నది? ఇప్పుడు మాయింట్లో వీలుగా”దనెనట. దానిపై భీమనకుఁ గోఁపము వచ్చి

గీ. మున్ను జన్మమాంబ మనుకొనియుంటివి
యేను బొమ్మటన్న యీవుజన్న
ముండ యేరుగడచి ముదిపెండ్లికతఁసేసె
మునగగండమాల ముండఁ బట్టు.

ఆ. ఏను భీమకవిని ఇదె నిన్నుఁ బ్రార్థింతు
మునుపు నీవువచ్చి మంచఁబట్టి
మునగకొండ యయ్యె మునుపటిరీతిని
మునగగండమాల ముండఁబట్టు.

అనుపద్యములం జెప్పఁగా జన్మమృ కంఠము మున్నున్నరీతినే చెందెనట.

బమ్మెర పోతరాజు

పోతరాజకృతభాగవతమ్మునఁ బ్రాసమునందు రేఫఱకారములకు సాంకర్యము కలదనియు నందుచే లాక్షణికులు లక్షణగ్రంథముగా భాగవతము నెత్తుకొనలేదనియు నప్పకవి తన గ్రంథమున

ఉ. “బమ్మెరపోతరాజకృతభాగవతమ్ము జగద్ధితమ్ముగా
కిమ్మహి సేమిటంగొదువ యెంతయు నారసిమాడఁగాను రె

భక్తులు తాలునుంగలసి ప్రాసములైన కతమ్మునం గదా
యమ్ముల నాది లాక్షణికులెల్లరు మాని రుదాహరింపఁగన్.”

అనుపద్యమును వ్రాసెను. ఈపద్యమును జూచి వేటొక కవి
భాగవతమనందుఁ దనకుఁగల గౌరవమును వెల్లడించుచు నీ
క్రిందిపద్యమును గచించెను.

ఉ. బమ్మెరపోతరాజకృతభాగవతమ్ము జగద్ధితమ్ముగా
కిమ్ముహి నేమిటంగొదువ ఎల్ల పుడున్ భవనాశహేతుభూ
తమ్ముయి, లోక నాయకకథావినివేశితసర్వసాధుచి
త్తమ్ముయి, గోస్తనీరసయుతమ్ముయి యున్నినో, పాపి విన్నినో?

శ్రీనాథ కవి సార్వభౌముఁడు

ఈకవిసార్వభౌముఁడు పదుమూఁడు పదునాలుగుశతా
బ్దములలోఁ గొండవీటిసీమ నేలిన రెడ్డిరాజుల యాస్థానకవి.
ఆంధ్రప్రపంచమున నీవిద్యత్కవి నెఱుంగనిచదువరి యుండఁడు.
మిగుల సమర్థుఁడును, రసికశిఖామణియు నగు నీ పండితకవి
శృంగారనైషధాది మహాప్రబంధముల రచించి వినుతఁ గాంచు
టయే కాక నానాదేశసంచరణం బొనర్చి, సుఖదుఃఖింబులనను
భవించి, తత్తత్సందర్భసూచకములగు ననేకచాటువుల విర
చించి, తులలేనియశస్సుఁ జెంది, తుదకు “దివిజకపవరుగుండి
యల్ దిగ్గురనఁగ” స్వర్గము నలంకరించెను. ఈ మహామహుని
చాటువులలో రసవత్తరము లిందుదాహృతములు.

ఇక్కవి పల్నాటిసీమలోఁ బ్రయాణము సేయుతఱి నొక
నాటి పయనమున, మార్గమధ్యమున, దగఁ జెంది, దప్పిదీర్చు

కొనుటకై చెంతనున్న యొకచెఱువునకుఁబోఁగా, నందు నీరు లేకపోయెను. అప్పు డీకవి ఈక్రిందిపద్యమునాశువుగాఁ జెప్పెను.

క. సిరిగలవానికిఁ జెల్లును

తరుణులఁ బదియాఱువేలఁ దగఁ బెరిడ్లాడక

తిరిపమున కిద్దఱాండ్రా?

పరమేశ! గంగ విడువు పార్వతి చాలుక.

పల్నాటి నీమలోని మిద్దెలనుగుఱించి చెప్పిన పద్యము:

ఉ. మిద్దెలుమిద్దెలను మనమేడలకంఠెను సొంపునించి బల్

నిద్రపుసౌభజాలముల లీలవెలుంగునటంచు నెంచి నే

నద్దిరి! మోసపోతి సకలాభరణమ్ము లమర్చి కస్తూరిక

దిద్ది కంచంబుఁ జెక్కినసతిం బురుడించును మిద్దె లిచ్చటక.

ఒకానొకసమయమున శ్రీనాథున కేదో జబ్బు సంభ

వింపఁగా వైద్యు లులిమిరిచెక్కతో నొషధ మిచ్చి రొట్టె

పద్యముపెట్టి, గాలి తగులనిచోటఁ బరుండవలయు నని చెప్పి

రట. ఆతఁ డట్లే యొకచీకటిగదిలోఁ బాదతోఁబరుండి, యా

సమయమునఁ జెప్పకొనిన పద్యము.

చ. ఉలిమిరిచెక్కయుక మిగులనుక్కయుఁ జప్పని రొట్టెముక్కయుక

మలినపుగుడ్డలుక నులకమంచపుగుక్కియు జీకటింటిలోక

దలచిన రోతవచ్చు నొకనాఁటిసుఖం బొకయేటి దుఃఖమా

బలివెలవారకాంతల.....బనివేల దండముల్.

శ్రీనాథుఁ డొకమంగలినుమంగలిని వర్ణించినవర్ణనము:

ఉ. ముంగురు లంగరాలు, చనుమొగ్గలు, బంగారుబొంగరాలు, క

న్నంగవ గండుమీలు, సుమునోవృత్తమే తగువేణిబంధమా.

సింగులువారు చీర కటిసీమపయి న్నటియింప వచ్చె న.
స్కృంగలివారికాంత విటమానసమంతయుఁ జూరఁ బుచ్చుచున్.

కంసాలస్త్రీపైఁ జెప్పిన పద్యముః.

క. అంసాలంబితకచభర

హంసాలస మందగమన హరిణాంకళో

త్తంసాలంబిత కుచభర

కంసాలపథూతి యెదుటఁ గానంబడియెన్.

శ్రీకాకుళము తిరునాళ్ల కు వెల్లినప్పడు చెప్పినటః

శా. హైమగ్రావనితంబభూరిక చభారాభీర లున్మృతలున్

గామాంధల్ వెలనాఁటికోడవిధవల్ కాకుళ్ల తిర్నాళ్లలో

మామాంభాతయు, భీమసేనుడు, హిడింబానందనుం డోషితే

నేమోకాని తెమల్పజాల రితరుల్ హేలారతిక్రిడలన్.

కురువజాతిస్త్రీపైఁ జెప్పినపద్యముః

* క. కురువది కంబడిగట్టుక

కఱకున కోర్వంగలేక గజ్జలదనుకన్

బరికీ బరికీ బరికీ

బరికీ మరునిల్లుబట్ట బయలుగఁజేసెన్.

కవిత్వముఁ జెప్పమని తన నూటక బాధింపఁగా విసికి,
త్రోవను బోవుచున్న యొకగాడిదనుజూచి యీక్రింది పద్య
మును జెప్పెనట. అందుపై నాపృచ్ఛకులు సిగ్గిలి శ్రీనాథుని
జోలికిఁ బోక మిన్న కుండిరట.

* ఈజాతివాండు గొట్టెయున్నితో గొంగళ్ల నేయుదురు. వారు

గట్టుకొనుట కట్టిబట్టలే యుపయోగింతురట.

ఉ. బూడిసబ్రుంగివై యొడలుబోడిమిదప్ప మొగంబు వెల్లనై
వాడలవాడలకొ దిరుగ వారును వీరును జొచ్చొచో యనకొ
గోడలగొందులకొ దిరిగి కూయుచు నుండెడు కొండపీటిలో
గాడిద! నీవునుం గవివి కావుగదా? యనుమానమయ్యెడుకొ.

ఒకానొకసభయం దీకవికి “అందఱు నందఱే మఱియు
నందఱు నందఱే యందఱందఱే” యను సమన్యను సభ్యు
లీయఁగా అప్పటి వారి యుద్దేశముల నెఱింగి కవిసార్వభౌముఁ
డిట్లు పూర్పించెను.

ఉ. కొందఱు భైరవాశ్వములు కొందఱు పార్థుని తేరితెక్కిముల్
కొందఱు ప్రాక్కిటీశ్వరులు కొందఱు కాలునియెక్కిరింతలుం
గొందఱు కృష్ణజన్మమునఁ గూసినవారలు నీసదస్సులొ
నందఱు నందఱే మఱియు నందఱు నందఱే యందఱు అందఱే.

ఈకవి యొకనంబికన్నియవైఁ జెప్పినపద్యము:

క. నడినూకలేని బియ్యము
వడఁబోసిన నెయ్యి బుడమవరుగుకొ బెరుగుకొ
గడుఁబేర్చి మాకు నొసఁగిన
అడిమాచలనంబిచేడె నడిగితి ననుమి.

అల్లసాని పెద్దన

ఈయాంధ్రకవితాపితామహునిం గూర్చి యెఱుఁగని
వా రుండరుగదా! ఇమ్మహాకవి చాటువులనేకములు. కృష్ణదేవ
రాయలు గండపెండేరము నొసంగి తననుగౌరవించినప్పు డీకవి
రాజుగారిని దీవించెను. ఆదీవన యిది:

శా. ఊ.రాంభోనిధియందు యోగసరణిం జిచ్చక్తిఁ బ్రాపించి త
 ద్గోరాజత్కమబస్థ గోపవిలసద్గోరాజగోలోకతా
 స్ఫారాలోకన తేజగాత్రచలనస్వాంతాద్రిదంభోళి కృ
 త్సారజ్ఞానసనందనాదిమునిబృందాధిక్య సామర్థ్యవాః
 పూరాకారత నిద్రఁ జెందుకరుణాంభోరాశి నిక్షాబోవుతన్.

ఒకనాఁడు కృష్ణరాయఁడు భద్రగజంబునెక్కివాహ్యళి
 పెడలిపోవుచుండఁగా మార్గమధ్యమునఁ బెద్దన యెదురయ్యెను.
 అప్పు డా రాజుగారు తనమదకరీంద్రమును నిల్పి, కవింద్రునిఁదన
 నరసన కూర్చుండఁబెట్టుకొని “యేమి విశేషము” అని యడు
 గఁగాఁ బెద్దనగా రిట్లనిరి.

మ. గవనుల్ బల్లిదమయ్యె డిల్లికిని, మక్కాకోట మేటయ్యె,
 భువనంబెల్ల నదల్పి పుచ్చెననఁగాఁ బోలేరు సందేరుల్
 రవసం బెల్లె, బెడందకోటపురకాంతాగర్భ నిర్భేదన
 శ్రవణంబయ్యె భవత్ప్రేతాపజయవార్తన్ కృష్ణరాయాధిపా!
 ఇక్కవీంద్రుని గుఱించి వేటొకకవి వ్రాసిన పద్యముః

సీ. కృష్ణరాయలపేరఁ గృతిని నీవొనరించి
 తివి తొల్లి విష్ణుచి త్రీయమనఁగ
 కాతిన్యమర్థంబు గ్రాహ్యంబుగాదు సా
 ధారణుల కని భూధవుఁడు పలుకఁ
 దరువాత మనుచరిత్రము రచియించి తు
 త్తమకావ్యము మహాద్భుతముగఁ బదపఁ
 బెక్కుకావ్యంబులు పెంపెక్కరచియించి
 మంటివి రాజసమ్మానమునను

భంగ మొందిన యలరామలింగముఖులు

సాటి రాగలవారె నీతోటి; బోర!

అంద్రకవితాపితామహ, యల్లసాని

పెద్దనార్య, విశేషవివేకధుర్య!

ఒకనాఁ డాంద్రకవితాపితామహుఁడు ఈ క్రిందిపద్య

మును వ్రాయ నారంభించి

మ. “మృశతల్పంబు వికారలీల దిగి ధమ్మిల్లంబుఁ జేబూని రా

గద దృష్టాలముతోడఁ గొను నులియూఁగఁ మోము మార్చెచుట్టుకొ

నడలం జూటిననీవిఁ బట్టుకొని యావామాక్షి యల్లెఁగె.....”

అని యంతవఱకువ్రాసి పై నెట్లు ముగించుటకుందోషక

తాటియాకును గంటము నచటఁబెట్టి యెచ్చటికో పోయెనట.

పెద్దనగారికూఁతు రాయసంపూర్ణపద్యమునుం జదివి యారీతిఁ
బూరించెనట.

“ఓ, త్వదన భ్రాజితరత్న దీపకళికాస్తంభంబు క్రీనీడకుఁ.”

పెద్దనగా రేదోరీతినిఁ బద్యమును బూర్తిజేసి యాయభి

ప్రాయమును తాటియాకుపై లిఖింపఁబోవఁ బైరీతినివ్రాయఁబడి

యుండెను. తన యభిప్రాయమునకన్న నాయభిప్రాయమే రస

వంతముగానున్న కతన దాని నట్లేయుంచి, అట్లు పద్యమును

బూరించి నది తనకూఁతురని యెఱింగి యపరిమితానందమును

జెందెనట.

తెనాలి రామకృష్ణ కవి

పండితమండనుడై, కవులలోఁ బ్రౌఢకవియై, హాస్యరస

మునకుఁ బుట్టినిల్లై, రాజులచేతను, కవిరాజులచేతను బూజ

లంది, ఆచంద్రతారార్కమైన కీర్తినంపాదించి, తనపేరుభూమ

డలమున సుస్థిరముగా నెలకొల్పి చనిన యీకవిపుంగవు నెఱుంగనివా రెవరు?

భట్టమూర్తివలెనే యీతఁడును కృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవియె. ఈ యిరువురకును నిరంతరవైరము.

రామకృష్ణకవి స్వానముఁజేయఁడనియు, సంధ్యానుష్ఠానముల నెఱుంగనేయెఱుంగఁడనియు, ననాచారుఁడనియు, బట్టుకవి యాక్షేపించెనట. దానికి వికటకవి, వచింపరాని వాక్యములతో నొకపద్యపాద మల్లి జవాబు నొసంగెనట. అందుచే భట్టమూర్తి యవమానముఁజెంది యాసంగతినిరాయల వారికి విన్నవించుకొనెనట. దానిపై రాయలు కోపించి “కృష్ణకవి! ఇట్టిజవాబేనా యొసంగఁదగిన” దనెను. రామకృష్ణుఁడు “మహాప్రభూ! నాయంతటివాని నీశూద్రుఁ డాక్షేపించుట తగవా? వాని కెట్టిజవాబు నొసంగవలయునో అట్టిజవాబే యొసంగితి”ననెను. రాయలు, “నేనే యాక్షేపించితి నేమిజవాబు నొసంగెద”వని యాగ్రహముతో ననెను. వెంటనే రామకృష్ణకవి తానల్లినపద్యపాదములోని పదములనించుక మార్చి పద్యముఁ బూర్తిజేసి యీక్రిందిరీతిని వినిపింపఁగా రాజుగారు మనరామకృష్ణుని సామర్థ్యమున కానందించిరి.

శా. శ్రీనీరేజదశేక్షణాహృదయరాజీవభ్రమచ్ఛించరీ

కానూనాస్త్ర ధురంధరుండు హరుఁ డార్యాప్రాణనాథుండు ని

త్యనందుండు శివుండు నాహృదయపద్మాసస్థుఁడై యుండఁగా

స్నానంబా తలకా? జపంబు మడికా? జందెంబు నా తప్పుకా?

భట్టుకవియందు కృష్ణ దేవరాయలకు గౌరవము హెచ్చు. అక్కతన రాయలు భట్టుకవికి యర్ధాననం బొసంగెను. అందు లకుఁ దక్కినకవులందఱు నీర్వ్యాసూయాగ్రస్తు లయ్యును, నే మనుటకు ధైర్యముచాలక మిన్నకుండిరి. అప్పుడు రామ కృష్ణుడు లేచి

ఉ. పండితులై నవారలు సభాస్థలి నుండఁగ నల్పుఁ డొక్కఁ డు
ద్దండతఁ బీతమెక్కిన బుధప్రకరంబున కేమి లోటగున్
గొండ్లొకకోతి చెట్టుకొనకొమ్మకు నెక్కినఁ గ్రిందిమత్త వే
దండ మహోగ్రసింహములు తాలిమినందవె రాజచంద్రమా!

అనుపద్యమును జదివెను. భట్టుకవి యేమియు ననఁజాలక శిరమ్ము వంచుకొనెను.

ఉ. గండము తప్పె నాంధ్ర కవిగానికి నిన్నటిరేయి

... ..
... ..
... ..
... ..

ఈపద్యమును గృష్ణకవి యాంధ్రకవితాపితామహునిఁ గుఱించి చెప్పెనందురు; కాని రామకృష్ణునకుఁ బెద్దనపై నతి గురుత్వము కలదు. ఈవిషయమును రామకృష్ణునిదైన యీ క్రిందిపద్యము దృఢపఱుచుచున్నది.

క. కవి యల్ల సానిపెద్దన

కవి తిక్కనసోమయాజి గణుతింపంగాఁ

గవి నేను రామకృష్ణుడఁ

గవియను నామంబు వీరుకాకికి లేదే?

అయినను రామకృష్ణుడు పరిహాసమునకుఁ జెప్పియేయుండునని యెల్ల వారికిని దోషకమానదు.

వాకిటికావలియగు తిమ్మనికి రాజుగా రెప్పడో యొకమంచి సేలువ నిచ్చిరట. దాని నతఁడు కప్పకొని క్రుమ్మరుటఁజూచి, మన వికటకవి దానిపైఁ గన్ను వేసి, యెత్తైనను దానిని కాఁజేయవలయునని యూహఁజేసి, యుపాయము గుదుర్చుకొని యొకనాడుఁ తిమ్మనిఁ బిలిచి మెల్లఁగా నిట్లు బోధించెను. “ఓయీ! కృష్ణ దేవరాయలవంటి మహారాజుగారి ద్వారపాలకుఁడవై, యొకపద్యమునైనను గృతినందకుండుట నాకిష్టములేదు.” అనఁగా “అయ్యా! తగినంత బహుమానము నియ్యనిదే కవులు పద్యములు చెప్పుదురా” యనెను. రామకృష్ణుడు “తిమ్మా, నే నుపాయముఁ జెప్పెద వినుము; ఒక్కొక్కకవి నొక్కొక్కచరణమువంతున నడిగితివేని సులభముగాఁ బదిపద్యములఁగృతినందఁగలవు. ఇంతకు వేటొకయుపాయములేదని చెప్పఁగా నతఁడు సంతోషించి, మఱునాఁ డుదయమున వాకిట నిలచి మొదట వచ్చిన పెద్దన్నగారికిఁ దనకొర్కిని దెల్పఁగా నక్కవి నవ్వి, యిట్లొకచరణమును జెప్పి లోపలికిఁ బోయెను.

క. “వాకిటి కావలి తిమ్మా”

తర్వాత వచ్చిన భట్టుకవి నాశ్రయింపఁగా నాతఁడు—

“ప్రాకటమగు సుకవివరుల పాలిటిసామ్మా”

అనుచరణమును వ్రాసియిచ్చిపోయెను. పిమ్మట వచ్చిన తిమ్మకవి కీసంగతిని విన్నవింపఁగా నతఁడు—

“నీ కిదె పద్యము కొమ్మా”

అని చెప్పి పోయెను. వీరిరాకను గనిపెట్టియుండి నాలు గవ వాడుగా వచ్చిన మనరామకృష్ణుడు—

“నా కీపచ్చడమె చాలు నయముగ నిమ్మా.”

అనిపూర్తిచేయఁగా తిమ్మఁడు మాటుపలుక నేరక నేలువ నిచ్చివేసెను. ఈకథవిని రాయలునవ్వి తిమ్మనికి వేటొక నేలువ నొసంగెనట.

ఒకనాఁడు కృష్ణదేవరాయలు తనమంత్రులతోడను, పండి తులతోడను, కవులతోడను, మిత్రబృందముతోడను నిండోల గంబుండ నొకపండితుండు విచ్చేసి “రాజచంద్రమా నే జదు వబోవు పద్యమునకు సంపూర్ణముగా నర్థముజెప్ప భవదాస్థా నస్థవిద్యత్కవులు ప్రార్థింపఁబడుచున్నారు.” అనెను. అప్పుడు రాజుగారు తన పండితమండలివంక దృష్టి బఱపిరి. ఇదియేమో యసాధ్యవిషయము వచ్చినదని కవులందఱు నొకరిముఖము నొకరు చూచుకొనుచుండిరి. అంత రామకృష్ణకవి లేచి వచ్చిన పండితునివంకఁ దిరిగి—“పండితమండనా! తమ పద్యమునకు సంపూర్ణార్థమును జెప్ప మేము సిద్ధముగా నున్నాము. మేమ డుగు పద్యమున కర్థముజెప్ప సిద్ధముగా నున్నారాతమరు?” అని యడుగఁగా నతఁడు ‘వ్యవహారము పెడదిరిగిన’దని నిశ్చ యించుకొని యేరీతిని దస్పించుకొనుటకు వీలులేక యెట్టకేలకు సమ్మతిం జూపెను. తరువాత రామకృష్ణకవి “తమ పద్యమును జదువు”డని కోరఁగా నాపండితుండు చదివిన పద్యము.—

సీ. రాజనందనరాజరాజాత్మజులు సాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులు సాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులు సాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులు సాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి

భావభవభోగసత్కృశాభావములను
భావభవభోగసత్కృశాభావములను
భావభవభోగసత్కృశాభావములను
భావభవభోగసత్కృశాభావములను.

ఈపద్యమును విని రామకృష్ణుఁడు చిఱునవ్వు నవ్వి
“యిక నాపద్యమును వినుఁడు” అని యిట్లు చదివెను.

సీ. మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁక మేఁకకు మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁక మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁక మేఁకకు మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁక మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁక మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁక మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁక మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁక మేఁక

మేఁకతొకతోఁక తొకతోఁక తోఁకమేఁక
మేఁకతొకతోఁక తొకతోఁక తోఁకమేఁక
మేఁకతొకతోఁక తొకతోఁక తోఁకమేఁక
మేఁకతొకతోఁక తొకతోఁక తోఁకమేఁక.

రామకృష్ణునిపద్యమును వినఁగానే యా పండితునికి దీర్ఘాలోచన గలిగెను. ఏమనుటకుఁ దోచలేదు. అర్థమును వచింపలేనన మన సొప్పదు. ఈపద్యమున కర్థమే లేదన గుండె చాలదు. అతఁడట్ల కొంతవడి యోచించి యోచించి—“పండితులారా! ఈపద్యమున కర్థమును నేటిసాయంతనపు సభలో, జెప్పెదను” అనిసెలవునైకొని బసకేఁగి పద్యార్థమునిశ్చయించు మార్గము తోచక తానువచ్చినమార్గమునుబట్టి మెల్లఁగా వెళ్లెనట. ఆవిషయము నెఱింగి రాజుగారును, తక్కినపండితులును రామకృష్ణుఁడు పన్నిన పన్నుగడకు మిగుల సంతసించిరి.

మఱియొకరోజున వేటొకకవి రాయలవారిని దర్శించి సభలో నిలువంబడి “నేను జెప్ప పద్యములను గంట మాపక వ్రాయువారుగాని, వ్రాయసమున నన్నోడించువారుగాని యీ సభామధ్యమునఁ గలరా?”యని ప్రజ్ఞవలుక రామకృష్ణకవిలేచి “నేనుపద్యములను జెప్పెదను. నీవుగంటమాపక వ్రాయఁగలవా?”యని ప్రశ్నించెను. అందుల కాతఁడు “గంట కెన్ని పద్యములఁ జెప్పఁగల”వని రామకృష్ణు నడుగ “గంటకొకపద్యమును జెప్పెద”నని బదులు చెప్పెను. ఆమాటవిని యందఱును నవ్విరి. ఆ క్రొత్తకవి నిర్లక్ష్యసూయాసూచకముగ మొగముంజిట్లించి—గంటమును దాటియాకును నైకొని “కానిమ్ము నీయోషి నన్ని పద్యముల గుప్పించు”మనెను. రామకృష్ణుఁడు సాధారణరీతిగాఁ బద్యమును బ్రారంభించి మధ్యలో సంతాపార్థక మగు నొక (వ్రాయవీలుగాని) చిత్రోచ్ఛారణతోఁ బాదమును బూరించి,

తక్కుచరణములను సాధారణరీతినిఁ బూర్తిచేసెను. ఆకవి ఆ
యుచ్చారణ నెట్లువ్రాయుటకుఁదోషక—అందుల కొక యట
గంట యోచించి తుదకిట్లు వ్రాసెను:

క. వక్కలు చేరెడు నేఁగొని
చొక్కాలోఁ బోసికొంటి—చొచ్చొచ్చొచ్చొ
యెక్కడి దొంగలు వచ్చిరో!
అక్కటకును లేకపోయె హరిశ్రీకృష్ణా.

పద్యమును బూర్తిగాఁ జెప్పినపిమ్మట రామకృష్ణ కవి
చాలనే పూరకుండవలసె. సభ్యులందఱును జప్పటలు గొట్టిరి.
వ్రాయసకాని ప్రజ్ఞ గంగఁగలసె. మొగము వెలవెలఁ బోయె.
రామకృష్ణునియొక్క కందఱును శ్లాఘించిరి.

ఈకవి తనకవిత్వమును గూర్చియు తనపాండురంగవిజ
యమును గూర్చియుఁ జెప్పినపద్యము:

*సీ. ప్రాథదీర్ఘ సమాసపదములఁ గూర్చి శ్రీ
నాథుండు కూలార్చె నైషధంబు
దానితల్లిగ నల్లసానిపెద్దనచెప్పె
ముదిమదితెప్పి యాముక్తమాల్య
దూహించి తెలియరాకుండ నూరపరాజు
భ్రమఁ గౌశాపూర్ణోదయము రచించె

* ఈపద్యము శైలినిబట్టియుఁ దెనాలిరామకృష్ణకవితరువాతివాఁడగు
నూరనను బేర్కొనుటంబట్టియు, నంత విశ్వసనీయముగఁ దోచుదు.

నతిశ్లేషశబ్దవాగాడంబరం బొప్ప

బస ఘటించెను మూర్తి వసుచరిత్ర

నిట్టికవులకు నేను వాకట్టుకొఱకు

చెప్పినాడ షదీయవైచిత్ర మెఱయఁ

బాండురంగవిజయమును బటిను దనర

విషువరిష్టుఁ డగురామకృష్ణ కవిని.

తామకృష్ణుని మఱికొన్ని చాటువులు

మ. వరచింబాధరముం బయోధరములున్ వక్రాలకంబుల్ మనో
హరలోలాక్షులు చూప కవ్వలిమొగం బైనంతనేమాయె? నీ
గురుభాస్వజ్ఞఘనంబుఁ గ్రొమ్ముడియు మాకుం జాలవే? గంగ క
ద్దరి మే లిద్దరిఁ గీడునుం గలదె యుద్యద్రాజచింబాసనా!

క. విధుకృతకదనము పవనము

మధుకరనికరములఁ గేరు మగువచికురముల్

విధుమధుకరలీలాజయ

మధురోక్తులు పిక్కతొర మధురాధరకున్.

మ. సతతోత్సర్జనవార్ధునీసముదితస్వర్ణాద్విరాట్కర్ణి కా
భ్రతలేందిదిరడింభగుంభితయశోభ్రాజచ్ఛితాంభోరుహా
తతవిస్ఫూర్తికరోరుదోరుపధిమత్ప్రిగ్రావజాగ్రన్నిజా
ద్యుత లేజోనవహేళి సంవరణభూభృన్మాళి యొప్పెన్ భువిన్.

మ. బలవద్దర్పకశస్త్రీకానిహతి సైంపన్ లేక యవ్వేళ న
య్యలినీలాలక యంబరాంతపరిణీతాత్మీయఖిన్నాననో
త్పలినీబాంధన యాచు నేడ్చెఁ గడు భూపాలైకరాగంబునన్
గలకంఠీకలకంఠకంఠనినదైకృష్ణూర్తి శోభిల్లగన్.

గీ. పల్లవము పూని సకియమేనెల్లఁజేసి
పద్మగర్భుఁడు లాఁ దీసి వాగుడిచ్చి
మూ విసర్జించి యప్పు డప్పువుఁబోఁడి
డెంద మొనరించె సందేహ మందనేల?

క. తారకములఁ గోరకముల
వారకములకెల్ల నెల్ల వారకము లిడుక
శ్రీరమణీ హారమణీ
భారమణీయత్వదీయపదనఖరంబుల్.

క. జలచరము మిడుత మ్రింగెను
జలచరమును మిడుతమ్రింగె జగతీస్థలిలో
వలరాజు రాజుమ్రింగెను
వలరాజును రాజు మ్రింగవచ్చినఁ బడియెక.

గీ. చాన నెమ్మొముగెల్పుఁ గంజాతములను
కాంత కంజాతములగెల్పుఁ గంధరమును
కంధరంబును సమదశేంఖంబు గెల్పు
శేంఖభావంబు నయ్యర్థచంద్రుగెల్పు.

చ. ఉవిదమిటారిచన్దవకు నోడి గుళుచ్చము లీనమాచు రెం
డవతను పూనియుం మొదటినై జగుణంబును వెండి వీఁగి మె
త్తనడి రజస్థితిం దొఱగి తా విగతాశ్రయమై యుదాత్తతా
ధివసతి యాయ్యుఁ దద్విధి గతించినఁ జాలక తుచ్చమై చనెన్.

గీ. కచకుచాననగళనేత్రకరయుగముల
కళికుభృన్నంద్రదరవారిజలత లోడి
పాత ధరణిచ్చెను గృశించె వారి మునిగె
బంకమునఁ జిక్కె నిడుదలై బయలుకుటికె.

క. కమలాకర కమలాకర

కమలాకర కమలకమల కమలాకారా

కమలాకర కమలాకర

కమలాకర మైనకొలను గని రాసుదతుల్.

గీ. నాని నీనాను నేనును నాని నాను

నాన నేనును నిన్నుని నున్ననన్ను

నెన్న నున్నను నిన్నెన్న నున్ననాన

నిన్న నేనన్న నున్న నన్నెన్ను నన్ని.

క. కమలాకమలామోచిత

కమలా కమలావతంస కమలాకమలా

కమలా కమలాన్వయవర

కమలాకమలాస్య రాధఁ గానరె యిచటన్.

ఉ. రాధితరాధిరాధిరధిరాధితదీధితిపూర్వ నీయస

ద్రాధితనాధినాధితరరారితరారితరారితరైరిసు

బ్రాధితనాధనాయతరరారితమారితవారితాంబుధి

స్ఫూరితసాధులోకనుతపూజితరాజితపూర్వ శేఖరా!

చ. తవతవతాహితాహియహితారకమాలకమాలచంచరీ

జవజవజాలజాలనహిజాలకవాలకలీలచుంబినీ

కవకవకావకావశుకకాహితకాహితలోకసుందరీ

వవనవనావనావ నివనాహితనాహిత పూర్వ శేఖరా!

చ. శేరశేరకాండకాండహరిచందనచందననాగనాగసుం

దరదరచంద్రచంద్రశ్రీతనారదనారదతారతారభూ

ధరధరరాజరాజహయదానవదానవకాశేకాశేస

త్పూరపురమారమారహారభూధరభూధరకాలకాలహః.

ప్రథమతరంగము

క. జలకలకలకులకులకుల

జలదకలక జలజములుక జలమలక పయో

ఫలనిలవలనయలస

తృలదాయక ఫలితలలితపర్వవివేకా !

ఈకవిచేరచింపఁబడినదశావతారస్తోత్రపద్యములు

శా. సాధీయోముఖపూరితోద్వమితతాసతోర్ధ్వగోదన్వదో
 గ్గోధారాంతరట త్తిమింగిలగిలప్రోద్ధాననిధ్యానల
 బాధీశప్రభుతాస్వభాగహరణార్థాయాయుష్మాంకధీ
 ప్రాధాన్యాతివిలోలవాద్దృగబటబ్రహ్మన్స్తుమస్తావమనుక.

శా. ద్యూతతేభద్గిరికల్పితావతరణద్యోవాహినీసంగమో
 పాత్రేందూదయనిష్పిత్రాణజలధిప్రారబద్ధపుత్రోత్సవో
 దాత్రత్వాత్తగజాశ్వనన్యశనకన్యాగోమణీదానసం
 పత్తిప్రీతితదేవ ధుల్యధిపతిబ్రహ్మన్స్తుమస్తావమనుక.

శా. ఆద్యాలోకనభక్తిసంభ్రమదనేహఃపూరుషత్వక్తస
 త్వద్యాంభస్తులనీభ్రమప్రదఖురప్రతాళనామాత్రజా
 గ్రద్యోగాంబుధిదంష్ట్రికాగ్రరిపుహృత్కలమిషప్రాయశుం
 భద్యాదోనిధిసప్తకీసలకిరి బ్రహ్మన్స్తుమస్తావమనుక.

శా. డింభద్రోహివధోత్కటోత్కమణఘృష్టిక్లిష్టతారోమకూ
 పాంభోజప్రభవాండభాండవళనోద్యద్ధానధీకృత్సభా
 స్తంభాంతఃసుఫటనసుఫరత్ఫలఫలధ్వన్యాత్రినిశ్చేష్టని
 ర్దంభోద్వేగదిశావశాపనృహరిబ్రహ్మన్స్తుమస్తావమనుక.

మ. స్వతలస్వచ్ఛతరారుణత్వరచితస్వప్రీత్ పరేఙ్గాంతివా
 క్షృతికూలత్వదశానుకారిగళగాద్దద్యాక్షమాంభోజభూ

సుతిహాసన్నఖిరోద్ధ్వసారితపదార్ణోరుడ్డగంగాసవా
ప్రతిమాళీశకపద్మపండలవటుబ్రహ్మన్స్తుమస్తామనుక.

శా. ఆజిప్రాధిమదుర్జయార్జునభుజోదగ్రాస్యగాస్వాదన
వ్యాజాపోశనభౌక్తవస్వపహృతిపాణాహృతిప్రోల్లస
ద్రాజాళీనిఘసావసానవిఘసప్రాయేందుఘేలాయిత
భ్రాజద్యక్షకుతారధారి భృగురాడ్భ్రహ్మన్స్తుమస్తామనుక

శా. చాపచ్ఛత్రనివంగభంగకుపితక్షౌభృద్ధనుఃపంచవ
క్రీపంచాలికదృజ్ఞేయుక్తహుతభుగ్రీవాద్వయీపంచక
వ్యాపారభ్రమకారిపక్ష్మిగళగళ్యాఖిండనాఖిండదో
రైపుణ్యప్రవరౌఘరాఘవపరబ్రహ్మన్స్తుమస్తామనుక.

మ. కరిపూరుద్ధరణార్ధలాంగలవిభగ్నక్షౌభరాదక్షది
క్కరిపాతప్రహతస్ఫటస్ఫటిపభోగవ్యావృతగ్రీవనూ
కరసీతీకృతపృష్ఠతాహితమహాగాఢాధిహూర్మాధిరాట్
పరిక్లప్తప్రళయాంబుగాహన హలిబ్రహ్మన్స్తుమస్తామనుక

మ. అతిదోషీడనశర్కరీఫలితకంతాభత్వదుద్ధర్తృధూ
ర్తృతృణావర్తదృధాంగపాతహతగోత్రాభర్తృకోత్పాదిత
క్రతుభుగ్రాడ్భ్రహ్మణాగ్రహోన్ముఖశతారధ్వస్తమైనాకని
వృతనభ్రాంతికనందగోపకసుతబ్రహ్మన్స్తుమస్తామనుక.

మ. గిరియుష్మద్ధనురస్త్రితాప్రభృతిమోఘీకృద్వధూశీలవి
స్ఫురణావర్మభిదాఢ్యధార్ధ్యసఫలీభూతప్రభూతత్రిపూ
ర్వరదైతేయజిఘాంసశంసనపరోగ్రప్రాప్యసారూప్యని
ర్భరరమ్యాంగతథాగతాంగకపరబ్రహ్మన్స్తుమస్తామనుక.

మ. స్వమహాబాహుకృపాణకృత్తగళగుచ్ఛమేచ్ఛపీరచ్ఛటో
త్క్రమణాపాదితపద్మినీరమణమధ్యచ్ఛిత్రఖశ్యామికో

ద్వమక్ష్పాఽసమయోపరాగమతికష్టాన్నానగంగానదీ

భ్రమకృత్కీర్తిక కల్కిమూర్తికపరబ్రహ్మవస్తుమస్త్యామనుః.

విద్వజ్జనకోలాహలుఁడు

ఈతఁడు గొప్పసంస్కృతపండితుఁడు. తెలుఁగుకవన మల్లుటయందుఁ బ్రజ్ఞగలవాఁడు. అనర్గళమగు వాచాలత గల వాఁడు. ఈతనిపేరన్నఁ గవులకు గుండెదిగులు. ఈపండితునకు గుదియలకామి యను నొకయుంపుడుకత్తై కలదు. తాను దిగ్వి జయమునకు బయలువెడలునప్పుడా వెల వెలఁదినిఁగూడఁదోకొని పోయెడివాఁడు. తనకు సంస్కృతాంధ్ర పాండిత్యమునకు సమ్మా నము; దానికో గానాభినయపాండిత్యమునకు సమ్మానము. ఇట్లు వారిరువురును సంస్థానములఁ దిరుగుచుఁ దిరుగుచుఁ గృష్ణదేవ రాయల సంస్థానమునకు వచ్చిరి. కోలాహలుని రాకవిని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు “వీని జయించుటెట్లు?” అనియోచింపఁ దొడఁగెను. మన తెనాలిరామకృష్ణకవి పెద్దనకు ధైర్యముఁ జెప్పెను. నాటిసాయంతనపుసభకు వారిరువురును వచ్చిరి. పండితులందఱుఁ గూర్చుండియుండిరి. పెద్దనగా రటునిటుపచారు సేయుచుండిరి. కోలాహలపండితుఁ డాసభాముఖముననిలిచియే

చ. “వదలక మ్రోయు నాంధ్రకవివామపదంబుననున్న నూపురం
బుదితమరాశికంఠనినదోక్తుల నేమని పల్కుఁ బల్కుఁడీ”

అని సమన్యనొసంగఁ దత్క్షణమే రామకృష్ణకవి లేచి

“గుడియలకామినున్న ని... కోణముపైఁగలభాగ్యరేఖ నీ
నుదుటను లేదటం చమరనూత్న పురంధ్రులతోడఁ బల్కెడున్.”

అని పద్యమును బూర్తిఁజేసెనట. అందుపైఁ గోలా
హలుఁ “డింకనిందుండుట మనకు మర్యాదకా”దని గిట్టున వెను
కకుఁ దిరిగి తనదారిం బోయెనట.

కందుకూరు రుద్రకవి

ఇతఁడు నిరంకుశోపాఖ్యానమును రచించినకవి యని
యీక్రిందిపద్యములవలన నూహింపఁదగియున్నది. ఈరుద్రకవి
కొకపరి తాతాచార్యు లనునొక వైష్ణవునితో వివాదము ఘటి
ల్లఁగా నితఁడు ప్రాసినపద్యము:

శ్రీ. పరదానయాచకబ్రాహ్మణులరు మీరు
పరతత్త్వమునఁ బరబ్రహ్మమేను
భూమిలో సత్సత్రభూషణాత్ములు మీరు
కనకకుండలపరిష్కారి నేను
తరిఁ బెట్టుకున్నట్టిబిరుదువారలు మీరు
పేషిణీహనుమంతిరుదువాఁడ
వరశంఖచక్రాంకగురువులు మీరలు
గురిమీఱఁగా జగద్గురుఁడ నేను
నీకు మాకును సాటియే లోకస్పష్టి
కర్త నొటయుఁ దెలియదా కలియుగమునఁ
దారతమ్యంబు లేదుగా, తాతయార్య!
రూఢి కెక్కిన కందుకూర్ రుద్రకవిని.

ఈకవి కమసాలి. ఒకానొకప్పుడితఁడొక సంస్థానపతిదర్శింపనేగఁ దదాస్థానముననున్న భద్రయ్యయనునొకనియొగికవి 'రుద్రకవిని రానిచ్చినఁ దనపేరుదక్క'దను తలంపుతో నాతని రాక రాజుగారికిఁ దెలియకుండ గట్టుబాటుఁజేసెను. రుద్రకవి కొంతకాల మట్లేకడిపి సంస్థానముం జొచ్చు నుపాయము తోఁపక తుదకు రాజుగారి మాంగలియగు కొండని న్నాశ్రయించెను. ఒకనాఁడు కొండఁడు వచ్చుట ఆలస్యమయి రాజుగారుకురిచ్చిపైఁ గూరుచుండి యట్లే కూరుకుఁజెందిరి. నిదురఁబోవుచున్న రాజు కదలకుండఁ దనపని ముగించుకొని కొండఁడు ప్రక్కన నిలిచి యుండెను. ఒకటి రెండు నిమిషములకు రాజుగారు మేలుకని, యెదుటనున్న మాంగలిఁగని "యేమిరా, నేఁడింతయాలస్య" మన వాఁడు 'మహాప్రభూ! నేను వచ్చుచుండఁగాఁ ద్రోవలో నొకకవి తటస్థమయి "నేనిట నెలదినములనుండి రాజదర్శనము నకై వేచియున్నాను. భద్రకవి యేకారణముననో నా రాకను రాజుగారికిఁ దెలియనీయకుండఁ జేయుచున్నాఁ"డనియేమేమో తన సంగతులను జెప్పకొన సాగెను. "అయ్యా! నేను త్వరగాఁ బోవలయునని చెప్పివచ్చితి" నని మనవి చేసెను. అందుపై ప్రభువు "భద్రకవి యింత యసూయాపరుఁడా? చూచెదముగాక," అనుచు "ఓరీకొండా! నీపనిఁగాని" మృనియెను. వాఁడు "మహారాజా! అటగంట క్రిందనే అయిన"దని మనవి చేయుచు నద్దమునెదుట నిల్చెను. కొండనికొశల్యమునకు రాజు

సంతసించి “ఓరీ! నీవేమికోరెద”వన నా మంగలి “అయ్యా!
తమ యనుగ్రహమున నాకేమియుఁ గొడువలేదు. కాన రుద్ర
కవినిఁ జక్కఁగా సమ్మానించి పంపుఁడనిమాత్రము మిమ్ముఁ
గోరుచున్నా”ననెను. వానిసుగుణసంపదకాసంస్థానాధిపతిమెచ్చి
వాని కేదో కొంతబహుమాన మొసంగి పంపివేసెను.

తరువాత రుద్రకవి రాజు దర్శించి, భద్రకవిపై వచ్చిన
కోపముం బట్టఁజాలక, మంగలికొండని భూషించుచు నీ పద్య
ముం జదివెను.

క. ఎంగిలిముచ్చగులాములు
సంగతిగాఁ గులముఁ జేరుపఁ జనుదెంచిరయా
ఇంగిత మేటిఁగినఘనుఁ డీ
మంగలి కొండోజిమేలు మంత్రుల కన్నకొ.

ఈపద్యమును విని భద్రకవి మండిపడి

చ. జబగడదష్ట లఙ్గా శేషసర్రు కపయ్యుర్భుభాటంచు వా
జబజబలెల్లఁ జూపి యగసాలెల, బేల, బోయపాలెపుం
బబువుల గెల్చి చేతఁ గలపైకము దోచుటగాదు, రుద్ర నీ
డబడబ భద్రమంత్రయెదుటం గొనసాగదు పామ్ముసామ్మికొ.

అనుపద్యమ్ముఁ జదువఁగా రుద్రకవి

క. భద్రా! శ్వాసము మొఱుగిన
రుద్రాంకితజంగమయ్య రూఢికిఁ గొదవా?

చిహ్నిపుఁ డితఁడు కేవల

రుద్రుఁడయీ కందుకూరు రుద్రుఁడు ధాత్రికౌ.

అనెను. అందుమీఁద నాస్థానపతి యిరువురికయ్యమాపి
రుద్రకవిని సమ్మానించి పంపెను. భద్రకవి కిట్టి యసూయతగ
దని బుద్ధిచెప్పెను.

నక్కలపాటి సంజీవరాయకవి

మల్లెవేంకటరామరాజుగారికిని వేమల వేంకటరాజుగా
రికిని నిరంతరవైరము. అట్టి సందర్భములోనీనక్కలపాటిసంజీవ
రాయకవి యొక్క కండముతోనే యిరువురివలనను బహుమా
నము లందెనట. ఆకండపద్య మిది—

క. స్వామి విను మల్లె వేంక

ట్రామత్మాజాని నీదురణజయభేరీ

ధామధ్వని విని జరగఁడె?

వేమలచిన బసవరాయ వేంకటస్మృతీ.

ఇతఁడు ఎవరిని దర్శింపఁబోయినప్పుడువారిని సంబోధించి
సమన్వయించి తనయుక్తిసామర్థ్యములం జూపి వారి మన్ననల
నందియుండు. ఇంచుకదోషమున్నను నీతనియుక్తిమాత్రము కొని
యాడఁదగియున్నది.

మల్లెయనంతభూపాలునిచెఱకుఁదోటను నక్కలుపాడు
చేయ నాభూరమణుం డీకవిరాయనిం బిలిచి నక్కలు పోవు

నుషాయముం జెప్పమనెనట. అంతట నీకవి పద్యమొకటి తా
టియాకుపై లిఖించి యిచ్చి యాయాకుఁదోటవాకిటఁ గట్టించు
మని చెప్ప నాతఁ డట్లొనరింపఁగా నక్కలరాక తగ్గెనట. ఆ
పద్య మిది :

క. ఆశీవిషసమ మగు నా
యాశుకవిత్వంబుచేత నటువంచకముల్
నాశము గొవలెఁ జూడుమ
హేశాంభవి ! చౌడమాంబ ! హేశర్వాణి.

అట్లు నక్కలకు వాకట్టుకట్టుటవలననే రాజుగారు తన
కాయంటిపే రొసఁగినట్లు పద్యమునఁ జెప్పికొన్నాఁడు.

ఉ. ఎంచఁగలం డనంతవసుధీశునియిత్తువనంబునోళ్లఖం
డించిన నక్కలకొ విషపటిష్ఠపుఁ బద్యముఁ జెప్పి వానిని
ర్జించిన నింటి పేరు దయచేసిరి నక్కలపాటివా రటం
చు...

పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి

ఈకవి పదునెనిమిదవ శతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. ప్రౌఢ
కవి. ఇతఁడు రావణదమ్మియమనుద్వ్యర్థి కావ్యమును రచించెను.
ఈతనినమ కాలికులగు శిష్టు కృష్ణమూర్తి, మొక్కపాటి పేరి
శాస్త్రి మొదలగుకవులతో నీకవికి వివాదము విశేషముగా జరి
గెను. కృష్ణకవి కోటరామచంద్ర పురముపరగణాజమీందారుఁ
డగు కాకర్ల పూడి రామచంద్ర రాజుగారిపై సర్వకామదాపరి

ణయమను నొక ప్రబంధమును రచించెను. ఆ గ్రంథమును వినుపించునాటికిఁ బలువురు పండితులు, కవులు కృష్ణకవిచేతను, రాజుగారి చేతను నాహ్వానింపఁబడిరి. రాజుగారు మనలక్ష్మణకవికిఁగూడ నాహ్వానపత్రిక సంపదలసినదని చెప్పినను కృష్ణకవి యట్లొనర్ప లేదు సరేకదా, పైగా “పెండ్లిపందిళ్ల సంభావనకుఁ బోదగిన లక్ష్మణకవి యీ పండితసభకు రాదగునా” యని అధిక్షేపించెను. అందునకు జమీందారుగారు మిన్నకుండిరి.

తరువాత, కృష్ణకవి తనవిషయమై రాజుసన్నిధి జరిపిన వృత్తాంతమంతయు నెఱింగి కవికి లోఁగి రాజు తన్నుఁబిలువక పోయినను దప్పక యాసభకుఁ బోయి కృష్ణకవిగర్వ మడంప వలయునని లక్ష్మణకవి సభజరుగునాటికి రామచంద్రపురము నకు వచ్చెను. ఆసంగతి నెఱింగి రాజుగారు లక్ష్మణకవి నిప్పుడైన నాహ్వానింపవలె ననఁగా, “తనయూరునుండి యింతదూరము వచ్చినవాఁ డీక సభకు రాలేకపోవునా? ఇంక మనము పిలువనేల?” అని కృష్ణకవి వారించెను. ఆసంగతి నెఱింగి లక్ష్మణకవి తనంతఁదానే సభకు వచ్చెను. రాజుగారు మిగుల మర్యాదఁజేసి యున్నతాసన మొసంగి “అయ్యా! మీరును సమయమునకు వచ్చినారు. నాకు మిగుల సంతసమైనది. ప్రస్తుత గ్రంథమును విని గుణదోషములఁ బరిశీలించి మాకుఁ గృతీయిప్పింపు” డని విసయముగా నడిగెను. అదివిని లక్ష్మణకవి వైముఖ్యమును సూచించుచు “మహాపండితులగు కృష్ణకవిగారు రచించిన గ్రంథమును బరిశీలింపఁగలవాడనా? నలువురితోఁ బాటు వినుచుం గూర్చుండెద” నని మాటపలికెను.

అదివిని రాజుగారు “పండితవర్యా! తమ రట్లు సెలవీయ నగునా? తమవంటిపండితులచే బరిశీలింపఁ బడనియెడల నీగ్రంథమునకు ఘనత యెట్లువచ్చును” అని యెన్నోవిధములఁ బ్రార్థించెను. “పరిశీలింపుడని మీరు నన్నుఁగోరిన గ్రంథకర్త యంగీకరింపవలయుఁ గదా?” యని లక్ష్మణకవి పలికెను.

ఆపలుకులు విని కృష్ణకవి యాగ్రహించి, “మహారాజా! యీస్థానములో లక్ష్మణకవినిఁ బండితుఁడనుట హాస్యాస్పదము. అదియుఁగాక యీపండితసభలో “నేనొకపండితుఁడ” నని యాతఁడొప్పుకొనుట మిగుల నవ్వలచేటు” అనుచు “నాగ్రంథమునఁ దప్పఁబట్టఁగలవాఁడే యుడిన, నతఁడు లక్ష్మణకవికన్యఁడు గాని, లచ్చనగాఁ డని తిరస్కరించెను. లక్ష్మణకవి కృష్ణుని పలుకులు వినివిని కృష్ణకవి నింకను నుడికించినంగాని కార్యము కాదని చిఱునవ్వునవ్వుచు రాజువంకఁదిరిగి యటనుండు నొక కుక్కంజూచి

“ఈశునకము కృష్ణమూర్తియే యెన్నంగఁ”

అని యూరకుండెను. ఆమాటవిని కృష్ణకవి మండిపడి

క. “దాశరథీకబంబును
దాశరథిపరమ్ముఁ జేయుదైవ్యయర్థికి దు
ర్ధి శక్తిబిడాలమునకు
నీశునకము కృష్ణమూర్తియే యెన్నంగఁ.

అని పద్యమును బూరించి లక్ష్మణకవి యొకచోఁ బ్రయోగించినదాశరథీ శబ్దప్రయోగము నాక్షేపించెను. యుక్తిశాలియగు

లక్ష్మణకవి తన ప్రయోగమును సమర్థించి యిట్లు పన్యసింపఁ దొడఁగెను.

“పండితులారా! ఈశు = శివునియొక్క, సకము = బాణము, కృష్ణమూర్తి యని నేను నుతింపఁగా ‘నంతటి స్తోత్రము నకు నేను దగ’నని మనకవివతంసుఁడు శునకసామ్యమున కంగీకరించుచున్నాఁడు. ఇట్టి పండితునిముందు మఱియొకఁడు పండితుఁ డనరాదట” అని హేళన చేసెను. లక్ష్మణకవి యుక్తికిఁ బండితులందఱును సంతోషించిరి. కృష్ణకవి వెలవెలబోయెను.

పేరిశాస్త్రిగారికిని లక్ష్మణకవికిని వివాదము తటస్థింపఁగా, లక్ష్మణకవికిఁ గవిత్వమేకాని శాస్త్రము తెలియదని శాస్త్రి యాక్షేపించెనట! అది విని లక్ష్మణకవి యీ క్రిందిపద్యమును రచించి పంపెను.

గీ. ఉక్కుఁ జెన తిన్న దశదిక్కు లొక్కపైనఁ
జుక్క లిలఁ బడ్డఁ గులగిరుల్ వ్రక్కలైన
మొక్కపాటింట నోటను ముక్కలేదు
పేరిశాస్త్రికిఁ గలిగెరా పెదవిపాటు.

ఇటులనే కూరపాటి వేంకటశాస్త్రి యను నొకకవి లక్ష్మణకవిని దిరస్కరింపఁగా నితఁడు వ్రాసినపద్యము.

అ. కూరపాటివెంక! కుక్కలు దినుకంక!
లేనిపోనిశంక మాను మింక
ముఖముఁ జూడఁ గుంకముండు వనెడుశంక
నాకుఁ దోచెఁ జంక నాప మింక.

ఈలక్ష్మణకవికి మంగన్నయను నొకమేనల్లుడుండెను. అతనికి దాయాదులతో వ్యాజ్యము సంభవింపఁగా శంకరమంచి అనంతపంతులను న్యాయాధికారి లంచముకైకొని మంగన్న నన్యాయము జేసెను. లక్ష్మణకవి పద్యరూపముగా నీసంగతి నంతను వెల్లడిచేసెను. ఆపద్యము లివి :—

నీ. నహనీయశంకరమంచిగోత్రమునఁ బ్ర
 పాతకుం డన ధరిత్రీతలమునఁ
 బండితుండువలెఁ గన్నడుదు స్థాణుత్వమే
 ర్పడ నొకసాధులపలుకు వినవు
 పుక్కిట విషమె యెప్పుడు నీకు నుండును
 మది పీడ వెపుడు దామసగుణులు
 భీముఁడుగ్రుండు ననునేరు గాంచి నశింతు
 వచికాపతివి బ్రహ్మస్నుడవు న
 నంతనాముండ వరయంగ నష్టమూర్తి
 వగుచుఁ బితృవనమందు భస్మాంగుడవయి
 భూతములును బిశాచముల్ ప్రోదిగూడు
 కొనఁగ నుండుదు వండునికొ జనములెల్ల.

మ. సరవికొ శంకరమంచిపండితుడనకొ జానొప్పువాఁ డర్థసా
 ఖ్యురుచికొ జెందియుఁజింతలూరియలమంగామాత్యసాధ్యాత్మమం.
 దిరసుత్రేత్రములకొ హరించి కపటాన్వీతుండు నావాది క
 ల్లరికాఁ డందును దీర్పు చేసి జనముల్ నవ్వం బడుకొ దుర్గతికొ.

ఉ. దక్షిణదిక్కునుండియ యుదంతముదెచ్చినధర్మరాజు ప్ర
 త్యక్ష మనంతపాతకునకిచ్చెడుమార్గమువోవునట్టుగా

దీక్ష వహింపవే ధనశరేణుడ ! శంకరమంచికూశ్వర !
బత్తు మదేల దుష్టజనభంజన ! సజ్జనభావరంజనా !

సీ. పరశురాముడు తండ్రిపంపున రేణుకకొ
దనతల్లి యనకయ నజీకివైచె
జనకజాపతి తండ్రిపనుపున రాజ్యంబు
వాసి మహారాజ్యవాసి యయ్యె
గుండినముని జనకునియాజ్ఞచే సంత
యింపక గోవుల హింసఁ జేసె
భీష్ముడు తండ్రియభీష్టుంబుఁ దీర్చ రా
జ్యశ్రీసుఖాదికార్యములు విడచె
తండ్రిపంపునఁ దనకన్నతండ్రి పేరుఁ
జెప్పకతన నదత్తుడే చింతలూరి
మంగరా జిట్లు శంకరమంచిపండి
తుండు దీర్చుట జీవన్మృతుండుఁ గాఁడె.

సీ. నసు దేవసుతుడన్న వాక్యంబుననె పద్మ
నాభుండు నందనందనుడు గాఁడె
మాద్రీతనయులన్నమాత్రంబుననె కవశ్
కాంతేయు లన్నవిఖ్యాతిఁ గనరె
పార్వతీసుతుఁ డని పల్కినంతనె కుమా
రుడును దాఁ గార్తికేయుడును గాఁడె
బాపిరాడ్సుతుఁ డన్న భావనె మంగన్న
భృతిజగ్గరాడ్డతసుతుడు గాఁడె
వేదశాస్త్రపురాణముల్ వినియుఁ గనియు
నెఱిగి యెఱుంగనివాడునై యిట్లు విత్త
వాంఛ నన్యాయముగఁ దీర్చు పండితుండు
ఘోరనరకంబులందునఁ గూలకున్నె.

తరువాత లక్ష్మణకవి తనయల్లునిచే నప్పీలుచేయించు
టకుఁ దగినయత్నముఁజేసి యప్పుడు జడ్డిగా నుండిన బ్రాహ్మ
దొరను దర్శించి యాక్రిందిసీసపద్యము నొసంగెను.

సీ స మా లి క.

మధువైరికిఁ వనమాలికిఁ గౌస్తుభ

హరునకును సంశ్రితావనునకు

రాధికాప్రియునకు రావసోదరునకు

జగదీశునకు దయాసాగరునకు

శ్రీనాథునకును రక్షితదేవసమితికిఁ

బ్రాహ్మభావునకు నారాయణునకు

నురగేంద్రతల్పున కరిశేఖరధరునకు

దొగలరాయనిగేరుమొగముదొరకు

రణనిహతదుష్టరాక్షసరచుణునకును

గానమోహితవల్లపీకాంతునకును

రిపువిదారికి హరికి శ్రీకృష్ణునకును

కిల్బిషారికి నే నమస్కృతి యొనర్తు.

తెలుఁగునఁ బండితుఁడగు బ్రాహ్మదొర లక్ష్మణకవి రచిం
చిన సీసమాలికనుగని చాలసంతసించి మీరాక కేమికారణ
మని యడుగఁగాఁ గవి తనయల్లునింజూపి యతనికొఱకై వచ్చి
యుండి నని తెల్పెను. అతఁ డేమిపనికై వచ్చెనని దొరయడు
గఁగా, నీవు వచ్చినపనిని నీవే విన్నవింపుమని మామ చెప్పఁగా
మంగన్న యాక్రిందిపద్యములతో విన్నవించెను:

సీ. చింతలూరికి మిరాసీదారుడగు బగ్గ
 రాజుకుఁ బుత్తుఁ తొరసులు లేమిఁ
 దనకును బిన్నయాతండ్రివేదనునకు
 బాపిరాట్సుతు దత్తభావుఁజేసి
 కొనుటచే నిదివఱకును తద్దహక్షేత్ర
 కర్తనై యుండుట కలకటరు క
 చేరీలకెక్కలఁ జిత్తగించినఁ జాలు
 నేది నే నెఱుంగని యిట్టిపనికి
 బాపిరాట్సుతుఁ డని నేను బల్కినట్లు
 వాది పన్నినకపటభావమె నిజ మని
 పట్టి దత్తుఁడు గాఁడంచుఁ బండితుండు
 చేసెఁ దీరు పుభయభ్రష్టుఁ జేసె నన్ను.

ఉ. అత్తినధర్మశాస్త్రవిధి కడ్డని చూడక కల్గుటర్లసం
 సత్తుల లెక్కలారము విచారము సేయక రాజ్యమేలు భూ
 భృత్తుసభాస్థపత్రలిపిరీతిఁ దలంపక విత్తవాంఛచే
 దత్తు నదత్తుఁ డం చను సధార్మికపండితుఁ డుంట యొప్పునే?

మంగన్న మనవిని విని దొరవారు మరల నొకసారి దర్శ
 నమును జేసికొండని సెలవీయఁగా కవులిరువురు నింటికి వెళ్లిరి.
 పిమ్మట దామూదులు మంగన్నతో రాజీపడి సగభాగ మొనంగి
 రఁట.

మాగాపు శరభకవి

ఈకవి వత్సవాయిరామభూషతిని దర్శించినప్పు డాశు
 వుగాఁ జెప్పిన పద్యము.

మ. ఇతఁడా రంగదభంగసంగరచమూహేతిచ్చటాపావకో
 ద్యతకీలాశలభాయమానరిపురాద్ధారాశ్రుధారానవీ
 నతరంగిణ్యబలాసమాగమసుఖానందత్పయోధిస్తుతా
 యతశ్శార్వజ్వలకీర్తి వత్సవయరాయత్కృతలాభీశ్వరుం ; డిఁతఁడా?

ఈరీతిని “ఇతఁడా” యనుప్రారంభముతో నూఱుపద్య
 ములను రచించె ననువాడుక కలదు; కాని తక్కినపద్యము
 లెచ్చటను లభ్యములు కావయ్యె.

ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి

ఈలక్ష్మణకవిపైఁ గూచిమంచి తిమ్మకవి వ్రాసినపద్యము.

గీ. భారతీవదనాంబుజభ్రాజమాన

కలితకర్పూరతాంబూలకబళగంధ

బంధురంబులు నీమంజుభాషణములు

లలితగుణధుర్య! యేనుఁగులక్ష్మణార్య!

శిష్టు కృష్ణమూర్తికవి

ఈకృష్ణకవి పదునెనిమిదవశతాబ్దిలో నున్నవాఁడు.
 ఇతఁడు సంగీతసాహిత్యములు రెంటియందును మిగులఁ బ్రసిద్ధి
 వడసినవాఁడు. ఈతఁడు రచించిన చాటుపు లనేకములు. అందు
 కాకర్లపూడివారిపైఁ జెప్పినది.

ఉ. వీరు తెలుంగుసాము లరవీతరవీయతునొప్పుగొప్ప స

ర్కారువలే జమీలు దరఖాస్తుగ నేలినరాబమాన్యహం

వీరులు ఢక్కణీలు తజివీజుకులాహికు లున్న మేటిమం

జారు జోహారు యాఖిదుమషూరు ఖరారు మదారు బారు బ

ద్దారు మితాన్యరాలపరదాగులతారు కదాని తేరులం
 బారుమితారునాబతు సుమారు పుకారును బారుకుడ్డినీ
 డారుగుడారుపైకము బిడారు బజారు కొటారులందు నే
 దారు పతాణిబారు దళదారు సవారు షికారులందు బి
 ల్కారు సతాసవారు పిలగోలకుపాకుల పైరు లందు లే
 ఖ్యారుగఁ చెక్కుమారులు శయ్యారుగ వీరహజారులందు నె
 య్యారులు పెద్దపేరుల జోహారులు చూచి హమీరు లెంచి ద
 ర్బారు పసందు మీఱ నహవా యని మెచ్చునవాబుఖాను పేం
 పేరు బహదదుల్ పెజనజేరుల నూలులమాటు కెన్నఁ దా
 ర్కాటుగ మోది గేములు తమాము వదల్చి మఖాము లెల్ల ఫీ
 ర్ఫా రొనరించి మిక్కిలి మరాతబు లందిరి చేరుమాలు త
 ల్వారులఁ జేరుదారు దళవాయుల చాయలమీటు చారుకై
 జారు కరారు బాకు నెరజారు తళుక్కున బందుబస్తుగాఁ
 బోరు భుజోరుకాకరలపూడి వజీరులదే యమ న్యహా
 దారులు పూర్ణనిర్మలసుధాకరకాంతికలాపకీర్తివి
 స్తారులు భూరిభూసురవితానమహాహుతిగంధగౌతమీ
 తీరనిసర్గదుర్గ పురదీపితహర్యతలాగ్రభాగసం
 చారులు దేవవారవనజాతముఖీసమవారకామినీ
 వారకరాజ్జకీలితసువర్ణ మణిద్యుతిదండచామర
 క్రేరితవాతధూతనవశేనసమానవితానమంగళా
 కారసువర్ణ పీఠపరికల్పితరాజ్యరమామహామహా
 దారులు సేతుశీతవసుధాధరమధ్యతలస్ఫురల్లస
 ద్వీర విశేషసంజనితతీవ్రవవానలబాడబాగ్నిత
 త్వారిన్మపాలజాలమకుటార్పితపాదపయోజసీత సం

స్కారులు రామచంద్రపురసాలనివాసులు రామచంద్రవం
 ఠాతులు తామచంద్రవసుధావరపాత్తులు రామచంద్రధా
 త్రీతమణాభిధానులు వరిష్టచక్రిష్టసగోత్రపావనుల్
 కారణజన్మ లభిశశికల్పక మేఘసమానదానదీ
 ట్టారతు లిందిరాసుతజయంతవసంతసమానసుందరా
 కారులు బ్రహ్మకల్పము సుఖంబుగ వర్ధిలువార లీధరక.

కాళహస్తిరాజుపైఁ జెప్పినది.

ఉ. దామెరవేంకటక్షీతిప ! తావకపాండురకీర్తిదీధితి
 స్తామము లిందుభాస్తతులతో నెదసించి తృణీకరించె నా
 గాములకేమి యోజనలు కాని యశంబులు మేయుశంబరం
 బేమర కుబ్బు మీఱ వసియించునె డాసి తదంతరంబునక.

దంతులూరి వేంకటకృష్ణరాజుపైఁ జెప్పినది.

ఉ. పండితమాళి శిష్టకులవార్నిధిసోముఁడు కృష్ణమూర్తి కా
 ఖండలతుల్యవైభవు లఖండితదానవిసోదు తార భూ
 ఖండ మొసంగి రిప్పు డది కాపుర ముండమిఁ బోవ దగ్గఁగా
 నుండనిముక్కు తుమ్మిన మఱుండునె? కృష్ణనృపాలకాగ్రణీ!

చ. సలితలీల నెత్తఱిని సత్యపదస్థితి తప్ప కెల్ల నూ
 రులకుఁ బ్రహదసంతతినిరూఢి తగక సమకూర్చి జీవనం
 బు తిడెడుమర్త్యమూర్తి మముఁబ్రోవఁడె కృష్ణమహేంద్రదక్ష
 త్రి లసదసంతకీర్తి యవధీరితమామకహృద్దతార్తియె.

ఉ. పైపయిరంగులం గదిసి పన్నుగబోగవుటన్నవన్నె పెం
 పై పనుపడ్డ కబ్బముల కబ్బురమా? వెరమాను మేలు వాల్
 చూపులప్రాపులక వలపుఁజూపుదు నీటగుమాట తేట బల్
 దీపులు పుట్ల నెట్టనఁ బదింబదిగా నెడఁ జిక్కి చొక్కపుం

బూపచమంగవం గలిపి పోడిమి వేడి మిటారపుంగటా
 రీపసమిటియూరు చిగిరించెడి మిం చడరం గడంగి మే
 లీపని యంచు నెంచు నుదిహెచ్చుగ మెచ్చుగ నిచ్చవచ్చిన
 ట్లోపినయంతవట్టు బిగియూతగ వాతెఱ మార్పు నేర్పులకొ
 దాపగుముద్దుగు మృగసి తద్దయు గద్దరి పైడిప్రోదిమేల్
 గోపు లెఱుంగఁజేయు నలకొయిలకూకలచాయ నింపు తీ
 రై పొసఁగకొ వలెకొ జవుల నందిన దంటతనాన విచ్చి క
 న్మోపిన పేరుటామనిఁ గనుంగొననై కనునీటు తేటలకొ
 దూ పెడలించి పెంచఁ దగుతో పగుగొజ్జెగ పూలబాటుతీ
 రై పొసఁగకొవలెకొ జవుల నందిననమ్మరు లేరుదారు లా
 ప్పొపవలింపుమేడగదిపందిరి నొప్పెడుపట్టెమంచమం
 దాపని ముందు నూడిగపుటందము చిందఁగ నందగత్తెచేఁ
 జూపి యొసంగువీడెముపసకొ వలపుకొ మొలపింపఁగావలెకొ
 దేపకు దేప కిప్పగిదిఁ దెన్మొనరించెడుపట్ల; సంస్కృతా
 టోపముఁ జూపుచో నలికుటుంబకర్పూంకరణాంకకల్పవ
 ల్లీపరివేల్ల నోల్ల సదలీవనలీనసదానపాయనూ
 నోపలసత్ప్రభూతపురుహూతవనీభవనిర్జరావనీ
 జోపరిపుష్పనిష్పతదనూనమరందయరీపరీతసం
 తాపహరాంబుపూరపరితస్సరణోత్థఘలంఘలభవని
 వ్యాపిసురాపగాంతరసమగ్రతనుగ్రహనాయికావ్యపే
 ట్నాపరిహీనచారుతరసారభసారభరాతిభాసురా
 మ్మపదకంజపుంజనినసత్కనకచ్చవహంససంసదా
 లాపకలాపసమ్మిళితలాస్యకలావలమానకాంచికా
 నూపురికింకిణీగణవినున్నతరద్యుతిరత్నకంకణ

ప్రాపిరుణంరుణక్వణనరంజితమంజులరూపరేఖ పై

కీపరిగీతతారతరగీతవినూతనజాతమాధురీ

రూపనిరూపణీయమయి రూఢికి నెక్కవలెం గవిత్యవి

ద్యాపటిమం బటంచు నను సంతటివానిగ నెంచి నాదుపు

ణ్యోపచయంబునం బిలిచి యుర్వర సర్వరసజ్ఞు లెన్నఁ జూ

పోపనివారు చిన్నతన మూనఁగ సన్నిధియందు నిల్చి పృ

థ్వీపదవిష్టుమూర్తి యవధీరితకర్ణవితీర్ణనైపుణా

శాపరిపూర్ణకీర్తి విలసద్గుణసంతతిదంతులూరువం

శోపధిసింధుబాంధవసముజ్జ్వలపూర్ణ సుధాంశుమూర్తి యు

ర్వీపతిచక్రవర్తి యనఁ బేరగువేంకటకృష్ణమూర్తి యా

శాపరిపూర్తి సేయఁగ విచారమ, నీదుప్రచార మేలగున్?

పితాపురసంస్థానికునిపై జెప్పినపద్యములు

ఉ. శ్రీరమణీమణీమణి సింధుసదృశకటాక్షపీక్షణాం

కూరసమృద్ధిసంతతినిగూఢనిగాఢసమస్తభాగ్యసా

శ్రీరమణీయదేవనగరీశరమాచిరమాపితాపురీ

భూరిమణీగణాకలితభూరినిరంతరకాంతకాంతివి

స్తారనిరస్తచిత్రకరసాధసుధాకరకాంతవేదికా

చారుచిరత్నరత్నరుచిసాంద్రనగేంద్రమృగేంద్రపీతిదు

ర్వారగతిక బయోజలధిపన్నగనాథశిరోధిపీఠికా

సారరుహాక్షు దీక్షుసువిచక్షుతతోఁ గొలువుండి మీ రసా

ధారణవాక్సుధామధురధారల మీ రలఘుప్రచారవా

చారుచిచాతురిం గలమాసాధనరాజవిరాజితారి రా

ద్దారువిదారణక్రకచదారుణపండితమండలాగ్రభృ

ద్వీరులుఁ బిల్చి కృత్యము సవిస్తరతం దగ నెంచి మంచి యిం
 పారెనుహృద్యవాద్యకలనాఖిలగీతకళాకలాపని
 స్తారకులం గవిప్రకరతార్కికశాబ్దికజేదవాదాలఁ
 గౌరవమొప్ప గొప్పగ నగణ్యధనాదిననాథులఁ ధృతిఁ
 గోరిక మీఁఁ జేయుదు నకుంతనటత్పదకుంజమంజుమం
 జీరసురత్న పుంజమృదుశింజితము ల్లలరాజహంసికా
 సారససారసభ్యనులసందడులఁ దుడుకందఁ జేయువా
 ణీరభసంబు దంబాదవ నిస్తులభూభృదపా త్తజీవికా
 చారురమాసమాన లగుసానుల జానులు మీరు నాట్యవి
 స్తాగపదక్రమాభినయతానవితానవిభాగరాగగో
 స్తీరుతిధీరతిఁబుధులచిత్తము నత్తగఁ జిత్తగిలచుచోఁ
 గోరికఁ దెల్పువేళ యని కొంకణపెంకణలాటఖోట సౌ
 వీరశకాదిదేశపుధివీవరు లందఱు ముందుముందుజో
 హారులు చేసి నిల్వ సెలవాయెను మీకిటఁజేర నందుఁజో
 భారులు దెల్ప జో హుకుమువాదరబాటుపసందుమీఱు స
 ర్కారు భౌదాబరాబరుఖరారుమదారులమీరుతీరుద
 ర్బారని యెన్ని పన్నొసగి పన్నుగ నన్నుతు లెన్నో నేయుచో
 మీఱినకేడ్కుతోడఁ బుడమిం గడుఁబ్రోచుచు నిత్యసత్యవా
 ణీరతిభావతీరమణునిం బరమాప్తిని మాధవుఁ శివా
 చారత నీకు సద్గతిని జంద్రు సదాసుమనఃప్రయుక్తిచే
 సారధరావరుం గని యజస్రముఁ గేరుచు మీఱుచుందుగా
 వీరవరేణ్య, రావుకులనేంకటరామమహీపతీ, కృతీ!
 మారసమాకృతీ, సదసమానయశేఞ్చిరదాననిందిత
 క్షీరపయోధిసారమణిశీతకరామరభూమిరు డ్దతీ!
 భూరమణాగ్రగణ్య, మియు బ్రోవుత దేవత లెల్లకాలముఁ.

ఈకవి యొకవేశ్యపైఁ జెప్పిన పద్యము.

సీ దురుసానిమై నున్న బురుసాపనిరుమాలు
 కరసారసమున నొక్కపరి విసరి
 కురుదాపడనిలీల పరదా వెడలి వచ్చు
 సరదా తెలియఁ బైట జాతి విడిచి
 అతిజాగ్రత్తులు క్రమ్మఁ జాటిపడి వ్రాలు
 విరజాజిపువ్వుల విసరి విసరి
 వెతిబాటుగాలి నొ పొరబాటు విడ మారు
 దరబారుపావడఁ దార్చి తార్చి
 పకడుగలకమ్మవిలుకానిహుకుమతీమ
 తలబుజాహిరుగావక్తు తలఁపుఁజేయు
 దీనిభక్తుతమా షాఖుషీనిషాల
 భిలవతురభీకు నయినను దెలియ వశమె?

చెల్లపిల్ల నరనకవి

ఈ ప్రౌఢకవి నివాసగ్రామము గోదావరీమండలములోని కడియము. ఈయన పదునెనిమిదవ శతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. ఈకవిరచితములగు గ్రంథములు 1. యామినీపూర్ణతిలకావలీసము, 2. వేంకటేశ్వరవిలాసము, 3. ఏకప్రాసకంద గోపాలశతకము, 4. అహల్యాసంక్రందనవిలాసము, 5. ఏకాంత సేవాకలాపము. ఈకవిచంద్రుఁ డాశుకవితారచనయందు మిగులఁ బ్రజ్ఞఁ గలవాఁడు. ఈయన కాదొండకాయలపైఁ బ్రీతి మెండు. ఒకానొకప్పుడు పొలములో నాదొండకాయలు గోయుచుండ, వెంట

నున్నవా “రయ్యా! తమకు దీనియందుఁ బ్రీతివిస్తారము గదా!
ఇప్పుడొకపద్యమును దీనిపైఁ జెప్పఁ”డని కోరఁగా నీకవి
యాశువుగా రచించినపద్యము:

మ. కనశీంతు న్నుతి దైవతప్రమదతార్థ్యనోహినీశీరభృ
శ్చ్యవమానా పృతశీకరాభనవవీజప్రాంతరౌపమ్యస
ద్యవనాజాండకు మద్రదసప్లుతసముద్యత్స్విదుమప్త్యండభుక్
అవితుంగోద్భవకాండకుక్ సగసమోహాక్షిండ కాదొడకుక్.

ఈయనదే వేటొకపద్యము.

ఉ. రామకళప్రయోగము ; సురప్రభువజ్రము : చక్రిచక్రముక్ ;
ధామనిధిప్రియాత్మజువి దండము ; కామరిపుత్రిశాలముక్ ;
ధూమినొకపు రిత్తయయి పోయినఁ బోవునుగాక, యీకవి
స్వానులవాక్ ప్రయోగముల బ్రహ్మకునైనఁ దరంచె త్రిప్పఁగఁ.

అడిదము సూరకవి

ఈకవి పూనపాటి విజయరామరాజుగారి యాస్థానకవి.

విజయరామరాజుగారు విజయనగర ప్రభువులు. విజయనగరము
విశాఖపట్టణపుమండలములోనిది. ఇక్కవి నివాసగ్రామము
రేగ (రేవ) యను గ్రామము. ఆగ్రామమునఁ జెఱివుక్రింద నత
నికి మాన్యము కలదు. ఒకసంవత్సరమున దంతులూరి యన్నమ
రాజనునాఁతఁడు గ్రామము నంతయు గుత్తకుఁ దీసికొని, చెఱు
వుఁ బిగఁ గట్టించి, మాన్యమునకు నీ రీయకపోఁగా సూరకవి,
పద్యములతో, రాజుగారికి మనవి ప్రాసికొనెను. ఆపద్యము లివి.

నీ. అనగాగు దేవ! మహాప్రభూ! విన్నపం

బాత్రితో త్తముడ శుద్ధాంధకరిని
పేరు సూరన యింటి పే రడిదమువారు

మాజాగ భూపాలరాజరేగ
నల్లకృష్ణక్షమానాయకాగ్రేసరుం

డెట్టికృష్ణక్షాతలేంద్రు లచట
గరిణీకథత్తుంబుం గల్పించి మాన్యంబు
దయచేసి రది యాస్పదంబు మాకు

అదియు నీయేడు దంతులూరన్ననృపతి
సత్తముడు గ్రామ మంతయు గుత్తం జేసి
చెఱువు బిగం గట్టె జనులు జేజేపడంగ
ముంచ గట్టించె మాపుట్టి ముంచ దలంచి.

నీ. విన్నవించెద నాదువుత్తాంత మది కొంత
చిత్తగించు పరాకు సేయఁబోక

పాలములో నొకఁ డూడుపూడ్చంగఁ జాలఁడు
గంగాభవాని ధాకాకు వెఱచి

దుక్కి టెడ్లను గొని దున్నద మన్నచో
బదు లీయఁ డొక్కండుఁ బాతనేఱు

నేజోలికినిఁ బోక యింట నుండుద మన్న
సాలుకు వచ్చు గంటాలపన్ను

తెరువు తలగాదు పొన్నూరు తెన్న గాదు
పంటపస లేదు గంటాలపన్ను పొదు
మీకు దయరాదు మునుపటి మిసిమి లేదు

అతులసణదీప, విజయరామావనీప!

వేటొకప్పు డాయన్నమరాజు సూరకవిమాన్యమునుండి
చెఱువుముఱుగునీరుఁ బోనీక, యడ్డుగట్టించి చిక్కులు కలుగఁ

జేసెనట. అందులకు సూరన, యారాజును బ్రార్థింపక, తన
మాన్యమున నిలిచిన మోకాలిబంటిముఱుగునీటిలో నిలుచుండి
గంగాభవానినిగుఱించి నాలుగుపద్యములను జెప్పఁగా, నారాజు
కట్టించిన యడ్డుకట్ట తెగి, ముఱుగునీ రంతయుఁ గ్రింది పల్లము
నకుఁ బోయెనట. ఆపద్యము లీ క్రిందివే:—

సీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తిఁ గుక్షీనిఁ గల్గు
పద్మనాభునిపదాబ్జమునఁ బుట్టి
సకలరత్నాకరస్థాన మై యుష్పాంగు
నంబుధీశునిచరణంబుఁ ద్రొక్కి
పరమతత్వజ్ఞుడై పరఁగుశంతనుమహీ
రమణువామాంకభాగమునఁ జేరి
అభిలలోకాధ్యక్షుడై మించి విహరించు
శివుజటాజూటాగ్రసీమ నిలిచి
తనరునీవంటిధన్య కుత్తమము గాదు
పూసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
గాలు త్రొక్కంగ నోడుఁ జండాలుఁ డైనఁ
గదలు మిటు మాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. ఆదిభిక్షుం డీతఁ డని రోసి విడియాకుఁ
గొని వచ్చి యిటు నిల్వఁ గోరి తొక్కొ
జగడాలచీలివై సవతితోఁ బోరాడి
వీఁగి వచ్చి యిచట డాగి తొక్కొ
నిర్జరాంగన లెల్ల నీఱంకు వెలిబుచ్చు
దూఁబవై యిచ్చోట దూరి తొక్కొ

బీదబాఁపలఁ గష్టపెట్టుటకై మిన్నఁ

దొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచి తొక్కొ-

వలదు ద్విజభూమిఁ గా ల్నిల్వ వరుసగాదు

ఱవ్వ నీకేల తగ దంబురాశి కరుగు

నాతి యతఁడె కాఁ డఁటె పిన్న నాఁటిమగఁడు

కదలు మిట మాని దివిజగంఁగాభవాని.

సీ. భావింపనిలు వెల్ల భంగంబులే కాని

భంగము ల్దొలఁగు టెప్పటికి లేదు

తిరుగుచోఁ వంకరతిరుగు డింతియ కాని

తిన్న గాఁ దిరుగుట యెన్నఁ డెఱుఁగ

మొనసి రేయిపవళ్లు మొరయుచుండు టె కాని

మొరయ హరక యుంట యెఱుఁగ మెఱుఁగు

బరులకల్మిని రోసి పల్చనగు టె కాని

పలుచనిగతి మాని మెలఁగు టెఱుఁగ

మనుచు నీలోన నీవైన యవగుణంబు

లరసి లజ్జించి దివి నుండ కరుగుదెంచి

నిలువు నీరైన నీ విందు నిలిచి తొక్కొ

కదలు మిట మాని దివిజగంఁగాభవాని!

సీ. కృతకాద్రు లాయెనా కీలోగ్రఘణిఘణా

నేక ఘాత్కారవల్మీక చయము?

విరిదోట లాయెనా కఱకుకంటకకంట

కాంకురవిస్ఫురితాగచయము?

పువ్వుబాన్పు లాయెనా నవమంజుల శ్వేత

లవణాలవాలఁ మా చవుటినేల?

బొమ్మరిం డ్దాయెనా భూరిభేకాండబా
ధారమై తనరు కేదారచయము?

నీకు విహారింప పసతులై నివ్వటిలెనె
చిన్న సాలములు? బ్రాహ్మణేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబుఁ జేయుముమ్మరులుఁ గలరె?
కదలు మిట మాని దివిజగం గాభవాని!

ఈసూరకవికిఁ గల్లూరి సోమనాథుఁడనునొకవైదికకవి
తో వివాదము సంభవించుగా నీతఁ డాకవినిష్టితిరస్కరించెను.

క. ఏమేమో శాస్త్రంబులు

తా మిక్కిలి చదివె నంట తద్వయుఁ గవితా
సామర్థ్య మెఱుంగనేరని
సోమునిజ్ఞంభణము కలదె! సూరునియెదుటక.

దానికి సోమనాథుఁ డొనఁగిన జవాబు.

గీ. సోమశబ్ధార్థ మెఱుంగనిశుంప వగుటఁ
పదిరితివి గాక సూర్యనిరవసములకు
భంగకరుఁ డగుసోముజ్ఞంభణములీలఁ
చెలియవయ్యయ్యే నీగుట్టు తెలిసెఁ గుకవి!

మరల సూరనచెప్పిన పద్యము.

క. చెన్నగు నియోగికవనము

మిన్నగ నైదికున కబ్బి మిగులునె చెప్పుడీ
జాన్నురుచి వెన్న కబ్బునె?
తెన్నుక చచ్చినను గాని ధరలో నరయక.

ఈపద్యముపై సోముడు వ్రాసిన పద్యములు.

ఉ. త్యాగము విక్రమంబు సుకృతంబు నిగర్వము నీతిబంధుసం
యోగము పెత్తనంబు వినియోగ మెఱింగి నటింప నేర్చుని
య్యోగులు రాజయోగులు కుయుక్తుల మాయల విష్ణువీగు ని
య్యోగు లనాధయోగు లవయోగులు నోగులు జోగు లెన్నఁగఁ.

క. ఇలలో వైదికవిద్య

త్తిలకంబుల కేమి దిక్కుఁ దెలిపితి వమ్మా

జిలిచిలిపలుకులవెలచీ !

పలుగాకినకారగుల్ల పాలై తిగజే.

(సూరకవిధాటికాఁగలేక సోముఁ డీపద్యముల వ్రాసినట్లు
తోచుచున్నది.)

ఆ. దేవునాన మున్ను దేశాని కొకకవి

యిప్పుడూర నూర నింటనింట

నేగు రాఘ రేఘు రెనమండ్రు తొమ్మండ్రు

పదుగు రేసి కవులు పద్మనాభ !

ఈపద్యమును సూరనయే రచించినందురు.

కుత్సితాక్షేపకులంగూర్చి యీకవి రచించిన నీనమాలిక.

సీ. తట్టెడంతవిభూతిఁ బెట్టి తాతలనాఁటి

కుండలాల్వీనులఁ గునిసియాడ

మైలఁ గ్రక్కెడు నేలుమడతలు నరసిన

బోడిబుజులమీదఁ బొసఁగఁజుట్టి

ప్రాతసీరుంగావిపంచెలు ముమ్మము
 ల్లనుపింపఁ గా డొల్లుకచ్చగట్టి
 యంగవస్త్రంబుల నతికి కుట్టినయట్టి
 దుప్పట్లు పైఁగప్పి తుదలు చినిగి
 నట్టిపుస్తకముల కట్టలు చంకలోఁ
 చెట్టి విషంబులు విదులుకొనుదుఁ
 బలుగాకిముండబిడ్డలు శిష్యులని కొంద
 టుపచారములు నేయుచుండఁగా స్వ
 యంపాకనిష్ఠుల మని నంట సాగించి
 పదిదినంబుల కొక్కపట్టుబట్టి
 సంగీతసాహిత్యసరసవిద్యలవారి
 పాలితిథూతాలపగిదిఁ దనరి
 యెంత చక్కనిశ్లోక మేని పద్యంజేని
 రస మెఱుంగక ముమ్మరత వహించి
 ఇతఁడు పండితుఁడు గాఁ డితఁడు తార్కికుఁడు గాఁ
 డితఁడు శాబ్దికుఁడు గాఁ డితఁడు సత్కి-
 యారసజ్ఞుఁడు గాఁ డని చుల్క నాడుచు
 ఘనవిత్తహరణదుమ్మర్కములగుచుఁ
 బరఁగుదుప్పుండిత బ్రహ్మరాక్షసులచేఁ
 గవితారసజ్ఞత కట్టువడియెఁ
 గాన మేరీతిఁజూచెదో కరుణ మాద్య
 శులకవిత్వ మేరీతిని నూటిఁ జేసి
 రక్షఁ జేసెదో నీవె నూ ! రక్షకుడవు
 జానకీరామ ! దేవతాసార్వభౌమ !

ప్రేథకవి మల్లన

ఈమల్లన బమ్మెరపోతనామాత్యుని కుమారుడగు ప్రేథకవిమల్లనయే. శ్రీనాథుడు తాను తెలిగించిన నైషధగ్రంథమును తన బావమఱుదియగు పోతనకు వినిపించి, తన శక్తిని వెల్లడించి యాతనిచే మెప్పువడయు తలఁపుతో నొకనాఁడు బావమఱుదియుంటికిఁ బోయెనట. ఆ సమయమునఁ బోతన గ్రామాంతరమున నుండెనట. ఇంటిలో మల్లనమాత్రముండెను. మల్లనకుఁ జిన్నతనము. శ్రీనాథుఁ డింటిలోనికిఁ బోయి తాను మోసుకొని వచ్చిన తాళపత్రగ్రంథమును శ్రద్ధతోఁ బదిలముగా నొక-వోటఁ బెట్టుకొని కూర్చుండి, యల్లుని వంకఁజూచి 'నరే, మీ నాయన యెక్కడికి వెళ్లినాఁడురా' యనియడుగఁగాఁ బ్రస్తుతముగ్రామములోలేడనియు, మధ్యాహ్నమున కింటికి వచ్చుననియు మల్లన ప్రత్యుత్తరముఁ జెప్పి మామగారిని కుశలప్రశ్న లడిగెను. శ్రీనాథుఁ డల్లునకుఁ జవాబులు చెప్పుచు గ్రంథమును విప్పి పారఁజూచుకొనుచుండెను. మల్లన వగ్గరకుఁబోయి 'మామా, అదియేమి గ్రంథ' మని యడిగెను. మామ నైషధమని బదులు చెప్పెను. అల్లుండు 'శ్రీహర్ష కృతమగుసంస్కృతకావ్యమేనా'యనఁగా, శ్రీనాథుడు 'కాదు, కాదు. దానినే నేను తెలుగుఁజేసితి, దీనిపేరు శృంగార నైషధములే' యని గంభీరముగాఁ బల్కెను. మామగారి నాటలు పట్టింపవలయునని యెంచి, మల్లన, 'ఓహో, మామా, దీనిని నీవుకూడ తెలిగించితివా' యనెను. ఆతఁడట్లనఁగనే శ్రీనా

భుండు కళవళపడి, చేతనున్న తాటియాకులపుస్తకము నట్లవిడిచి
బామలు ముడివెట్టి, అల్లునివంకజూచి 'దీని నిదివఱ కెవ్వరు
తెలిసిగించిరిరా' యని యాతురతతో నడిగెను. మల్లిన చిటు
నవ్వునవ్వి "మానాయనగారు చాలకాలము క్రిందటనే తెలిసి
గించియున్నారే" యనెను. అమాట చెవినిబడఁగానే మఱిత
కళవళముఁ జెంది, 'యేమిది? దీని నిదివఱ కెవ్వరును తెలిసి
గించియుండలే దను నమ్మకముతో, నా బుద్ధిబలమునంతయు
ధారవోసి దీనిఁ దెలిసిగించితిని. పోతనయే తెలిసిగించె
నా. తెలిసిగించెనే యనుకొందము. మాటమాత్రమైన, నాతో
ననక రహస్యముగా నుంచునా' యని యేమేమో యోజించి
యోజించి, మల్లినమాటలు గల్లులుగాఁ దలపోసి, దీనితో సర్వ
ముఁ దేలఁగలదని నిశ్చయించుకొని, 'మితండ్రిగారి నైషధము
లోని పద్యమొకటి చదువు'మని మల్లిననడుగఁగా, నాతఁడువెల
వెలబోక, 'యేపట్టునఁ జదువుమనియెద' రనెను. శ్రీనాథుండు
గొంకుచు, 'దమయంతి విరహాగ్లాని నెట్లు వర్ణించెనో, ఆపట్టునఁ
జదువు' మనెను. అప్పుడు మల్లిన యీక్రిందిపద్యము నల్లనఁ
జదివెను.

గీ. కాంత కలఁదినదందనకర్దమంబు

ఉగ్రవిరహాగ్నిఁ దుకతుక నుడికి చెదరి

చెంత నున్నట్టిదమయంతిచెలిమికత్తె

మెఱుంగుబాలిండ్లపైఁ బడి మిట్టిపడియె.

శ్రీనాథుఁ డీపద్యమునువిని పోతననైషధముఁ దెలిసిగించి
నాడని నమ్మి, యేమియుఁ దోఁపక మిన్నకుండెను. ఇంతలోఁ

బోతరా జంటికి వచ్చెను; బావమఱిదిని తేమనమాచారము
 లడిగెను. కాని శ్రీనాథుడు, చెప్పి చెప్పనట్లు చెప్పెను. ఈతఁ
 డెప్పుడును బోతరాజు నెగతాళి జేయుచుండెడువాడు. నాఁ
 డట్టి ప్రసంగ మేమియు రాలేదు. నిష్కళంక హృదయుఁ
 డగు పోతనామాత్యుఁ డాతనియొద్దనున్న గ్రంథముం జూచి
 “యదియేమి పుస్తక”మని యడిగెను. ఆతఁడు, “బావా, నీవు
 తెలిగించినసంగతి తెలియక నైషధమును నేనుగూడ తెలిగించి
 తిని. ఈగ్రంథ మదియే.” పోతన: “బావగారూ! తమరు నైష
 ధమును దెలిగించుట నీరీతిగా పెల్లడించుచున్నారా? లేక నన్ను
 బరిహాసము చేయుచున్నారా?” శ్రీనాథుడు: “సరే, ఇక నెన్ని
 నాళ్లు దాచెదవు? నీవబద్ధ మాడవనుకొంటిని. నే డంతయు
 బయలుపడెను”. పోతన రిచ్చవడి, ‘ఏమిది? నేను నిశ్చయముగా
 నాగ్రంథమును దెలిగించియుఁ దనకుఁ జెప్పక దాచిపెట్టితినిని
 నొక్కిపలుకుచున్నాడు. నిక్కమెఱుంగవలయు’ననితలచి ‘శ్రీ
 నాథకవీ! యీసంగతి నీకెవరైనఁ జెప్పిరా? లేకనీవేకలగంటివా’
 యనెను. అంతట తన కీసంగతినంతయు మల్లన చెప్పిననియు
 పద్యమునుగూడ వినిపించెననియుఁ జెప్పి నైషధ్యమును జది
 వెను. మల్లననవ్వుకొనుచు నటనుండి లేచిపోయెను. పరమభాగ
 వతశిఖామణి యగు పోతనామాత్యుఁడు నిజముఁ గుర్తెఱిగి
 చిటునవ్వు నవ్వి ‘కవిసార్వభౌమా! యీపద్యమును నేను వ్రాసితి
 నని, నీయల్లుడు చెప్పటయందుకంటె, నీవునమ్ముటయందుమిగుల
 సారస్యము కలదు. ఇట్టి రసభంగకవిత్వమును నాకెందు కంటఁ
 గట్టెదవు. అది మామలల్లుండ్రగు మీ యిరువురకే తగుఁగాక’

యనెనట. శ్రీనాథుడు తన తెలివితక్కువ బయటబడుటకు విచారపడి యల్లుడుచేసినమోసము నెఱుంగజాలమికి సిగ్గిలి తావగారివలనఁ గలిగిన యవమానముచే మ్రగ్గును. అప్పుడే యింటికి పోవలయునని యత్నించియు నట్లు వెళ్లిపోవుట మిగుల యవివేకమగునని యెంచి, యాపూట నిలిచి సాయంతనమున వెళ్లిపోయెనట.

కూచిమంచి తిమ్మకవి

ఈతఁడు రసికజనమనోభిరామమును రచించిన రసిక వతంసుడు. ఒకవేశ్య యితనిరసికతకు మిగులసంతసించి, తిమ్మకవితో నెప్పుడు సంభాషింపఁ దలస్థించునా యని చింతించుచుండెనట. ఆవేశ్య కవితారచనయందును గడుజాణయట. కాకున్న నిట్టితలఁపుకలుగఁబోవునా? తిమ్మకవి యొకానొకనాఁడు వీధినిఁ బోవుచుండెను. (ఆతనిసౌందర్య మంత ప్రశంసనీయము కాదనివాడుక.) ఆసమయమున నావేశ్యహఠాత్తుగా నా మార్గమునఁ దిమ్మకవిఁజూచి, యింతకన్నను మంచినమయము తటస్థింపదని తలంచి మించినసంతోషమున నాతనిఁ గౌఁగిలించుకొనెనట. తిమ్మకవి నివ్వెఱపడి, పెడమోముఁబెట్టెనట. అప్పుడవ్వేశ్య

చ. ‘చతురులలోన నీవు కడుజాణ వటంచును నేనుకౌఁగిలిం

చిలి నిటుమాటుమో మిడఁగఁ జెలువె?’

అనెనట, దానికి సమయానుకూలముగాఁ దిమ్మకవి

... .. ఓరసికాగ్రగణ్య! య

ద్భుతమగునట్టిబంగరపుఁ బొంగరపుంగవబోలు నీ కుచ

ద్వితయము తొమ్మనాటి యలవీపునఁ దోచె నటంచుఁ జూచితె.

అని జవాబుఁజెప్పెనట. తిమ్మకవి చూపిన రసికత కావె
ల్లాటకత్తై మోదమంది, యేమో జహుమాన మర్పించెనట.

పూరె నరసకవి.

ఈకవి తననెవరో తిరస్కరించి పలుకఁగా నీక్రింది
పద్యముఁ జెప్పెనట.

చ. అటు నిసుమంత తిట్టవలె నంచు మదిం దలపోసి చూచిన
నట్టులనటన్నటాక్షనటజాగ్రదుదగ్రసమగ్రదృక్పమా
త్కటలుతదబ్జబాండతటధట్టనధట్టనచిట్టిటార్పటో
ద్భటకృపదభ్రశుభ్రచరభ్రాగ్ నతుంగతరంగభంగకృ
త్పటుతరభూసుధూమయుతభంగశతాంగపతంగలోపకృ
త్కుటిలశిఖానికాయభృతకుంతితీక్ష్ణకృశానుభావమై
లాటలాటలై చనంగవలె; రోషముతోడను దిట్టఁజూచినకొ
దటదటదంతకుంతకపరస్పరఘట్టన సెట్నెటల్ సెటల్
పటపటనిర్దళస్థలనభస్థలభూస్థలకాండకాండ ది
క్తటతటగంధదంతిఘనకాండకరండతదంతభోభువ
స్తటపటస్థగఢగఢగఢగఢగఢగఢగఢగఢగఢగఢగఢగఢగఢ
రటదనలోత్థహేతిజ్వలత్పరసత్పరవిస్ఫులింగికా

పటలతృట్యుద్ధిరణ్యకశిపాంగనృసింహకశోరరంహమై
 యటమట లై చనంగవలె; నాదరణాస్తి నొకింతఁజూచినకొ
 డును సారదంతిలనదశ్వశతాంగసువర్ణపేటికా
 పటహాణాంభణాంభణనభాంకరమత్తమరాళగామినీ
 భటపటహారహారచయబంభమబంభమబంభమారవో
 త్కటకటర్కుర్పురాయితపకాసనదంతనిరంతరంబులై
 కటువులు నిండఁగావలయు; గట్టిగ దీవనఁ జేసి చూచినకొ
 బటదురుతల్పమత్స్యగళివంకరశంకరవిశ్వస్ఫుటచ్చచీ
 విటవరుణాగ్నిమారుతకుబేరయమేందుదినేంద్రదేవతా
 ఘటభవనారదాత్రిశుకగౌతమముఖ్యతపస్విరాడ్వరో
 త్కటకసమస్తధేనుమణికల్పచుహీరుహపాళు లెల్ల ముం
 గిటశరణంచు నిల్వనిలఁ గీర్తనిఁ గోరినమానవోత్తముల్
 కటువులు పల్కఁగా వలదొకానొకవేళ నొకించు కేనియు
 న్నటమట తొడు యా రెఱుంగ సాతెవ సాటితి జాగ్రతింక వేం
 కటగిరివాస తప్తమృదుకాంచనవాస రమేశభక్తుండకొ.

తిరుమల బుక్కపట్టణం తాతాచార్యులు

ఈశ్రీవైష్ణవకవి నివాసగ్రామము గుంటూరుమండలము
 లోని చితాపురమను నగ్రహారము. ఆయగ్రహారములో నీయన
 కును ఛాగముకలదు. తాతాచార్యులు మంచి యాశుకవియు
 ప్రబంధకవియునై యశస్సుఁ గాంచిన ఘనుఁడు. తగుపాటి
 దూరములోనిలుచుండి గోడకుఁ దగులునట్లు రాయివేసి యారా
 యిక్రిందఁబడులోపలఁ గందపద్యమును జెప్ప ప్రజ్ఞగలవాడని

వాడుక కలదు. అదియుం గాక యీకవి యుదారస్వభావమును గలవాడు.

చితాపురాగ్రహారములోనే బాగవతపు పెదపాపరాజునుచేకవి కలడు. ఈకవు లిరువును స్నేహితులు. ఒకతాలమునకు లేమిసంఘటింపఁ గుటుంబరక్షణమునేయనోపక పాపరాజుకవి నైజామునకు వెళ్లి, తన స్నేహితుడగు తాతాచార్యకవి కీక్రిందిరీతిగా జాబు వ్రాసెను.

చ. తిరుమలబుక్కపట్టణసుధీవర ! యోచినతాతయార్య ! నే
నరుదుగ జ్యేష్ఠశుద్ధవిదియారవివాసరమందులేచి మీ
కరుణ హునేనుసాగరము గాంచితి తన్నిహితత్రయోదశిక
నిరతముఁ జిన్నవాండ్రయెడ నీవయ యుంచవయా దయామయా !.

తన కీరీతిబద్ధము వ్రాసినంతమాత్రముననే తాతాచార్యులుమనస్సుకఱిగి పాపరాజు తిరిగివచ్చుదాఁక నాతనికుటుంబమును దానే పోషించెను.

ఈవిద్యత్కవి విశ్వగుణాదర్శమును దెలిగించి, వడ్లమల్లాటివెంకటచలంపంతులు (డిప్యూటీకలెక్టరు) గారికిఁ గృత్యించెను. వారిదర్శనమునకు వెళ్లినప్పుడు కవి రచించిన పద్యము.

సీ. వరవడ్లమల్లాటివంశాబ్ధి జన్మించి

రాకాసుధాకరు రహి వహించి

ప్రవిమలకీర్తిచే బలికర్ణులను మించి
 సురరాజవిభవంపుసాంపుఁ గాంచి
 సకలవిద్యలయందు సుకవులఁ బ్రేమించి
 నిఖిలరాజక్రియతో నిర్వహించి
 ధరణీసురోత్తమదారిద్య్ర మెడలించి
 వనతటాకమ్ముల వసుధ నింది
 కృతుల నియమించి సత్కవివితతిఁ గాంచి
 ధరణిఁ బాలించి మించినధర్మమూర్తి
 భూనుతశ్రేష్ఠ సత్కర్మభూరినిష్ఠ
 చారుమణిహార ! వేంకటాచలవిహార !

ఈకవి వలపర్ల జమీన్ దార్ల వద్ద కేఁగినప్పుడు, చెప్పిన
 పద్యము.

ఉ. హాసముచే రణస్థలి విరోధులపెం పడగించువారివిఠ్
 వేసర కరికోటులకు వేడిన కోర్కుల నిచ్చువారివిఠ్
 మీసములందు నెన్నఁ దగు మిక్కిలి తాదృశసద్గుణాదులఁ
 మీసములైనవారలవి మీసములందును నెన్ననాఁ బరీ
 హాసమునేయువారిలకు హాస్యకరంబుగ వాసివన్నెలఁ
 బాసి కపింద్రులీవులకు; నైరులు పోరుకు వచ్చిన స్త్రీ
 గ్రాసపుదుష్టబుద్ధులను గైకొనుచుం డెడిపీడలోభిభూ
 మీశులమూతులందుఁ గలమీసముల న్నను మంచుఁ బల్కనా?
 త్రాసము లేక విక్రమధురంధరకుం యుగోత్తమాంసమే
 గ్రాసముగాఁ జరించుమ్మగరాజులమూతులయందు భాసి లే
 మీసముల న్బిడాలముల మీసముల న్ననుమంచుఁ బల్కనా?
 హాసవిలాసభాసురమహామ్మగయాదులకన్న మించు మీ

మీసమొకింతమీడినను మీరిపుకోట్లకు సర్వదావనీ

వాసభయోపవాసవివిధాన్న రసాదనపాదధావనా

భ్యాసము లబ్బఁ జేయుఁ

...

నే

బాసనఁ దాతయార్యకవివర్ణుడ మీసభ కేఁగు చెంచితీక.

తాడువాయి నరసింహమను నియోగివైఁ జెప్పినపద్యములు.

౯. హాటకగర్భలీలఁ జతురాననత న్నడు వీటిఁబుచ్చిమో
మాటము లేక వాణినొకమాట నె నవ్వుదు నోటబుచ్చి యు
చ్చాటనఁజేసి గాటయుగఁ జాటునుమాటనకొప్పు నీదు వా
చాటత నెన్నఁగాఁ దరమె సద్గుణరత్నభిసీ! సుధీ! నిరా
ఘాటపుతాడువాయికులకంధిమణి! నరసింహధీమణి!

నీ. అంభోధిసమహిమకుంభినీధరనిభ

గాంభీర్యధైర్యవిజృంభణంబు

బంభరీకృతనభశ్శుంభదారంభసం

రంభాబ్జకీర్తివిజృంభణంబు

అంభోధికన్యకాదంభకటాక్షలా

భోంచితసంపద్విజృంభణంబు

కుంభినీధూర్వహకుంభినసీనాధ

సంభావితోక్తివిజృంభణంబు

కుంభికుంభసదృక్కుచసంభయువతి

హృద్యసాకారమారవిజృంభణంబు

ధరణిలో నీకె తగునార తాడువాయి

వేంకటనృసింహ! సజ్జనవినుతరంహ!

సీ. వివిధవిష్వచ్చాన్యవితరణి స్తంద్ర !
 దానమేమరకభాదానవేంద్ర !
 ఆసస్యశతామవాన్వయాంబుధిచంద్ర !
 పటుతరపాండిత్యపన్నగేంద్ర !
 కమనీయభోగభాగ్యక్రమదివిజేంద్ర !
 సంతతపోషితసత్కవీంద్ర !
 శరణాగతాపన్నజనరక్షణోపేంద్ర !
 హితధైర్యనిర్జితహిమగిరీంద్ర !
 కీర్తనీయమనోహరకీర్తిసాంద్ర !
 మాన్యగుణధూపితాశేషమానవేంద్ర !
 సత్యభాషాహరిశ్చేంద్ర ! సౌష్ఠవాంగ
 నిరసితరతీంద్ర ! వేంకటనరసయేంద్ర !

సీ. నిరతసంరక్షితనిభిలార్థిసంతాన !
 సంతానసన్నిభసాధుదాన !
 దానాంసనిరసనత్రాణగుణాహీన !
 హీనమానవలూనహృత్ప్రభా
 ధానుష్కవర్ణితోద్యమధర్మసంధాన !
 ఆనతవైరిజనాభిమాన !
 మానసంరక్షణాహ్లాసధీవిజ్ఞాన !
 విజ్ఞానవత్సుధీవినుతమాన !
 మానినీమానహృత్పంచబాణ ! బాణ
 వైణికాహీనగానశుభప్రవీణ !
 ధీనిదాన ! బుధాధీన ! గౌణ ! తాడు
 వాయివేంకటనరసింహ ! వర్ణితాంహ !

సీ. నీదుభార్యామణి నీరజాక్షునిరాణి
 నవలీల నవలీల నవసుళించు
 నీరమ్య మగుపాణి నిర్జరాగ్రశేణి
 నీవీచే తీవీచే నీసడించు
 నీకరస్థకృపాణి నీ మనోజ్ఞకృపాణి
 వలె ధార్మికోద్ధారపటిమ నెనగు
 నీచారుతరవాణి నీచారుతరవాణి
 గావాణి వాణీశుఁ గడు హసించు

ననఁగ సామాన్యులకు నీదుగుణగణముల
 గణన నేయంగఁ దరమె? యగణ్యపుణ్య
 నర్హశ్రీతాడువాయిసవ్యంశచంద్ర!
 వేంకటనృసింహమంత్రీంద్ర! వినుతసాంద్ర!

బొగ్గవరపు పెదపాపరాజు

ఈకవి నిజామురాజ్యమునకు వెల్లినప్పడొకగ్రామములో
 నీకుభోజనసామగ్రి యేమేమి కావలయుఁ జెప్పము పంపించెత్త
 మని అక్కడివారనఁగా నీతఁ డీపద్యమును జెప్పెనట.

క. ముప్పావు శేరు బియ్యము
 పప్పటసోలెండు నెయ్యిపానెడు పూబం
 డొప్పారపావు శేరుగ
 నిప్పింపుడి యుప్పుగాయ లింతే చాలుక.

ఈకవికిఁ బోట్లూరనుగ్రామములో మాన్యము కలదు.
 దాని కిద్దఱు ముగ్గురు భాగస్థులు కలరు. ఆభాగస్థులు యీపాప

రాజభాగమును బంచి యియ్యక తామే యపహరించుచుండ
వారికి నీవైనను బుద్ధినిఁదెల్పుమని బొగ్గవరపు వేంకటరాయుఁ
డను నాగ్రామకరణమునకుఁ గవి యీక్రిందిపద్యమును వ్రాసి
పంపెను.

ఉ. మాన్యపుఁబాలిధాన్యము సమర్థులమంచు హరించువారలకు
హైన్యముచెందుఁగాని, 'భళి' యందురే? భూజను లోయనన్యసా
మాన్యవివేక ! నీవయిన మంచిగుణం బుపదేశమిమ్ము ప్రా
వీణ్యముతోడ బొగ్గవరవేంకటరాయ ! ప్రధాని కేఖరా !

ఈకవి బెజగము నరసయ్యయనునతనిపైఁ జెప్పినపద్యము

సీ. నీచిటునవ్వు వెన్నెలబెదరింప నా

మోము చందురు గేరు టేమి చెప్ప?

నీకన్ను లంభోజనివహంబు నగ బొమ

లొక్మువిండ్లను గేరు టేమిచెప్ప?

నీ వర్ధిజనకల్పవృక్షంబు నాఁ జేతు

లామానికొమ్మలం చేమిచెప్ప?

నీనడ లృదకరికానఁజేయగఁనూరు

లిభహస్తనిభములం చేమిచెప్ప?

చక్కదనముల కుప్పగా సరవి నిన్ను

ధాత జనియింపగాఁ జేసె ధరణిలోన

సకలశ్రీభూసురాశీర్వచనవివర్ధి

తాన్వయనిధాన ! కృతిగర్భితాభిధాన !

ఈపద్యమునం దాతని పేరిముద్దుఁబడియున్నది.

కొమ్మలపాటి యోబనకవి

ఈ యోబనకవికి మంచల్ల కృష్ణయ్యయనునొకకవి సవ్యాఖ్యానవసుచరిత్రము నొనంగెదనని చెప్పి, మూలము మాత్రమే పంపించెనట. తరువాత యోబనకవి కృష్ణకవి కిట్లువ్రాసెనట.

సీ. వడ్డసోపేతభోజన మిడి యతిభికి

నాపాశనము నీక యలఁచుకరణి

అతిపిపాసార్తున కమృతకూపముఁ జూపి

‘చేదలే’ దనుచు వచించుమాడ్కిఁ

దనరఁ గవ్యాదాన మొనరించి తరిని గ

ర్భాధాన మొనరఁ జేయని పగిదిని

దర్పణాంతరమున ధనరాశిఁ జూపించి

కొనుమెంతవలసిన ననువిధమునఁ

దెలియ నమలక రుచులను దిగక లోతుఁ

దెలియు నీవేల సవ్యాఖ్యఁ దెచ్చి యీక

మూల మంపితి రేటికి? మూలధనము

మూలధన మన్నయట్లు; సమూల మొసఁగు

పొల్లుపుచ్చకు తృష్ణ? మంచల్ల కృష్ణ.

రాళ్ల బండి పట్టాభిరామరాజు

ఈబట్టుకవి నివాసగ్రామము గుంటూరుమండలములోని కుంకెళ్లకుంట (కుంకలకుంట) యనుగ్రామము. ఈతఁడు కొంత కాలము నర్సారావుపేట మల్రాజువారియాస్థానకవిగానుండెను. మైదోలురామనమంత్రిపై నితఁడు చెప్పినపద్యము.

సీ. రాజీవహితవంశేరాముఁ డాతండు స

ద్రాజీవరిపుకాంతిరాముఁ డితఁడు

సలిలితశత్రునాశనరాముఁ డాతండు

సలిలితశత్రుభీషణుఁ డితండు

సకలవిద్యలమూలసంగ్రహం డాతండు

సకలవిద్యలఁ గన్న సరసుఁ డితఁడు

బహుతారకబ్రహ్మపద మిచ్చు నాతండు

బహుతారకపుమంత్రపతనుఁ డితఁడు

బుద్ధుఁ డాతండు లలితసుబుద్ధుఁ డితఁడు

కౌరి యాతండు నరకీర్తిశాలి యితఁడు

కలికి యాతండు నార్యేలఘనుఁ డితండు

రాముఁడాతండు మెదోలురాముఁ డితఁడు.

ఈబట్టుకవి యొకనాఁడు సరికొండపాలెమనునొకయగ్ర
హారమునకుఁ బోయెను. ఆయగ్రహారీకులలోఁ బెద్దపేరుఁ జెందిన
వాఁడు భాస్కరుని బలరామన్నగారు. నెఱదాత. కాని యీ
బట్టు యాచనకుఁ బోవునాటికి బలరామన్నగారు మిగులఁ
బీదస్థితిలో నుండిరి. బట్టుమొగముఁ జూడఁగనే యేమియు
దోచక “యీకవి కిప్పుడేమిబహుమానమిచ్చి పంపఁగలనా?”
యని యోచించుకొనుచుఁ గూర్చుండెను. ఆయన యోజన
లతో బట్టునకుఁ బనియేమి? ఈ రీతిగాఁ బద్యమును జదువ
మొదలిడెను.

మ. కరుణా? గౌరవమా? విలాసగుణమా? గాంభీర్యమా? ధైర్యమా?
సరసశ్రీనయమార్గమా? వినయమా? సత్యవ్రతాచారమా?

మవిద్యత్కవు లెన్న నీకె తగురా? వర్ణింతురా? నిన్ను...

అనునంతకు బలరామన్న గారు, దిగ్గున లేచి, తన శిర
వేష్టనమును దీసి బట్టుచేతులలోఁ బెట్టెను. వివేకియగు పట్టాభి
రామరాజు దాతయొక్క మదిని గ్రహించి సంతసించి

... ' బ

ల్లరభీమహావభీమ! భాస్కరునిబ్రాహ్మ! వదాన్యప్రభూ!

అని పూరించెను.

కుడుములరామన యనునాతనిపై జెప్పినపద్యము

క. నాటికి రాయనిబాచడు

నేటికి వినుకొండనీమనియోగ్యులలో

మేటివదాన్యుడ వీవే

కోటిమనోజాభిరామ! కుడుములరామా!

కుడుముల వాసయ్య యనునాతనిపైఁ జెప్పినపద్యము

నీ. శ్రేయోభివృద్ధ్యస్తు భూయోఽస్తు తే సర్వ

విద్యజ్ఞనశ్లాఘ్యవివిధచరిత!

సాభాగ్య మస్తు తే సర్వసర్వంసహ

భరణధురంధరబాహుశౌర్య!

విభవాదిరస్తు తే విశ్వవిశ్రుతమహా

వితరణసాహసవిహితసుగుణ!

శ్రీరమాపాంగవిశేషలాభోఽస్తు తే

కీర్తనీయానంతకీర్తి భరిత!

అయురాహోగ్య మస్తు తే హర్షి తాభి
 బానసీవర ! సత్సమాహంతరంగ
 పంకరుహమండ భాస్వత్ప్రభాతీసాంద్ర !
 వై భవసురేంద్ర ! కుదుములవాసయేంద్ర !

కోటకోటిశమను నతనిపైఁ జెప్పినది.

సీ. ప్రజలచేఁ గానుకావళినిఁ గాంచునతండు
 హెచ్చుగా దీనుల కిచ్చు నితఁడు
 విషమదృష్టినిఁ గొంత వీక్షించు నాతండు
 సాంపుగా సమదృష్టిఁ జూచు నితఁడు
 ఇట్టిల్లు తప్పక యెలమినేఁగు నతండు
 వన్నెమీరెడు భాగ్యవంతుఁ డితఁడు
 కట్టుపుట్టము లేక కట్టుఁజర్మ మతండు
 కనకాంబరావళుత్ గట్టు నితఁడు
 శూలియాతఁడు సద్గుణశాలి యితఁడు
 జ్ఞాని యాతఁడు పరమసుజ్ఞాని యితఁడు
 భర్తఁ డాతఁడు నుతగుణవర్తుఁ డితఁడు
 యీశుఁ డాతఁడు కోటకోటిశుఁ డితఁడు.

తురగా వెంకంరాజు

ప్రౌఢకవితాధురీణుడయిన యీకవియొకనాఁడు తాళ్ల
 గనుగ్రామమునకుఁ బోయె నట. ఆరోజుననే యొకకమ్మయిం
 టిలో వివాహము జరుగుచుండెనట. ఈకవి ననుబహుమాని

పకపోదురా యను ధైర్యముతో నాయుంటి కేగి. తనరాక
నాయుంటియజమానునకుఁ దెల్పుఁగాఁ బనితొందరలతో విసిగి
యున్న యాతఁడు త్వరపడి, “యిప్పుడీకవులయేడుపే నాకుఁ
బట్టినది. చాలు చాలు వెళ్లు వెళ్లు” మనియే నఁట. అందుపై
నీకవికిఁ గోపము వచ్చి, యీ క్రిందిపద్యమునుఁ జెప్పినఁట.

సీ. పెండ్లివేరంటాఁడు పెను రంకులకునేడ్వ

బాజాభజంత్రీలు పప్పు కేడ్వ

రాజబంధువులంత రంకుముండలకేడ్వ

బాజారువెలదులు పసుపు కేడ్వ

వచ్చిపోయేడువారు వక్కలాకుల కేడ్వ

గుగిళకై పెండ్లిగుఱ్ఱ మేడ్వ

బల్లకిబోయాలు భత్యాలకై యేడ్వ

బలుపురోహితుఁడు సేబులకు నేడ్వ

హారతిరూకల కాడుబిడ్డలునేడ్వ

కుఱ్ఱవాండ్రందఱుఁ గూటి కేడ్వ

అల్లుడనాధయం చ త్రమామలు నేడ్వ

కట్నంబుకై గ్రామకరణ మేడ్వ

పెద్దమగం డని పెండ్లికూతురు నేడ్వ

పిల్ల చిన్న దటంచుఁ దేనిమి లేడ్వ

చాల్పుగా నిన్నియేడ్పుల సాగెఁ బెండ్లి

సరస తాళ్లూరులోపల విరసముగను

నఱుపేరయ్యచేసె యీనాటి కహహ

కమ్మకులమున జన్మించి ఘనులు నవ్వ?

పుల్ల కవి

సీ. ఎనుబోతు బలిసి మత్తేభంబువలెనున్న
 భ్రమరంబునకు మదప్రాప్తి లేదు
 బూరుగుమా నెంత పొడవుగాఁ బెరిగినఁ
 బిలుకకు ఫలవృత్తి నేయలేదు
 మసిబొగ్గు కస్తూరిమహిమడిపించినఁ
 బరిమళానందసౌభాగ్యమిదు
 చవుటియుష్పను కండచక్రైరవలె నున్న
 ననుభవహర్షము నంద నీదు
 ఒక్కధనలోభి దొరవలెనున్నఁ గాని
 యర్థివరులకు నందేమి యాస లేదు
 మేలుమే లిట్టిమహిమ నిర్మించినాఁడు
 పుల్లకవి నేలు గోపికావల్లభుండు.

సీ. కోతి తా సభయందుఁ గూర్చుండ నేర్చు నే
 కవిసి యొక్కొక్కనిఁ గఱచుఁగాని?
 శ్వానంబు దేవరబోనంబు నెఱుంగునే!
 చెఱిచినేగంటె భక్షింపుఁ గాని
 గాడిద యింతేని జ్ఞానంబు నెఱుంగునే?
 మొగమెత్తి యూరక మొఱుగుఁగాని?
 సింబో తిది తులసి చెట్టని యెఱుంగునే
 చెలరేగి మోడు గాఁ జేయుఁగాని?
 యెంత యెవరికి ప్రాప్తంబొ యంతె కాని
 యెక్కు వైనగుణంబు లవెట్లు గల్లు?
 మేలు మేలిట్టిమహిమ నిర్మించినాఁడు
 పుల్లకవి నేలు గోపికావల్లభుండు.

మోచర్ల వెంకన్న

వెంకన్న దత్తప్ప వీరిరువురు నన్నదమ్ములు. తెలుగు కవులు. నియోగిబ్రాహ్మణులు. వీరి నివాసగ్రామము నెల్లూరు మండలములోని “తెట్టు” అనుగ్రామము.

ఒకనాఁ డొక వైయాకరణుఁడు వెలుగోటివిద్యత్కుమార కృష్ణయాచభూషితిం దర్శింపఁగా నారాజు—“మీరు తెలుగు కవనమల్లఁగలరా?”యని యాపండితుని ప్రశ్నించెనట. అందు లకు వ్యాకరణపండితుఁ “ఉయ్యా నేను శబ్దశాస్త్రమునఁ బ్రవీణతగలవాఁడను. సంస్కృతమున నించుకకవనధాటియుఁగలదు గాని యాంధ్రమున నాకుఁబరిచయము లే”దనెనట. ఆరాజున కాంధ్రమున నించుక ప్రజ్ఞయు నధికాభిమానమును గలదట. అందుచే నాపండితుని పాండిత్యమును గణింపక యాచభూషణి “తెలుఁగెఱుఁగఁడు సంస్కృతంపు తెన్నే మెఱుఁగు” అనినట్లు తెనుఁగు తెలియని సీసంస్కృత మెందుకుపో”మృని నిరాదరించె నట! పాప మాపండితుఁ డేమిచేయుటకుఁదోఁపక అప్పు డీవెంకనకవిని దర్శించి తనకుఁగలిగిన యవయానమునుదెలుప నా యవమానము తనకు జరిగినట్లు భావించి వెంటనే రాజసముఖి మునకు బయలుదేఱుచు ఆరాజుచేతనే మీకు నూటపదార్లిప్పించెద రండియని ప్రతిజ్ఞఁ జేసెనట. వ్యాకరణపండితుని వెంటఁబెట్టుకొని వెంకన యాచభూషణిసంస్థానమునకుఁ బోయి “తెలుఁగుకవులువచ్చినా”రని తెలియఁజేసెను. “దయచేయవల

సిన" దని యాహ్వానము వచ్చెను. రాజు వెంకనఁజూచి మీదే
గ్రామ మన నాతఁడు మాది 'తెట్టు' అని చెప్పెను. అప్పుడు
రాజు తెట్టేనా? యని యించుక నిర్లక్ష్యభావమును సూచిం
పఁగా నీకవి, మహారాజా! తెట్టన నంతచులకనఁగా జూడకుండు.

ఉ. తెట్టు కుమారకృష్ణజగతీవరనందన! రాజ్యలక్ష్మికి
బట్టు; భరాంగనామణికిఁ బాపటబొట్టు; రిపూరగాళిష్ఠా
కట్టు; సముజ్జ్వలద్ధృతికి గట్టు; బుధాళికి వేల్పుఁజెట్టు; వా
గిట్టల కున్నిపట్టును మదీయనివాసము యాచభూపతీ!

అని యాశువుగా పద్యముం జదువ రాజు సంతసించి
అయ్యా! తమపే రేమన,

క. నాపేరు వేంకనందురు

భూపాలకమకుటనీలపుంజమిళిందో

ద్వీపితపాదాంబుజకరు

తాపర! వెలుగోటియాచనరనాథేంద్రా!

అని మరలనాశువుగా జవాబు నొసంగ నారా జచ్చెరు
పంది, అయ్యా! తమ రాశువుగా గంట కెన్ని పద్యములు చెప్పఁ
గలరని యడుగఁగా గంటకు నూఱుసమస్యల నాశువుగాఁబూరిం
పఁగలనని కవి ప్రజ్ఞబలికె నట. ఆసమయమున ఆస్థానకవు
లచే నియ్యఁబడి యీకవిచేఁ బూరింపఁబడిన సమస్యలు చాల
కలవు. ఇందు రసోత్తరములుమాత్ర ముదాహరింపఁబడును. ఈ
సమస్యలను ప్రభువే యొసంగెననువాడుకయుఁ గలదు.

స:—దృఢసత్త్వంబునఁజీమతుమ్మొగదరాదిగ్ధంతులల్లాడఁగన్.

మ. సమతీశోర్వి చలింప నిర్జరవరుల్ శంకింప భేరినికా
యథమత్కారత నిద్ర లేచి దశకంఠామర్త్యవిద్యత్పరీ
వృథసోదర్యుడు లేచి రా వృథ యొనర్చె న్నాసికాంతస్థమై
దృఢసత్త్వంబునఁ జీమ తుమ్మొగదరా దిగ్ధంతు లల్లాడఁగన్.

సమస్య:—గుఱ్ఱానికి నైదుకాళ్లు కోడికివలెనే.

క. మఱ్ఱాకుఁబాన్పుఁగాఁ గొని
బొఱ్ఱను బ్రహ్మాండపక్షిఁ బూనినముద్దుం
గుఱ్ఱుడ! విను, వన్నెలు గుహు
గుఱ్ఱానికి నైదు;కాళ్లు కోడికి వలెనే.

సమస్య:—కన్నులలోఁ జన్నులమరె గాంతామణికిన్.

క. చిన్నవి ఝషకంబులు గొని
చెన్నలరఁగ బెస్తవారిచిన్నది రాఁగాఁ
బన్నగ తొమ్మునఁ గల వల
కన్నులలోఁ జన్నులమరె గాంతామణికిన్.

సమస్య:—భార్యలిద్దఱు శ్రీరామభద్రునకును.

గీ. రావణుని సంహరించియు రాజ్యమునకు
నంగననుగూడి యభిషిక్తుడై వెలుంగ
హార తిచ్చిరి ప్రేమతో హరునిముద్దు
భార్యలిద్దఱు శ్రీరామభద్రునకును.

స:—తలలొక్కేపది నాల్గుకానఁబడియెన్ దద్దొరివక్షంబునన్.

మ. లలితాకారుఁగుమారు మణ్ముఖునిఁ దాలాలించి చన్నిచ్చుచో
గళగ్నగ్రహరత్నదీప్తకళికాగాంభీర్యహేమాంచితో
జ్వలరత్నప్రతిబింబితాననములన్ శంభుండు వీక్షింపఁగాఁ
దలలొక్కేపది నాల్గుకానఁబడియెన్ దద్దొరివక్షంబునన్.

నమస్య:—గుత్తఁపుతాపుతారవికకుట్టుపటుక్కునవీడెనింతికిన్

ఉ. అత్తఱిజిత్తజుండు విరహంగనల న్ననలింప నిక్షువి
లైత్తి ధనుర్దుఃఖంబు మెఱయించి నిశాతవినుతనప్రసూ
నోత్తమబాణపక్షిఁగుచయుగ్మమదాటునఁ దాఁకనేసినన్
గుత్తఁపుతాపుతారవికకుట్టుపటుక్కున వీడె నింతికిన్.

ప్రభువుగారు మరల నానమస్యనే యింకొకరీతిగాఁబూ
రింపు మనఁగా,

ఉ. ఇత్తఱి రమ్మరమ్మనుమ నింపుగఁ గొల్లలు తన్నుఁ బిల్వఁగాఁ
దత్తరపాటున న్గదిసి తాండవకృష్ణుండు సుందరాంగిఁదా
మెత్తనిపూలపాన్పునను మెచ్చికవుంగిటఁ జేర్చినంత నే
గుత్తఁపుతాపుతారవిక కుట్టుపటుక్కున వీడెనింతికిన్.

స:—ఇనశశిబింబయుగ్మముదయిం చెదినాంతమునందుఁ దద్దిశన్.

చ. ఇనసమతేజ! మీరు నెలవిచ్చినశీతము హేమరత్నసం
జననము మేరుప్రస్తరము జక్కఁగఁదీర్చితఁ బక్షమయ్యెనే
ర్వునసురకోటుల న్దిశలఁ బొల్పుగ వ్రాయుచు రాఁగనేటికా
యిన శశిబింబ యుగ్మముదయిం చెదినాంతమునందుఁ దద్దిశన్.

సమస్య:—మార్తాండుండపరాద్రిగ్రుంక నదిగో మధ్యాహ్న
కాలంబునక.

కా. కీర్తిపండుగురామసాయకమహాగ్నిజ్వాల శుంభన్నికా
నర్తిక రావణుఁ గాంచి నారదుఁడు దేవాభ్యక్షుతోఁ బల్కె న
ట్లార్తిక జెంద మిముక జయించుగద! మున్నత్యగుండై దైత్యరా
జ్యార్తాండుండపరాద్రిగ్రుంక నదిగో మధ్యాహ్న కాలంబునక.

సమస్య:—“చూతుమెలవుఁడా! యటంచు సుందరి పలికెక.

క. భ్యాతిగలరామచంద్రుఁడు
చేతో మోదంబుతోడఁ జెలగుచు నెంతో
ప్రీతిగ నిటుఁజనుచెంచును
చూతుమె! లవుఁడా యటంచు సుందరిపలికెక.

సమస్య:—అక్కా! రమ్మనుచు మగఁడు నాలిం బిలిచెక.

క. రక్కసివలె నేప్రాద్దును
మెక్కుచుఁ దిరిగెదవు కాలిమెట్టున నినుక
గుక్కక మానను దసినీ
యక్కా! రమ్మనుచు మగఁడు నాలిం బిలిచెక.

సమస్య:—కప్పకు సంపంగినూనె కావలె వింటే.

క. ఇప్పురమేలెడు పార్థివుఁ
డిప్పుడు నీతావు కనిచె నిదిగో యార్యా
తెప్పున నంగడితలుపులు
కప్పకు సంపంగినూనె కావలెవింటే.

సమస్య:—రారా తమ్ముడ రార యన్న యనె నారాజాస్య
ప్రాణేశ్వరున్.

శా. గారాబల్లుడు నర్జునుండు శ్వశురాగారంబునం దుండఁగా
నీరేజాస్య సుభద్ర వచ్చి యతని స్వీక్షించి పెన్నిగున
నృపరత్న జొచ్చిన సత్య పట్టుకొని యింపారంగ నయ్యర్జునున్
రారా తమ్ముడ! రార యన్న"యనె నారాజాస్యప్రాణేశ్వరున్.

సమస్య:—రామాయణార్థము వచ్చునట్లు ;
తోచునడంగు వెండియునుదోచునడంగు మెఱుంగుచాడ్పునన్.

ఉ. తోచకపట్టి తె మృదుమఁ దొయ్యలి వేడిన వెంట నంటి చే
జాచుదు మెల్ల మెల్లఁగను జాడల జాడల నాశ లాశలన్
నాచుకవచ్చు రామరఘునాయకుమందర మాయలేడి తా
దోచునడంగు వెండియును దోచునడంగు మెఱుంగుచాడ్పునన్

వెండియు నాసమస్యనే రామాయణార్థము వచ్చునట్లే
పూరించుమనఁగాఁ గవి యిట్లు పూరించెను.

ఉ. పీచమడంచి రాఘవకపిప్రవరాదులు వాల్మీగంటి మ
న్నేచఁగ మిన్ను మన్ను దిశలెచ్చిటి వచ్చటఁ గాలఁగారవిన్
గ్రాచు శరాగ్ని కీల జగంబులు ఘూర్ణిల నింద్రజిత్తు తా
దోచు నడంగు వెండియును దోచు నడంగు మెఱుంగుచాడ్పునన్.

మరల దానినే భాగవతార్థమువచ్చునట్లు చెప్పమనఁగాఁ
జెప్పినది.

ఉ. పూచినమాటపట్లఁ దలపోయఁగలేక మనోభవుండు ప్రే
రేన గణాలునాలుఁ దనురెప్పలనార్చక చూడఁగా మనం

బాచగలేనియట్టిత్రిపురారిపురస్థలి శౌరి నారియై

తోచు నడంగు వెండియును దోచునడంగు మెఱుంగుచాడ్పునకొ.

సమస్య:—భామాకుచమండలంబు భస్మంబాయెక.

క. కామాశురుడై జంగము

ప్రేమంబున బూతిబూసి ప్రియమలరంగా

కామినో గొంగిటఁ జేర్చిన

భామాకుచమండలంబు భస్మంబాయెక.

సమస్య:—కుటిలాలకయెడమకన్న కుడికన్నాయెక.

క. నిటలమున నీవు దాల్చిన

పటుతరకన్నారితేళి బహుగతిరతిచే

నటునిటుజారినచెమటకు

కుటిలాలక ! యెడమకన్న కుడికన్నాయెక.

సమస్య:—కామినికుచమధ్యమందు గరుడుం డాడెక.

క. చేమంతిచెట్టుపాంతను

భామామణి నిదుర వోవఁబయ్యెదజారక

రోమావళి పామోయని

కామిని కుచమధ్యమందు గరుడుం డాడెక

సమస్య:—పాతరలో సూర్యుఁ డుదయపర్వత మెక్కెక.

క. ఈతటిఁ గాపులఁ బిలుపుడి

రాతిరిప్రాద్దెల్ల జాత రామెను ధాన్యం

బాతురముగఁ బోయింతము

పాతరలో సూర్యుఁ డుదయపర్వత మెక్కెక.

సమస్య:—బడ బానలప జ్ఞిమిందఁ బచ్చిక మొలిచెన్.

క. పడతిరొ! నవమేఘంబులు
విడిబడి జడిముసురుబట్టి విలయపువానల్
కడుఁగొట్టి కురియఁ గోడలు
బడ బానలప జ్ఞిమిందఁ బచ్చిక మొలిచెన్.

సమస్య:—ధారము లేనిహారము నితంబిని! నీకెవఁడిచ్చెఁ జెప్పవే.

ఉ. ధూరివివేకులౌవిటులఁ బూబాదరిండ్లనుగూడి వారిచే
గోరినభూషణెన్నొకొని కోమలి ఛారిణివైతి నందులో
హారము లుల్లసిల్లఁగ మహీప్రవరుల్ వినుతింపఁ బచ్చిల
ధారము లేనిహారము నితంబిని! నీకెవఁ డిచ్చెఁ జెప్పవే.

సమస్య:—నూలు న్ముప్పదియాలు కన్ను లమరెన్ రుద్రాణి
వక్షంబునన్.

శా. రారమ్మంచుఁ గుమారు నంకముపయిర్కరంజిల్లఁగా నుంచి వి
స్తారోద్యద్ధ నవక్రపంచకముతో శంభుండుఁ దత్కాంతయున్
ఆరూఢిన్ నపంచరత్న పతకం బాలోకన జ్ఞేయఁగా
నూలు న్ముప్పదియాలుకన్ను లమరెన్ రుద్రాణివక్షంబునన్.

సమస్య:—ఇంకం గస్తుతిబొట్టుఁ బెట్టకుము తనీ! ఫాలభాగం
బునన్.

శా. పంకేజానన నేటిరేయి వినుమి పంతంబుతో రాహు వే
శంకాతంకము లేక పోడశకళాసంపూర్ణు నేజాంకునిం
బొంకం బొచ్చెద నంచుఁ బల్కెను తగం బొంతుండి నే వింటి నీ
వింకం గస్తురిబొట్టుఁ బెట్టకుము తనీ! ఫాలభాగంబునన్.

సమస్య:—వర్షాకాలమువచ్చె గ్రీష్మమువలె నైశాఖమాసం
బునక.

శా. హర్షంబెట్లుగు? కృష్ణదేవుఁ డిటుకై యబ్బాక్షి! రాదాయె నా
మర్షాహంకృతిఁ జంద్రుఁ డేచుతరి భీమద్వేషసామోగ్రదు
ర్ధ్వ కూరినిశాతఘాతనవచూతవ్రాతబాణావళి
వర్షాకాలము వచ్చె గ్రీష్మమువలెకై నైశాఖమాసంబునక.

సమస్య:—వక్త్రంబుల్పది కన్ను లైదు కరము ల్వర్ణింపఁగా
వేయగుక.

శా. ఈక్తాప్రాసము కష్టమాననుచు మీ రింతేసివారాడఁగా
వాక్త్రాసంబది సత్వవీశ్వరులతోన ల్లామినేఁ జెప్పెదక
దిక్త్రాతికిఁ బార్వతీశ్వరులకుక దిగ్మప్రభారాళికి
వక్త్రంబు ల్పది కన్ను లైదు కరము ల్వర్ణింపఁగా వేయగుక.

సమస్య:—మరుఁడు దొనఁజూపె యముఁడు కింకరులఁజూపె.

గీ. భరతకులవీరుఁ డైనట్టి పాండురాజు
మాదిపై దృష్టిఁబఱపిన మగువ యంత
వలదు వలదని వారింప వాంఛఁగదియ
మరుఁడు దొనఁజూపె యముఁడు కింకరులఁ జూపె.

సమస్య:—చందురులో నిట్టి నేల చంగలిమేసెక.

క. కందర్పహరుఁడు నరుఁడును
పందికినై పొరిపోలి పరిపరిగతులక
గ్రిందైవహరుని శీర్ష పుఁ
జందురులో నిట్టి నేలచంగలిమేసెక.

సమస్య:—ఉత్తరమున భానుబింబ ముదయం బాయెన్.

క. అత్తుగఁ మారుపుబడమరఁ

జిత్తురువు విభించి నిదురఁ జెందితి నారా

చిత్తురువు వ్రాయఁబోవలె

సుత్తరమున భానుబింబ ముదయం బాయెన్.

సమస్య:—కప్పను జూడంగఁ బాము గడగడ వడఁకెన్.

క. కుప్పలకావలి కేగఁగఁ

జెప్పులు కట్టియునుఁ బూని క్షిప్రముగాఁగెన్

జప్పడుఁ జేయుచు జనువెం

కప్పను జూడంగఁ బాము గడగడవడఁకెన్.

సమస్య:—రామాయణార్థము వచ్చునట్లు

నినునినునిన్ను నిన్ను మఱినిన్ను నునిన్ను నునిన్ను నిన్ను నున్.

చ. అనిలజ! బాంబవంత! కరుకాస్త తనూభవ! వాయుపుత్ర! యో

పనస! సుషేణ! నీల! నల! భానుకులుండగురాఘవేంద్రుఁ డ

ద్వమజపురంబువేగెలువ దైత్యులఁజంపఁగ వేగరమ్మనెన్

నిను నిను నిన్ను నిన్ను మఱినిన్ను నునిన్ను నునిన్ను నిన్ను నున్.

అదే సమస్య:—భారతార్థము వచ్చునట్లు;

చ. అనఘసురాపగాతనయ! యర్కతనూజ! విచిత్రప్రీతం

నన! గురుపుత్ర! ద్రోణ! కృప! నాగపురీశ్వర! దుస్సనేన! ర

మ్మనుమనె రాజసూయము యమాత్మజుఁ డిష్టమచేయఁబూని త

నిను నిను నిన్ను నిన్ను మఱినిన్ను నునిన్ను నునిన్ను నిన్ను నున్

అనమన్యనే:—భాగవతార్థము వచ్చునట్లు పూరించినవిధము;

చ. అనఘసురేశ! వాయుసఖ! అర్యమనందన! రాక్షసేంద్ర! యో
నననిధిసాధ! గంధవహ! వైశ్రవణా! నిటలాక్ష! తానుర
మృసుమనిచెప్పె మాధవుడు మారునిపెండ్లికి మిమ్మునందఱికి
నిను నిను నిన్ను నిన్ను మఱినిన్నును నిన్నును నిన్ను నిన్నును

నమన్య:—వసిడినశాకుతీఁగెకునుబర్వతముల్వీకసించినవ్వఁగఁ

చ. విసువక పల్లవాశిఁదినీ వేడ్కఁ బికంబులుమోయఁగా నసం
తసమయహేమకారకుడు తస్వయవేడుకభూషణంబులకొ
నన వనలక్ష్మీఁ గూర్చుకొని భాసిలు సంపగిపువ్వు పేరిమే
ల్పసిఁడిసకామతీఁగెకును బర్వతము ల్వీకసించి నవ్వఁగఁ.

నమన్య:—ఎలుకలు తమకలుగులోని కేనుఁగు నీడ్చెఁ.

క. ఇలలో నిద్దఱురాజులు
మలయుచుఁ జవరంగమాడి మాపటివేళకొ
జు మెత్తి కట్ట మఱచిన
నెలుకలు తమకలుగులోని కేనుఁగు నీడ్చెఁ.

నమన్య:—మీనాక్షీకిఁ గుచములారు మీనశరీరా!

క. సూనశేరుడు నారసమునఁ
బూనిక సుమకందుకములఁ బొసఁగించె ననం
గాను విలసిల్లె నెంతయు
మీనాక్షీకిఁ గుచము లారు మీనశరీరా.

సమన్యః—రండాగమనంబుఁ జేయ రమ్యంబ యగున్.

క. పండితపురమున రుక్మిణి

పండితకుం బూజనలుపునమయంబున కా

యండజవాహనుఁ నోడ్కొని

రం డాగమనంబుఁ జేయ రమ్యంబ యగున్.

సమన్యః—కమ్మలు మోకాళ్లు తాకి ఘులుఘులు మనియెన్

క. కొమ్మను మదినుం డపుడు జ

నమ్మన నీలోత్పలముల వడి నేయంగా

సొమ్మసిలి మోము పంచినఁ

గమ్మలు మోకాళ్లు పాకి ఘులుఘులు మనియెన్

సమన్యః—నిప్పున నొకచేరెఁ డంత నెత్తురుగాఁతె.

క. కుప్పించి వెలుగుమాడిన

గొప్పములిదె నాటె నిపుడు కోమలి వేగన్

ఉప్పుఁ గొనిరమ్మ కాతము

నిప్పున నొకచేరెఁ డంత నెత్తురు గాఁతెన్.

సమన్యః—సుగ్రీవుని యెడమకాలు శునకము కఱచెన్.

క. అగ్రారపునడిపీఠిని

నిగ్రహముగ బొమ్మలాట నేర్పుగఁ నాడెన్

నిగ్రహము లెత్తమఱచిన

సుగ్రీవునియెడమకాలు శునకము కఱచెన్.

సమస్య:—గాడిద యేడిచె గదన్న ఘనసంపన్నా !

క. ఆడినమాటను దప్పిన

గాడిదకొడు కందు దిబ్బ గా విని యయ్యో

వీడా నాకొకకొడు కని

గాడిద యేడిచె గదన్న ఘనసంపన్నా !

సమస్య:—దుగ్ధపయోధిమధ్యమున దుమ్ములురేగ నదేమి
చోద్యమో!

ఉ. స్నిగ్ధపువర్ణః డీశ్వరుడు చిచ్చుకంటను బంసబాణునిం

దగ్ధము జేసె నందు విని తామరసేతులుమోల నున్న యా

ముగ్ధపు లచ్చి మోదుకొనె మోహనగంధము పిండిపిండియై

దుగ్ధపయోధిమధ్యమున దుమ్ములు రేగ నదేమి చోద్యమో?

సమస్య:—దోగ్ధీధేనువు గర్భమందు పులి కందుల్వట్టె నుగ్రా
కృత్తి.

శా. దోగ్ధీవాంతతపోదయా ! గుణనిధీ! తేజస్వి! పాపాటపి

దగ్ధాక్షానలుఁ డైనకశ్యపున కువ్యద్ధర్వుడై యాగభు

గ్ధగోశుల్ సుతు లుద్భవించిరి బిడౌజావల్లి వీక్షించితే

దోగ్ధీధేనువు గర్భమందుఁ బులికందుల్ పుట్టె నుగ్రాకృత్తి.

సమస్య:—మతిలేని నరుండు మిగుల మన్నన నొందున్.

క. హిత మాచరించువారికి

హిత మొనరించుచును సుజనహితుఁ డగుచును దు

మృతమెప్పుడూ జేయను న

స్మృతి లేని నరుండు మిగుల మన్నన నొందుకొ.

సమస్య:—అస్థలిత బ్రహ్మచారి కార్గురుపుత్రుల్.

క. ఈస్థాక్రాసము దుష్కర

మస్థలనరి నీయదగునె యది సుకవులకుకొ?

సస్థలితలయి గుహుం గని

నస్థలిత బ్రహ్మచారి కార్గురుపుత్రుల్.

ఈరీతి సమస్యల నిచ్చియిచ్చి తుద కేమియు దోషక—

ఇటుక రాదు; కొలుక రాదు; నటుక రాదు; పెటుక రాదు; అను
నాల్గుపదములతోఁ బద్యముఁ జెప్పమని కోరఁగా కవి.

గీ. ఇటుక రాదుచేత నిసుమంత నిష్పెనఁ

కొలుక రాద యిసుము కొంటె మైన

నటుక రాదు నీరు నడిమికి రెండుగాఁ

బెటుక రాదు బావి పెల్ల గిలఁగ.

అని పూరించెను. సమస్యలు పూర్తియైన పిమ్మట—

“షా” యను నక్షరముతోఁ బ్రారంభించి, “క్షా” యను నక్షర
ముతో ముగించుచు నొక కొన్ని కందపద్యములు శ్రీరామ
స్తవముగా రచింపుడని రాజు గోర తత్క్షణమే వేంకనకవి
యారీతి నొక శతకమే రచించెనట. కాని ప్రస్తుత మొక
నాలుగుమాత్రమే ప్రచురింప నోచితిమి.

షాదితౌంతకందములు

క. షాక్షరిమాదగఁజెప్పెద

నీక్షణమునఁ గందపద్యనిఘాము నిరుసక్

వీక్షింపర దయతో నిటు

రాక్షసహర! రామ! షోక్షరామాభ్యుతా.

క. షడాశ్రిజన్యాంబరయుత

రాద్రుతవగ్ధస్తుతామరస్సరసీజా

తేద్రుద్యాగారపరి

వ్రాడీవర! రామ! షోక్షరామాభ్యుతా.

క. షశ్శిగునాంభస్సంభవ

రాజ్యానిశనూత్నరత్నరాజన్మకుటో

ద్యన్మండితాంతరీక్ష వి

రాజ్మార్తీ! రామ! షోక్షరామాభ్యుతా.

క. షట్పదలసితోద్యస్మిక్

త్రిట్పదలాంగప్రకాశధీరాజితగ్రా

జట్పదజటిపటనానా

రాట్పాజిత! రామ! షోక్షరామాభ్యుతా.

రాజు వేంకనకవికేఁ గల పాండిత్యమును, ఆశుభారా
పాటవమును, సమయస్ఫూర్తి చాతుర్యమును గ్రహించి నూట
పదార్లు బహుమాన మొసంగి, విలువగల వలువలు కట్ట
బెట్టెను. ఆసభలోనున్న వండితు లందఱును వేంకనకవి 'కభిన
వాంద్రకవితాపితామహ' యను బిరుద మొసంగి పద్యంబుల

ప్రాప్తిములు చేసిరి. అప్పుడు వేంకన తనయొద్దనున్న నూటపది యాజు యావ్యముల నానభలోని పండితుల కొనుగి పిమ్మట తన కొనుగిన జరీపుట్టములను పేలికలుగాఁ జించి యొక్కొక్క పండితున కొక్కొక్కపేలిక నిచ్చెను. అప్పు డందఱును నివ్వెర పడి చూచుచుండిరి. మంత్రిగా “రయ్యా! ఇదేమి యన్యాయము? అంత విలువగల పుట్టములను గోచులుగాఁ జించినా” రని యడుగఁగా నాకవిచంద్రుడు కోపోద్దీపితుఁడై—

క. యానమనాయునిత్యాగము

గోచులకే కాక కట్టుకోకలకానా?

రేనర్లగోత్రమందున

నీనుం డుదయించి కులము నీటుగఁ జేసెన్.

అను పద్యముం జెప్పినట! అప్పుడు రాజుగారు, “కవీంద్రా! తమ రింత రాద్రమూర్తు లగుటకుఁ గారణమేమి సెలవి” డని కోరఁగా మఱింతకోపము రేగి

ఉ. తిట్టుదునా భుజంగవివదిగదనానల భాగదైగవి

ట్టిట్టచిటార్భటిప్రకటశిఖ్రిమహోగ్రతదుష్టశిక్షణో

నట్టనవిస్ఫులింగలయకారణదారుణలబ్ధులబ్ధ

ట్టట్టగోపురధ్వజనిపాతహతాహుతి గాఁగ నుద్ధతిన్.

అని పద్యముం జెప్పినట! తరువాత పండితు లందఱి ప్రార్థనలపై వేంకన శాంతింజెంది తనకోపకారణమును వచించె

నట. తత్ క్షణమే యాచమనాయఁడు తనయపరాధమును
క్షమింపుఁడని ప్రార్థించుచు మఱల నాకవికిని ఆ వ్యాకరణపండి
తునకును దగిన బహుమాన మొనరించి కృతార్థుఁడయ్యెనట.

పిమ్మట నొకనాఁ డీవేంకనకవి వినుకొండపురమున కేగి
శ్రీరాజామలరాజు వేంకటనరసింహారాయప్రభువుం దర్శింపఁగా
నాప్రభువు—ఇతఁడేనా వెంకన?—అనె నట! అపుడుకవి—
అయ్యో వెంకన యితఁడే కాని

మ. ఇతఁడేనా? వినుకొండనామకమనోభీష్టారకృత్సట్రుఁ
సితసామ్రాజ్యరమాదయామృతదురీచంచత్కటాక్షేక్షణ
ప్లుతసర్వాంగసమస్తశోభనకళాపుంభీభవత్ సుత్యసం
గతమలౌజవరాన్వయప్రభవవేంకట్నర్సధాత్రీశ్వరం ;
డితఁడేనా?—ఇతఁడేనా?—

అనెనట! ప్రభువుగారు వేంకనకవీంద్రుని యసాధార
ణాశుధారాపాండిత్యములకును ధైర్యమునకును సంతోషించి
బహుాకరించి పంపిరట.

బుచ్చయ్యశాస్త్రి

పంచచామరము. అమీరునంతవానికైన నధిజంకఁబోవునా?
ధూముబెట్టుకైనఁగుండటంకిపొచ్చిమోగునా?
కమానుబట్టలేనిగద్దకయ్యమెగ్గఁబోవునా?
కుమానవాచలేంద్ర! తాడిగొట్లచెన్న కేశవా?

శ్రీ రస్తు

చాటుపద్యరత్నాకరము

ద్వి తీ య తి ర ం గ ము

రాయనభాస్కరుడు

ఈరాయనభాస్కరుడు మహాదాత. రాయనభాస్కరులనేకులు కలరు. ఈభాస్కరుడు ముప్పదియిద్దఱు మంత్రులలోనివాడు. ఈమహాదాతనుగూర్చి యనేకచాటుపద్యములు రచింపఁబడియున్నవి.

ఉ. సన్నతలీలబాడి నలసంతతిఁ గర్ణుడు దాత గాక వా
రన్నలఁ దమ్ములందు నొక రైన వదాన్యులు గారు; కీర్తిసం
పన్నుని రాయనిప్రభుని భాస్కరుసంతతి నెంచి చూడ వా
రన్నలు దమ్ము లింటఁ గలయందఱు దాతలు భూతలంబునకొ.

సీ. నిత్యసత్యత్యాగనీతిలో నివి జెప్పి
మిముఁ జెప్పి మఱియును మిమ్ముఁ జెప్పి
బహుపరాక్రమమునఁ బరశురామునిఁ జెప్పి
మిముఁ జెప్పి మఱియును మిమ్ముఁ జెప్పి
గఘములో త్రముఁ దైన రామచంద్రునిఁ జెప్పి
మిముఁ జెప్పి మఱియును మిమ్ముఁ జెప్పి
సుకుమారతను సరి సురరాజసుతుఁ జెప్పి
మిముఁ జెప్పి మఱియును మిమ్ముఁ జెప్పి

చెప్పఁ దగుగాక యితరులఁ జెప్పఁదగునె?
 కలియుగంబున నీవంటిఘనుఁడు కలఁడె?
 అమితగుణసాంద్ర? మానినీకుమువచంద్ర!
 భాగ్యదేవేంద్ర! రాయనిభాస్కరేంద్ర!

సీ. ఏవేళఁ జూచిన నిందిరానందమై
 యందమై చెలఁగునీమందిరంబు
 ఏజాము చూచిన నిష్టాన్నభోజనా
 నందమై చెలఁగునీమందిరంబు
 ఏపాలఁ జూచిన గోపాలసత్కథా
 శిందమై చెలఁగు నీమందిరంబు
 ఏప్రక్కఁ జూచిన సుప్రజానాయకా
 శిందమై చెలఁగు నీమందిరంబు
 గాక తక్కినమంత్రివర్గములయిండ్లు
 మేకమెడచండ్లు గిజిగాండ్లమెఱుగుగూండ్లు
 పూవుఁజోడఁలు నిర్మించుబొమ్మరిండ్లు
 భవ్యవిభవేంద్ర! రాయనిభాస్కరేంద్ర!

సీ. బట్టు దీవింపుచు బాసికమ్మును జూప
 వెలయఁ బెండిలి చేసి వేడ్కఁ బంపెఁ
 జొప్పకట్టలమీద సోలి యుండఁగఁ జూచి
 పట్టెనుంచెము పాన్పు బట్టు కిచ్చె
 నలెతాడుఁ జూపినఁ జెలఁగి యెద్దు నొసంగె
 బలుపుఁ జూచినఁ బాడిపశువు నిచ్చె
 గల్గెంబుఁ జూపిన ఘనత గుఱ్ఱము నిచ్చె
 బట్టఁ జూపిన దాసి సుదతి నిచ్చె

స్నాన మాడంగఁ గడియంబు జారఁ గడమ
కడియమును నేయ శాంభవి కరముఁ జూపె
నెలయరాయల పుంగ్రమ్ము నేసి మాపె
సర్వమాన్యుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

సీ. శ్రీగిరిప్రాద్దిశశ్రీల కానాలమై
విలసిల్లువిరివండ విన్నకొండ
విబుధాధిరాజ్మౌళివిశ్వంభరవ్రజ
విజయధాటికి జెండ విన్నకొండ
నేరజేవాంతాదివిద్యావివక్షణ
విద్యజ్ఞులకండ విన్నకొండ
రాయనభాస్కర ప్రాంచత్ప్రధానుండు
విత్తము లిడుకొండ విన్నకొండ
కొండపీడాది పెనుగొండ గోలకొండ
కొండపలిసీను మేలైనకొండపీడు
మగ్గముల కెల్ల బలుదొడ్దదొడ్డకొండ
భాస్కరునికొండ వినుకొండఁ బ్రబలుమండ.

క. ఏకొండయు వినుకొండకు
రాగోరదు సాటి పోటి రానేరదుగా
చేకొని రాయనిభాస్కరు
జేకోన్నతవృద్ధి మీఱ నేలుట చేతకొ.

క. ఆవినుకొండకు చెందన
దేవేంద్రుండు భాస్కరుండు దీపించె భక్తి
ఏవేళ నరికొటికిఁ
గావించుచుఁ గనకవృష్టి కడుఁ జోద్యముగకొ.

సీ. దాతతో నర్థులతారలమ్యముఁ దెల్పి
 యిప్పింప నేర్చుఁ దా నీయ నేర్చు
 వవరసాలంకారనయకవిత్వప్రపాధిఁ
 దెలియ నేర్చును మాధుఁ దెలుప నేర్చు
 భట్టసంఘట్టఘటట్టవాగిట్టయై
 చదువఁగా విన నేర్చుఁ జదువ నేర్చు
 మానుషాధిపులై న మానవాధీశుల
 మెప్పింప నేర్చుఁ దా మెచ్చ నేర్చు
 దాత కవి భట్ట మంత్రితయుఁ దానె యగుచు
 మంతు కెక్కిను ధారుణీమండలమున
 సరసహృదయుండు వినుకొండశాసనుండు
 భానుతేజుండు రాయనభాస్కరుండు.

సీ. నీదేవదేవుండు నిజభక్తరత్నాప
 రాయణుం డాదినారాయణుండు
 నీతాత జగదేకదాత రాయనమంత్ర
 భాస్కరాన్వయుండైన భాస్కరుండు
 నీతండ్రి వితరణఖ్యాతనిఁ గలియుగ
 కర్ణుండు రామలింగప్రధాని
 నీతల్లి పతిహితనీతి నరుంధతీ
 దేవితోఁ బ్రతివచ్చు తిరుచులాంబ
 తనర వెలసితి వత్సంతవినయవిభవ
 గురులరై శ్వర్యమహానీయగుణగణాధ్య
 సరసహృదయుండ! వినుకొండశాసనుండ;
 భన్యభరతుండ! రాయనభాస్కరుండ!

క. వగ గల్గి యర్థ కీయని

మొగముండల కేల మొలిచె నూతిని మీసల్

తెగగొరుగఁ దాయె మంగలి

రగ డొందగఁ గీర్తికాంత రాయనిబాచా !

క. మీఁగాలుబంటినీటికి

నీగుడు “రమక్క” యనుదు నిలబో వనితల్

నేగమె దాటెఁ బయోధుల

జాగ భవత్ కీర్తికాంత రాయనిబాచా !

క. రంగత్కృపాదృష్టి గంగాభవానికి

మణికంకణంబు లేమంత్రియొసఁగె

భీష్మార్థమీయఁగా నక్షయంబగునట్లు

మార్తాండుఁ డర్థ మేమంత్రి కొసఁగె

వగ నేడినంతలో జగత్పై నరికి

మానంబుప్రాణ మేమంత్రి యొసఁగె

మీసంబు తొకట్టు వేసి పదార్థంబు

మహిమచే నర్థి కేమంత్రి యొసఁగె

అతఁడు నందవరీకవరాన్వయుండు

దుర్భుటుండు నసిష్ఠగోత్రోన్మృవుండు

శత్రుమథనుండు వినుకొండకాసనుండు

భవ్యభరితుండు రాయనిభాస్కరుండు.

రామలింగభాస్కరుండు

రామలింగభాస్కరుండు రాయనిభాస్కరునకు మను

మఁడు. ఈవిషయము ఈక్రిందిపద్యమువలనఁ దేలుచున్నది.

సీ. దాతతో నర్థులతారతమ్యముఁ దెల్పి
 యిప్పింప నేర్చుఁ దా నీయ నేర్చు
 సవరసాలంకారనయకవిత్వప్రపాధిఁ
 దెలియనేర్చును మాధుఁ దెలుప నేర్చు
 భట్టసంఘట్టఘట్టవాగ్గిట్టయె
 చదువఁగా విననేర్చుఁ జదువ నేర్చు
 మానుషాధిపులై న మానవాధీశుల
 మెప్పింప నేర్చుఁ దా మెచ్చ నేర్చు
 దాత కవి భట్ట మంత్రితయుఁ దానె యగుచు
 మంతు కెక్కెను ధారుణీమండలమున
 సరసహృదయుండు వినుకొండశాసనుండు
 భానుతేజుండు రాయనభాస్కరుండు.

సీ. నీదేవదేవుండు నిజభక్తరక్షాప
 రాయణుం డాదినారాయణుండు
 నీతాత జగదేకదాత రాయనమంత్రీ
 భాస్కరాన్వయుఁడైన భాస్కరుండు
 నీతండ్రి వితరణఖ్యాతినిఁ గలియుగ
 కర్ణుండు రామలింగప్రభావి
 నీతల్లి పతిహితనీతి నరుంధతీ
 దేవితోఁ బ్రతివచ్చు తిరుచులాంబ
 తనర వెలసితి వత్సంతవినయవిభవ
 గురుతరై శ్వర్యమహానీయగుణగణాధ్య
 సరసహృదయుండ! వినుకొండశాసనుండ;
 భవ్యభరతుండ! రాయనభాస్కరుండ!

క. వగ గల్గి యరి కీయని

మొగముండల కేల మొలిచె మూతిని మీసతో

తెగగొరుగఁ దాయె మంగలి

రగ డొండగఁ గీర్తికాంత రాయనిబాచా !

క. మీఁగాలుబంటినీటికి

నీగుడు “రమక్క” యనుచు నిలలో వనితలో

నేగమె దాటెఁ బయోధుల

జాగ భవతో కీర్తికాంత రాయనిబాచా !

సీ. రంగత్కృపాదృష్టి గంగాభవానికి

మణికంకణంబు లేమంత్రయొసఁగె

భీష్మార్థమీయఁగా నక్షయంబగునట్లు

మార్తాండుఁ డర్థ మేమంత్ర కొనఁగె

వగ వేడినంతలో జగతిపై నరికి

మానంబుప్రాణ మేమంత్ర యొసఁగె

మీసంబు తొకట్టు వేసి పదార్థంబు

మహిమచే నర్థి కేమంత్ర యొసఁగె

అతఁడు నందవరీకవరాస్వయుండు

దుర్భటుండు నసిష్టగోత్రోన్మవుండు

శత్రుమథనుండు వినుకొండశాసనుండు

భన్యభరతుండు రాయనిభాస్కరుండు.

రామలింగభాస్కరుండు

రామలింగభాస్కరుండు రాయనిభాస్కరునకు మను

మఁడు. ఈవిషయము ఈక్రిందిపద్యమువలనఁ దేలుచున్నది.

రామలింగభాస్కరుడు పిన్నవయసున, విద్యాభ్యాసము జేయు చుండఁగా, నొకబట్టు వచ్చి, రామలింగభాస్కరుడు విను నట్లుగా—

క. “రాయనిభాస్కరుతో నే
పోయెఁ జామి కీ రికాంత.....

అనెనట! వెంటనే రామలింగభాస్కరుడు తనకరమున నున్న మణికంకణమును దీసిబట్టుకొనంగి—“పోదె”—అనె నట! అది విని యచ్చట మఱియొకఁడు “మఱేదీ”—అనెనట! అప్పు డాబట్టుకవి పద్యము నిట్లు పూర్తిచేసె నట.

ఆయనమనమఁడు చతురో

పాయుండను రామలింగభాస్కరుఁ జేరెకా.

వీ. ఏమల్లెనత్కిరి హిమనేతుపర్యంత
మవనిమండలము ముత్యాలకాల

ఏమల్లెమొగసాల యేస్మాద్దూచూచిన
సంగీతసాహిత్యసరసగోష్ఠి

ఏమల్లెయిలువేలు పిందురేఖామాలి
చాడేశ్వరీమహాశంభుశక్తి

ఏమల్లెసౌందర్య మిందీరామల
వాలారుజూపుల వలపుముద్దు

అతఁడు హరిదాసవంశాబ్ధి కల్పిభవుఁడు
అట్టి దానిద్ర్యగాఢతమోర్కుఁ డతఁడు
దాసభర్తృపరోపకారానుమాలి.

కావ్యమునిరామలింగన్న భాస్కరుఁడు.

సీ. వీరినపతికార్య మీడేర్పనేరని.

పట్టుగుడుపుకుఁబారు పత్తెమేల?

పరమర్మభేదనోపాయ మెఱుంగని

సందగోవుకుఁ బారుపత్తె మేల?

తను సమ్మియుండిన దాక్షిణ్య మెఱుంగని

పాపాత్మునకుఁ బారుపత్తె మేల?

భటుఁ నియాచకబంధుల కీయని

పరమలోభికిఁ బారుపత్తె మేల?

అట్టివానిఁ గృపాదృష్టి నరయఁ గానె

మిండఁడౌ నార! భువియందు దండిగాను

బాలికాజననుతి పంచబాణరూప!

భాస్కరునిరామలింగన్న భాస్కరేంద్ర!

వీ. అతిథికోటికి నింట నవృత్తాన్నసత్రంబు

లంబటిసత్రంబు లర్ధులకును

కర్మకాలములఁ బాన్కాలసత్రంబులు

చల్లసత్రము ధాత్రి కెల్ల వేళ

నంత్యగృహమున రామానుజసత్రంబు

నూనెసత్రము శిరస్సానములకుఁ

బొరబాలురకు నేర్పున పాలసత్రంబు

కామసత్రము విట్రుగామణులకు

గట్టడులు చేసె వినుకొండపట్టామున

చానసింహాసనాసీనుడై నిరూఢి

సర్థి దారిద్ర్యరూపగాఢాంధకార

భాస్కరుఁడు రామలింగయ్యభాస్కరుండు.

కోటసింగరాజు

సీ. “పట్టినపురవీరభద్రుని పేమచే

జెన్నోడె శ్రీకోటసింగరాజు...”

అని ముప్పదియిద్దఱుమంత్రులను చెల్పు నీసమాలి
కలఁగ బేర్కొనఁబడిన సింగరా జీతఁడే. ఈతనిఁ గుఱించిన
చాటువులు. .

క. నరజన్మంబునఁ బుట్టినఁ

గరిజీకమె యుతమంబు కరణం బైనం

బురుషార్థపరుఁడు గావలె

శిర నెత్తిన ఫలము కోటసింగమవర్యా!

చ. గడుసరిలోభియర్థ మది కన్న పుదొంగలబందిపోట్లకుం

బుడమిని నారకాంతిలకు భూపతికిం జను, కోటసింగ! నీ

పడసినయర్థ మార్తులకు బాంధవకోటికి యావకాళికి

గుడులకు సత్రశాలలకుఁ గూపతటాకవన ప్రతిష్ఠకున్.

సాహిణిమారుఁడు

సీ. “కొనియె భాస్కరునిచేఁ దెనుఁగురామాయణం

బారూఢి సాహిణి మారమంత్రి...”

అను ద్వైత్రిశస్మంత్రీసీసమాలికాచరణ మీతని
నియోగిగా నియోగించినది; కాని యీతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు

కాఁడు.

క. ఇంతులమన ముల సరిసా

మంతులమనములను బుద్ధిమంతుల మదిలోఁ

జింతింపనిబ్రదు కేటికి?

సంతతసత్కీర్తిహార! సాహిణిమారా!

కొటరయెఱ్ఱమంత్రి

ఈతనింగురించి మంత్రుల సేనమాలిక యిట్లు చెప్పుచున్నది

సీ. “తనగుమీసమదీసి తాకట్టుగానుంచి;

కొత్తరెఱ్ఱం డరి కోర్కెదీర్చె...”

ఈతనిగుఱించిన వేటొక చాటువు

ఉ. వీనులు సంతసిల్లు నిను విన్నఁ గనుంగవ వాడిజేరు నీ

మానితమూర్తిఁ గన్న నిను మంత్రిశిఖామణి యన్న నాలుకం

దేనియ లొల్కు నీవొసఁగు దివ్యవిభూషణ చందనాదులకొ

మేనును నాసికేంద్రియము మెచ్చును కొత్తర యెఱ్ఱధీనిధీ!

పెమ్మసింగరాజు

ఈతడును ముప్పదియిద్దఱు మంత్రులలోనివాఁడె. ఇందు

కీర్తింది సేనచరణమే సాక్ష్యము

సీ. “పగతుఁ జుట్టమటంచుఁ బల్కఁగాధనమిచ్చి

చేపట్టెఁ బెమ్మయసింగరాజు...”

ఈమంత్రినిగుఱించిన చాటుపద్యములునీతిబోధకములు.

అవిశతకముగా రచియింపఁబడెనేమో కాని, కొన్ని మాత్రమే దొరకినవి.

- ఉ. పెట్టకీర్తిరాదు చలసింపక యింతికి నింపురాదు తా
దిట్టకవాదురాదిక నెదిర్చినవైరుల సంగరమ్మునకా
గొట్టకపేరురాదు కొడుకొక్కఁడులేక ఫలంబులేదయా
పట్టపురాజుకైన నిది పద్ధతి పెమ్మయసింగధీమణి!
- ఉ. సత్యములేనిచోట దనుసమ్మతిఁ జెందనిచోట సాధుసాం
గత్యములేనిచోట ధనకాంక్షమునింగినచోట శత్రురా
హిత్యములేనిచోట ఋణమీయనిచోటను గాపురంబుఁ ద
నిత్యముఁజేయరాదు సుమి నిక్కము పెమ్మయసింగధీమణి.
- ఉ. బూరుగుమ్మనియున్నతియుఁ బూవులుఁబిందెలుఁ జూచియాసతోఁ
గీరము లారు నెల్లు తమకించుచునుండి ఫలాభిలాషితకా
జేరిరసంబుఁగ్రోలుటకుఁ జించినదూదియు రేగునట్టు లా
కురిమిలేనిరాజులను గొల్చుట పెమ్మయసింగధీమణి!
- చ. మనవికి నొక్కయేడు ననుమానపుమాటకు నాటునెల్లు సే
డనిపెడనన్న మాసమవు నన్నెదపొమ్మనఁ బక్షమాను తత్
క్షణమిదె యంపితన్న మఱిసంతయు నచ్చును మోక్షమింక నా
మనవికి యెన్నఁదో? సుజనమాన్యుడ! పెమ్మయసింగధీమణి.
- ఉ. మాడలమీద నాసగలమానిసి కెక్కడికీర్తి? కీర్తిపై
వేడుకఁగల్గునాతనికి విత్తముమీద మఱొక్కడాస? యీ
రేడుజగంబులందు వెలహెచ్చిన కీర్తి ధనంబుఁ గాంచి స
త్ప్రథమశంబుఁ జేకొనియెఁ బమ్మయసింగఁడు దానకర్ణుడై.
- ఉ. పద్మము లోభికెల? మఱిపందికి జాఫరుగంధ మేల? దు
క్కెద్దుకు పంచదారటుకు లేల? నపుంసకుఁ డైనవానికికా
మద్దులగుమ్మ యేల? నెఱముక్కర యేల వితంతురాలికికా
గద్దుకు స్నాన మేమిటికిఁ గావలెఁ బెమ్మయసింగధీమణి!

గోపయరామయ

ఇతఁడు ప్రథమశాఖా బ్రాహ్మణుఁడు. ఇంటి పేరు హనుమ
కొండవారు

సీ. వీఁడె గా శతమంత్ర వీరచైర్యకకోర
భూభరింబునకు పంభోలిదాం
వీఁడెగా సాందర్యవిభ్రమావభ్రప
ర్యాచకఘనయక్ష రాజసుతుఁడ
వీఁడెగా కవిరాజవికటదారిద్ర్యాంధ
కారభారస్ఫుటకమలహితుఁడు
వీఁడెగా చతురబ్ధివేష్టితోర్వీచక్ర
యాచకావళికిఁ గర్ణాంశదాత
మంత్రమూర్తాండదుర్మంత్రమచవిరోధి
అఘవిదూరుండు హనుమకొండాన్వయుండు
గణికనిర్వాహం డగ్రశాఖాప్రభుండు
రమ్యగుణపాలి గోపయరామమాళి

గుంటుపల్లి సాంబనమంత్ర

మ. హరిపూజొత్కంఠుపల్లి సచివేంద్రా! సాంబయమాత్మ! నీ
సిరేక్షి ర్రిప్రతత్ప్రతాపములతో దీటంచుఁ జంద్రార్కులాన్
గరిమన్ పద్మభవుండు త్రాసు నిడి వేగం బై పయి నోవగన్
సరి రారంచును గుండల్లించెఁ బరివేషప జ్ఞి రేఖాకృతిన్.

చ. అటువదినాల్పవిద్య లరయంగను నాలు గసాధ్య మందులొ
దురఘనదానశీలతయుఁ దోరపుఁబాట కవిత్వ శౌర్యముల్

తఱచుగ నుండ వేరికిని తప్పక నీయెడ నాల్గువిద్యలుం
బురిగొను గుంటుపల్లి కులభూషణ ! సాంబనమృతి శేఖరా !

పసుమర్తి హుళిక్కిమంత్రి

చ. ధరణీసదాస్య నొక్కని విధాత సృజింపక పోయె నంచు ద
త్తరపడఁబోకుమోయికవి ! దైవగతికొ వినుకొండసీమలో
మరికిపుడీపురంబునఁ బ్రహేదమున న్వసియించు చీవులకొ
మఱవడుఘోషామూర్తి పసుమర్తి హుళిక్కిని జూడుడయ్య మే
ల్తురంగము లంబరావళులు తోడనె యిచ్చుఁ గవీంద్రకోటికికొ

ఉ. మారసమానమూర్తి పసుమర్తి కులీనుఁ డుళిక్కి దాతయాఁ
బేరుహుళిక్కి గాని పృథివీస్థలిఁ ద్యాగ ముళిక్కి గాదు త్వ
త్సరకవిత్వసంపద లొసంగక దూరము జారఁ జూచె దౌ
రార ! కవీ ! యొసంగును వరాలు గుఱాలు సరాలు నేలువతో.

దమ్మవళం పుల్లప్పప్రధాని.

ఈతఁడు మంచిదాత. నివాసస్థలము గుంటూరు మండల
ములోని కుంకెల్ల కుండు (కుంకలగుంట) యనుగ్రామము. ఆగ్రామ
మున సీఫారుషుఁడు ప్రతిష్ఠించినవనము లిప్పటికిని గలవు

మ. ఎలమి వర్ణుఁ డొసంగుదానములసారి పెల్లకొ బగల్ రెండుజా
ములపర్యంతమై కాని నీవలె సదామోచస్థితి న్గోర్కు ల
ర్థుల శ్రేష్ఠుల నీగుఁ గల్గెనే భీకా దుర్వారగర్వద్విషా
జ్జ్వలకాంతారకుఠార ! దమ్మశే పుశుంభద్యంకపాథోధిస
ల్లలితాజ్ఞాహిత ! సుప్రబోధ్యమతి ! పుల్లప్పప్రధానాగ్రణీ !

ఉ. భూరినదాన్యదమ్మశఘ్నశ్చ పశుశ్రుతిగుణాధ్యపత్వదాం
భోరుహాయుగ్మముం గడిగి పుణ్యజలంబులు లోభివంశ్రుతిపైఁ
జేరెడు నెత్తి జల్లి యరిచేరెడు లోపలికిచ్చినన్ మహా
దారమనమ్మందె యతఁడు ధారుణి గీర్తి వహింపకుండునే ?

ఈయమాత్యుడు మల్లాజువారి తరపున నేజంటుగా
నుండెను. అప్పుడు తాను వసూలు చేయుచుండిన శిస్తుపయికము
నెప్పటి దప్పడే బ్రాహ్మణ సంతర్పణలకును గవిశ్వరబహు
మానములకును వెచ్చ పెట్టుచుండెను. ఒకసమయమునఁ బయి
కము సంతయును దివాణమునకుఁ బంపవలసిన దని జమీన్
దారు లుత్తరువులుపంపిరి. ఏజంటుగారిచేతిలో నొకదమ్మిడియు
లేదు. అప్పుడు పుల్లప్ప యేమియుఁ దోచక, పల్నాడుతాలూకా
లోని గుత్తికొండయను గ్రామమునకు కాపురము లేచిపోయెను
ఆకాలమున నాగుత్తికొండ రామరాజువారిపాలనము క్రింద
నుండెను. అప్పుడు మల్లాజువారియాస్థానకవియు, ఆ కుంకల
గుంటగ్రామనివాసియు నగు బట్టుకవి ప్రభువుగారితో నిట్లు
మనవిచేసెనట !

ఉ. రాముడు లే నయోధ్యవలె రాజిలెఁ గుంకలగుంట పుల్లప.
గ్రామణి గుత్తికొండనగరానకుఁ బిల్లలతోడఁ జేరఁగా
స్వామి పరామ నామనవిఁ జక్కగ నీమదినుంచి ముంచితో
ద్దాముని దమ్మలొన్వయమునిఁ దప్పక తోడుకరావె ధీమణి !

అంతట సంస్థానాధీశులు పుల్లప్పను మరలఁ బిలిపించి,
యథాప్రకారము తమయేజంటుగనే యుంచుకొనినట.

తమ్మడపు సెబాసుమంత్రి

ఉ. నం

దమ్ము నిజమ్ము రమ్ము కవనమ్ము కవీ! రచియించిచూడమి
దమ్మువడాన్వయేందుని వదాన్యశిఖామణి మా సెబాసు మం
త్రి మృతినుంతునిం గనినదివ్యదుకూలముతోడ గంధపు
వృష్ణములవారితమ్ముగఁ గృపామతి నిచ్చుఁ గపింద్రకోటికిన్.

ఉ. నందవరీక బృందమున నాటికి రాయనిభాస్కరుండు సాం
హంది వదాన్యఁ డంచుఁ బాలుపాండెను; నేటికి దమ్మడంపువం
శేందుఁ డరే! సెబాసనఁ బ్రసిద్ధి వహించెనుగా! సెబాసుమం
త్రింద్రుండు మంత్రికోటులు సుతింప వదాన్య డనంగ ధారుణిన్

ఉ. కాసులు కొన్ని మార్చుకొని గర్వముతో నపకీర్తిఁ బొందువా
రేసభ సన్నతిం బడసి రెక్కడి కెక్కిరి దమ్మడంపునే
బా సనిపించుకొన్న సచివప్రభు వీవె కదా? నియోగిలో
కాసమకీర్తిచే రవికులాంబుధిసోముండు రాముండుం బలెన్.

శా. ఏబోధత్ విని తెల్లదండ్రు లుగుభూమికాంఘ్రిపద్మంబులం
దేబిల్వావళు లుంచిరో? కవులు నేతీర్థావగాహాపులుం
గాఁ బొల్పరి హరి నృపర్య లొకదీక్షాసక్తిఁ గావించిరో?
శాబాసయ్య జనించె దమ్మడపువశంబందుఁ బుణ్యాత్ముడై.

ఉ. మందమతిం గవుల్ ఖిలుల మందుల గర్వుల దుష్టలోభిరా
డ్చ్యందము నేంచఁబోవుట వివేకులు గారొకవేళఁ గాంచిన
న్నందవరీకులందు సుగుణాఢ్యుఁ డుదాహరణ మా సెబాసుమం
త్రిండుని గాంచినంత నె దరిద్రమతిభ్రమ లొడకుండునే?

ఉ. భాసురకీర్తికాలి హరిభ క్తవిభామతి దమ్మడంపునే
బాసనుమంత్రికీర్తి రుచి భాసిరెదిగ్వనితాళిరోగజా

తీసుమదామమై చటులదెవ్వడుమాలమునై యుగోజపా
భీశితతారహారమయి లీలల క్లాస్పదమై విచిత్రమై.

ఉ. వేసట లేక యాపరకవేషము బొట్టలు పోగులుంగరాల్
మీసము లుండఁ జూచి చెయి మేలని యెత్తితి దమ్మడంపు శా
బాసనుమంత్రఁ జూచితిని పార్థి వకోటులఁ జూడఁబోను గా
వాసవశాఖి చేతఁగలవారల కేల విచారసంగతుల్?

చ. నలువ సృజించె నొర మననందవరీకుండు దమ్మడంపున
త్కులుండు "సెబా సెబా" సనిబుధుల్ నుతియింపగఁ బేరుఁగాంచెనాఁ
గలియుగమందు నాఘనునికన్నను మిన్న నదాన్యుఁ డొక్కడే
తెలియఁగ భాస్కరుం డని తదీయకులోద్భవు తంతు రెయ్యెడన్.

పీసపాటి శేషచల మంత్ర

ఉ. యాచకులన్ సృజించితి సురాగము లెల్ల సురేంద్రునింటిలోఁ
దోచక యుంచి తంచు విధి త్రొక్కటముం బడి పీసపాటి శే
షచలమంత్రచంద్రుని మహాత్ముని తాను సృజించినాడహో
యాచకులార! రండి పరమార్థము లెల్లఁ గొనుండి! దండిగన్.

క. అల శేషచలపతిఁ గన

గలఁ దందురుము కి కనులఁ గన్నతి లేదే
యిలఁ బీసపాటి శేష
చలపతిఁ గనుఁగొన్నభు క్తి చక్కఁగఁ గలుగున్.

ఉ. తంద్ర యొకింతలే కల పితామహు నెమిటఁ బూజఁజేసిరో?
చంద్రునితల్లి యుం గునుమసాయకశూరుని తల్లియున్ హరి
శ్చంద్రునితల్లియు నివ్వశదసారసలోచనుతల్లియున్ దయా
సాంద్రునిఁ బీసపాటికులచంద్రుని శేషునిగన్న తల్లియున్.

ఉ. భేదరథూధరంబు పరుగెత్తినభానుడు పశ్చిమంబునకొ
దోచిన పీఠిహోత్రుడు జడోజ్వలుడైన గిరిన్నరోజముల్
నూచిత మైన బుణ్యగుణశోభితుడై తగుపీసపాటి శే
షాచలమంత్రపుంగవుఁ డసత్య మొకింత వచింపఁ బూనునే?

గీ. మిమ్ముగనుగొని “కల్పద్రుమమ్ము సుమ్ము
సఫల”మనుకొని కమగవ సంతసించె
పీసపాటికులాంభోజ! ధీసమాజ!
దానసురభూజ! శేషప్రధానిభోజ!

చ. ఇలు నిలువెంబడిం దిరిపె మెత్తెడుశంభుని నమ్మలేదు; కోఁ
తుల నొనఁగూర్చి రావణుని దున్మీనరాముని నమ్మలేదు; యా
కలిఁ గొనువేళవారెవరుఁ గన్నులఁ చూడరు పీసపాటిస
త్కులుఁ డగు శేషమంత్రఁ గనుగొన్నను నాఁకలిఁ దీర్చునర్థికి

ఉ. పూచినయట్టికొమ్మ లివి పో! కరము ల్నఖిపజ్జి గాదు శో
భాచయపల్లవంబు లివి భవ్యపదంబులు గావు చక్కఁగా
యాచకకోటి బాంధవజనావళిఁ బ్రోవఁగఁ బీసపాటి శే
షాచలవల్లభాకృతిసురాగము సంభవమయ్యె ధారుణికి.

ఉ. చందరుఁ డుద్భవించె సరసంబుల ప్రోవఁగ నెన్న భానుఁడిం
పొందుచు నుద్భవించె బీసపుంజము లుల్లము లుల్లసిల్ల గో
విందుడు సంభవించె బృథిసీస్థలిఁ ప్రోవఁగఁ బీసపాటివం
శేందుడు శేషశైల ముదయించెర! యర్థులప్రోవనేటికికి?

గుమ్మడి వెల్లికృష్ణయ్య

సీ. కాలకంధరఘోరకంధరారభటికి

భీతుడై వెలుండు విడువఁ దేని

పవిత్రాభిలసంభగ్నాంతరంగుడై

మున్నీటిలోపల మునుంగడేని

కలశోద్భవునిచేత గాసిఁ జెందక సదా

స్పర్శార్హవృత్తిఁ దాఁజలిపె నేని

అమరావళికి నెల్లసమృత మిచ్చెడుతటి

నైమోము నీలిమఁ గ్రమ్మదేని

యాకృతిని దీరత గభీరిమను వితరణ

మున సుమాస్త్రు మైనాకసముద్రవిధుల

నగును గుమ్మడివెల్లివంశాగ్రగణ్యఁ

గృహ్యయవదాన్యఁ బోల్ప నీప్రశ్నియందు.

కోరి సుబ్బారాయఁడు

శా. ప్రత్యుద్భత్వదుదాత్తదానధరణీద్రవ్యాగ్రహారాధ్యసా

హిత్యేచ్ఛద్విజపంక్తి దీవన విడుక “హేభూపవర్యాగ్రణి

ప్రత్యగ్రప్రభుతా జయోఽస్తు భవతః ప్రాయో” యటంచుక బల

ధత్యప్రాభవకోతీసంతతిపవిత్రా! సుబ్బారాయాధిపా!

వరదామాత్యుఁడు

మ. శరదంభోధర కాలకంధరహరిస్వర్గోహిమాద్రిస్వరా

డ్ధరిహంసామరవాహినీబలసమీరాహరీజైవాత్మకుభ

కరుణాంభోనిధి మంత్రిపుంగవుఁడు సత్కల్పవనీజాతమా

వరదామాత్యునికీర్తితోడ సరి జెప్పం బోల దెబ్బంగులక.

గోపరాజు రామప్రధానుఁడు.

ఈరామప్రధానుఁ డొకరాజ సంస్థానమున మంత్రిగా నుండెను. ఆకాలమునఁ గరిణీకవృత్తికమసాలులదై యుండగా

నీతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుల కిప్పించెను. ఒకతఱి నీతఁడుకృష్ణవేణి నదీతీరమున భూదానము పరిగ్రహించి సశాఖీయుల భరించె నట. అందుల “కెప్పుడు నబద్ధపువ్రాతలు తగాదా వ్రాతలు వ్రాసికొని జీవించుచుండు నీ నియోగులు దానపాత్రులా?” అని వైదికులెవరో యాక్షేపింపఁగా నియోగు లెవరో చెప్పిన సమాధాన పద్యములు.

ఉ. వ్రాయుట చిత్రమా? వికృతవైదికమా? నిజదారరక్షణౌ
పాయముకై నియోగి యిలఁ బార్థిననేవ యొనర్చినంతనే
పాయునె! వంశశీలములు పాయక యెప్పుడు చిత్రగుప్తులకు
వ్రాయరె? యెల్ల లోకములవారలు చేసినపుణ్యపాపముల్.

ఉ. మానఘనుండు బ్రహ్మకులమండనమూర్తి పరోపకారి యు
ద్ధానదురాన్నము ల్దానఁడు తప్పుడు స్వామిహితోపకారముల్
దీనులఁ బ్రోచు బాంధవవిధేయుండు డస్సియు వేడఁబోడు తా
నూనినవేడ్కతోడుత నియోగికి నీచ్చినదాన మల్పమే?

కవులు దానపాత్రులు గారని యాక్షేపించుచుఁ జెప్పినపద్యము

చ. అనగతశబ్దశాస్త్రచయం లై సమహాత్ములు పండితోత్తముల్
భువనతలంబునం దధికపూజ్యులు వార లటుండఁ గూటికై
నవనవకల్పనావిధిచణత్వము తోఁప నబద్ధమాడు నీ
కవు లిల దానపాత్రు లయి గౌరవ మందుట చూవె చిత్రముల్.

వైయాక్షేపణకు సమాధానము.

చ. కవి కమలాసనుండు త్రిజగత్పతి యొనపినాకపాణియుం
కవియై తలంపగాఁ గవులు గారె సరాశరబాదరాయణుల్

కవికృతపుస్తకగ్రహణగర్వితు లల్పులై పూజ లందఁగాఁ
గవు లట! దానపాత్రులును కాదట! యిట్టివి పో విచిత్రముల్.

స. గురుకులవాసభేదమునకుం గడు డస్సి యపారశాస్త్రసా
గరముల నీడియు న్యల్లఁతి గాఁ డలరింపఁగఁ బండితుండు తా
వరకపు బుద్ధుడిందుకర వారసమాగమపుల్లహల్లకో
త్కరవిగళనృరందపదకాండముచే నలరించుచాడ్పునకొ.

గీ. ఎంచి యెంచి చూడ నింపయి తోచునీ
మూఁడులోకములను ముగ్ధులైన
మించుబోండ్లచూపు లించురసంబులు
చతురులైనకవులసరసమతులు.

చ. పలుమరు శాస్త్రముల్ చదివి పండితుడై యజురాణీసత్కృపా
పలమును గాంచి తారసము బాగుగఁ జెప్ప వలంతి యైనవాఁ
డిలఁగవి; లాతివాఁడు కపియే యని చెప్పఁగ నొప్పు; జాయ నాఁ
గులజయ జాయ గాని పెఱకొమలి మాయయ కాక జాయయే?

శ్రీరస్తు

చాటుపద్యరత్నాకరము

తృ తీ య త ర ం గ ము

కృష్ణ దేవరాయలు.

ఈ ప్రభువు పదియాటవ శతాబ్దిలో నున్నవాడు. పండితకవులనాదరించి యాంధ్రభాషనుమరలవృద్ధికిఁ దెచ్చినవాఁడగుటయేగాక తాను గొప్పకవియై విష్ణుచిత్తీయమనుమహాకావ్యము రచించి సుస్థిరయశంబు నందినవాఁడు. ఈమహాపురుషుని జననమునుగూర్చిన చాటువు

ఉ. అందలిశాలివాహనశకాబ్దము ల్ద్రవివసుత్రిసోములన్

పండితమైనయవ్వికృతివత్సరమందలిపువ్వుమాసమం

దుందగఁ గృష్ణపక్షమున మండ్రేడుద్వాదశిశుక్రవాసరం

బ॥ దుదయించెఁ గృష్ణుఁడు శుభాన్వితుఁ డానరసింహమూర్తికిన్.

ఈరాజకవిని వేటొకకవి యాశీర్వదించిన యాశీర్వాదమః

గీ. పద్మనాట్యస్థలంబునఁ బక్కిలోనఁ

బైరుపైఁ బవ్వళించినపరమమూర్తి

యనుదినంబును కృష్ణరాయాధిపునకుఁ

జుక్కజగడాల వేలుపు శుభములొసంగ

కోటి తిరుమలరాయలు

ఇతఁడు పుదుకోట ప్రభువు. తిరుమలరాయలపుత్రుఁడు.
కోటివంశస్థులకు “తొండమాన్” అనునది బిరుదు.

చ. సీరజయసాంద్ర! కోటికులతిర్మలగాయభరాధరేంద్ర! నీ
కరకరవాలశాతలను గాంచిన వైరికిఁబోటు దాన నం
బరమణి మేనదూటు బలవైరికిఁ దత్తతపాటు రంభవా.
తెరపయిఁగాటు సారసుదతీమణి కబ్బురపాటు చిత్రమే ?

చ. అరుదుగదా తలంపఁగవులార! ధరాధిపులార! వింటిరా?
శరనిధి మేరఁదప్పినఁ బ్రచంఢ కృశానుఁడు నల్లనైన దు
ర్భరకులిశంబువాడరిన రామునిబాణమునూటి తప్పినన్
దరణిసుధాకరుల్ గతులు దప్పినఁ గోటికులబిచ్చంద్రుడే
తిరుమలతొండమానుఁడు మదిన్మృతీయాడినమాటఁ దప్పునే!

చ. జరజరవచ్చుబాణముల జల్లప గొంకక రింగురింగునన్
మొఱయు తుపాకీగుండ్లను మ్రెగ్గక ఖల్లను కత్తిపెట్లకున్
వెఱవక నాజిలోరిపుల వేమరుగెల్తువు రాయ తొండమాన్
తిరుమలభూపపుంగవుని తిర్మలభూప! దిలీపవిక్రమా!

చ. నఱకుదు వార వైరినరనాథుల గొన్నిజిరాలు శింగిణి
తరకసజీనిఘోడలవదండధణాలు ఘణిలు ఘల్లనన్
దురమునఁ బెద్దకత్తిగొని దోర్బలశక్తినిరాయతొండమాన్
తిరుమలభూపపుంగవుని తిర్మలభూప! దిలీపవిక్రమా ?

ఉ. ఇట్టటుఁగోటితిర్మలమహిపతియూరక కానివానిఁ జే
పట్లఁడు పట్లఁ డట్లనక పట్టినచోఁ దనయంతపానిగా

గట్టిగఁ జేయుఁగాక పదుగాదు నిజంబుగ నింకఁ జూడుఁడీ
పట్టపురాజులార! భట నంది పురోహితులార! వింటిరా ?

స్త్రీ చూచితి నేపాశచోళ కేరళపాండ్య

ధరణీధవుల సభాస్థులనెల్లఁ

గనుగొంటి సంగవంగకలింగకాశ్మీర

వసుధాధి పతుల ప్రాభవములెల్ల

దరిశించితిమరాటకరహటకర్ణాట

జగతీశ్వరులవిలాసంబులెల్లఁ

గాంచితఁగుక్షుకుంకణతెంకణవిదర్భ

ధరణీధవులశౌర్యధైర్యపటిమ

లిట్టిసాగ నీట్టివిధవంబు లిట్టిమహిమ

లిట్టియాధార్యగరిమల నెందుఁ గాన

రాయతిరువులతోండమాక ప్రభుతనూజ !

రమ్యగుణసాంద్ర ! తిరుమలరాయచంద్ర !

కళిక. మఱియును దుర్జనభర్జనతర్జన, పరిచయ కరజయ శరజాలునకై

నరపతి లక్షణరక్షణ నిజశీలునకై

హరిదతిహాటకశాటకర్పూటక, రరుచిరసురచిరగత్రేజువకై

పరిసరభాసురభూసురవాసర

అధికృతగర్వితగుర్వితరోర్విత, లాధిపసాదిపదాతివితత్తికై

మధురిమపూరితసారితగీరిత, మంగళ

కవిజనదాననిదాననిదానన, కరకృతకరకృతవరరేజునికై

అవితతభావణపావణభూవణ, సువదనభువదన

నవలక్ష్మిమగల శాట్యపుత్రుకై, హావణిలువరుజాల నలరెడ్డు పలుకై

దువలును బూసుకదుముకుచువడికై

శా. స్ఫాయద్దంతి ఘటాఘటోద్భవమదాసారస్ఫుద్వాహినీ
 ధరారుహానరస్తామా పసంతభ్రమ
 ద్దాయద్భృంగసమాహనిష్కుటముతో దారిక్ సుధీగేహముతో
 ధీరువలనక రంజిల్లుకెల్ల ప్పడుక

కళిక. మఱియు విబుధుల కలన, గరిమనుప్రభువలన

... .. ననివిభువలన

రణధరాధికచలన, రహితశౌర్యనివలన

గుణధరాధికమిశన, శుతుకధుర్యనివలన

మ.
 నీ
 కరణం బక్కిరి తద్దుడైక్క హని తర్కజ్ఞాళి నవ్వంబడుక
 హరతుల్యప్రతిపాద్యుచేత

కళిక. మరియును గవులను మనుచును విభుచే

నరులను కవులను ననుచును ప్రభుచే

కలనైనను బొంకని ధీరు

... ..

గంట్టిడఁగాచిన కై గలదొరచే

గంట్టెడఁగాచిన కై నగవరుచే

కోటికులావనగుణవాక్పతిచే

కోటి.....నిజముగఁ గొలిచే

ప్రజతగఁబొలిచెక దినుసునమనిచెక

మనిమదినునిచెక పెనరునదనుచెక

విజయరఘునాథరావులు

ఈతఁడు పుదుకోట ప్రభువగు, తిరుమల రాయల పుత్రుఁడు.

ఈయనపై శేషయ్యయనుకవి వ్రాసిన చాటువులు,

సీ. శ్రీహరికరుణావిశేషవైఖరులచే

సామ్రాజ్యమేలుముజయమునీకు

జంద్రజాటునిదయాసాంద్రవైభవముచే

సంపదతో గాంచుముజయమునీకు

హరిజోద్భవుకృపాపారసత్ప్రేమచే

శౌర్యంబుబూనుముజయమునీకు

మలయకైతనపాండ్యమధురేశువరముచే

సత్కిర్తిరేఖెందుముజయమునీకు

ననుచుగవిబుధపాతకుల్ వినుతినేయ

విక్రమస్ఫూర్తికిరులవెలసితౌర !

భళిర! తిరుమలతోండమాకొ ప్రభుకుమార !

విజయరఘునాథతోండమాకొ విభువజీర.

సీ. పైతాణిపాగపైపైడిరేకుకురాయి

చొక్కమైమిక్కిలి సాంపునింప

హరుమంజిముత్తంపుటొంట్లతోమగరాల

బావిలీలసూరంగుపంతగింప

బూర్ణచంద్రునిరీతిబొలుసాందుమోముపై

సిస్తుకస్తురిచుక్కజిగివహింప

మైనిధరించినమణిభూషణావళుల్

కొమరొప్పుకాంతులఁ గ్రుమ్మరింప

నీవుపట్టా పిక్తుడై నిఖిలజనులఁ

గొలువ మాణిక్యపీఠిపైఁజెలగితౌర

భళిర తిరుమలతోండమాకొ ప్రభుకుమార !

విజయరఘునాథతోండమాకొ విభువజీర !

నీ. ధారుణీశలమెల్లఁ దనుదానె యుహ్వాంగఁ
 బలు నోర జారబాధలు తొలంగఁ
 జేరికొల్పినవారి కోరికల్ ఫలియించె
 విమతులకెల్లను వెతజనించె
 బంధుసంతతికి సాభాగ్యంబుఁ దనరాఁరె
 గవుల దారిద్ర్యము ల్కడలిమారె
 సకలసజ్జనులకు సంతోషములు మీఁతె
 గాయకకోటికిఁ గలుపుతీతె
 నీవు పట్టాభిషిక్తుడై నిఖిలమైన
 ధరణిజనులను రక్షింపదలచినపుడె
 భళిర తిరుమలతోండమాన్ ప్రభుకుమార!
 విజయరఘునాథ! తోండమాన్ విభువశీర!

నీ. సకలసద్గుణముల జానకీపతి జోడు
 మఱి నీకు “నారణప్పరశ” బిరుద
 గాంభీర్యగరిమచే గలకాబ్ధి నీ కెన
 “వరవాకమాలికాభరణ” బిరుద
 కౌర్యవిస్ఫురణచే సవ్యసాచీడౌను
 ధర నీకు “వర్తూలతర్క” బిరుద
 వితరణఖ్యాతిచే విధుఁడు నీ సాటియా
 “జయవీరమణవాళ” చండబిరుద
 ధైర్యమున నీకు మేరుభూధరము దీటు
 తనర వడుశురుకులచండధారిబిరుద
 భళిర తిరుమలతోండమాన్ ప్రభుకుమార!
 విజయరఘునాథ! తోండమాన్ విభువశీర!

సీ. కత్తికిఁ బచ్చిపూల్ గలిగిన నెఱయోధ

బొడ్డుగంట గుఱాని కిడ్డుబోద

కపికేతనముగల్గు కవన రంగకిరీటి

వీరకంకణముచే మీఱు మేటి

ప్రతిలేని సింహతలాటంబుగలధీర

వింజామరంబులు వెలయుశూర

గండపెండేతంబుఁ గైకొన్న దునెదారి

పచ్చగొడ్డులు గల్గు ప్రధనశౌరి

పంచవన్నెలపావడల్ పరగు నేత

మానరక్షణబిరుదంబుఁ బూనుదాత

భళిర తిరుమలతోండమాన్ ప్రభుకుమార!

విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!

సీ. మదనుని యాకారమహిమంబు విడనాడి

యనిరుద్ధు సౌందర్య మణగఁద్రొకి

చందురు నెమ్మేని సారము నిరసించి

మహిని జయంతుని మట్టుపఱచి

నలకూబరుని నిండుచెలువమ్మునను రెమ్మి

నకులుని శృంగారనయము గేరి

నలరాజురూపంబు ననుఁజూచి యణకించి

గాంగేయుచందంబుఁ గాకునేసి

కృష్ణదేవుని యందంబుఁ గ్రిందుపఱచి

సాటిలేకుండ మీఱె నీ చక్కదనము

భళిర తిరుమలతోండమాన్ ప్రభుకుమార!

విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!

సీ. తూనిక దాతాయె వొలుదొల్ల శిబిరాజు

నంనల దాతాయె జలధరంబు

కఠినదాతాయెను కాండ జింతామణి

సీసపుదాతాయె వెలయువిఘ్నండు

పరకదాతాయెను పరికింపకి...

పాతికదాతాయె భానుసుతుండు

అరనాసిదాతాయె సంబికారమణుండు

ముక్కాలుదాతాయె మున్నె బలియుం

గాన నీసాటి నెఱదాత కలియుగాన

నరసిమాడంగనేగాన హరిసమాన !

భళిర తిరుమలతోండమాకొ ప్రభుకుమార !

విజయరఘునాథ ! తోండమాకొ విభునజీర !.

సీ. విసిబడి శేషుని పడగలు విడియించి

పాలమున్నీటిని భంగపఱచి

కలునలచెలికాని కాంతులు కఱగించి

మఱి తారకలనెల్ల మాయఁజేసి

ఆకాశవాహిని నబ్ధిలోపలముంచి

వెలిసమ్మివిరులను విరియఁజేసి

పూని శంఖంబుల పాట్టలెల్లనుఁ జించి

కల్పవృక్షములఁ జీకాకుపఱచి

హారహీరపటీర నీహారరుచుల

మొఱి నీకీర్తి ధరలోన మెఱసె నార

భళిర తిరుమలతోండమాకొ ప్రభుకుమార !

విజయరఘునాథ ! తోండమాకొ విభునజీర !.

సీ. ప్రతిలేని మైసూరిపతి కేతనముమీఁద
 నెలకొన్న సింగంబు నీదుకీర్తి
 పాచ్చాహుళిరముపై తాసిల్లుచున్నట్టి
 నిండుచంద్రజ్యోతి నీదుకీర్తి
 గడిచోడభూపతి కంతదేశంబున
 నెలకొన్న హారంబు నీదుకీర్తి
 కేరళభూపాలు కెలకుల జేవల
 నెగడు వింజామర నీదుకీర్తి

పరగ సామంతనృపతుల పాగలందు
 నిలుచు మగరాతిజిగితురాల్ నీదుకీర్తి
 భళిర తిరుమల తొండమాన్ ప్రభుకుమార !
 విజయరఘునాథ ! తొండమాన్ విభువజీర !

సీ. భానుని నాకాశపథమునఁబాలించి
 బడబానలంబును జడధిఁజొనిపి
 కాంచనాద్రిని విల్లు గావించి యిడ్పించి
 వేలాయుధుని ముందువెనుకజేసి
 పద్మరాగంబులఁ బట్టి సానలఁ బెట్టి
 యరుణునిఁ గుంటిగా నడరఁ జేసి
 విష్ణుచక్రంబును వేయంచు లొనరించి
 వారిజోద్భవు విప్రవరునిజేసి
 పరగ నీదు ప్రతాపాగ్ని పద్మజాండ
 భాండమెల్లను నిండి యుద్ధండలీల
 భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార !
 విజయరఘునాథ ! తొండమాన్ విభువజీర !

నీ. జోడెనత్ నొక్కను సాగనుగా నొక లేప

మడనద్విరోధుల మస్తకములఁ

జేవాల్లు వాటును జగ్గుగా నొకసారి

కుటిలవిద్యేషుల నిటలములను

వేడెముల్ విరుగును వేడ్కతో నొకమాటు

పీరాధి పీగుల పీథులందు

కడలికల్ జూపును ఘనముగా నొకతూరి

సామంతనృపతుల ధామములను

పంచభారలు గనుపించుఁ బరులుచెగడఁ

బూని నీతేజి నృపరాజి సాగడ నాజి

భళిర తిరుమలతోండమాన్ ప్రభుకుమార!

విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!.

నీ. ఘల్లుఘల్లుమనంగ గడుసువైరులఁ గొట్టి

ఘరీఘరీలుమనంగ బలులఁ గూల్చి

ఘణిఘణీలుమనంగ గడిపీరులను డుల్చి

ఖచిఖచిక్కుమనంగఁ గరులనొంచి

ఖంగుఖంగుమనంగఁ గంఘాణముల ద్రుంచి

ఖరిఖరీలుమనంగ నరులఁ జిదిమి

కతికతిల్లుమనంగ గర్వాంధులనుఁ జెండి

ఖణిఖణీలుమనంగఁ గత్తెళములఁ

జించి విదళించి విమతులఁ జీల్చునార

మేలు నీకత్తి వైరులపాలిమిత్తి

భళిర తిరుమలతోండమాన్ ప్రభుకుమార!

విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!.

నీ. కలనులోఁ బగవారి ఖచిఖచిక్కునఁ గ్రుమ్మి
 చేదించు నీదు కై జీతబలము
 దురములో రిపులపైఁ దూరి గోరించుచుఁ
 జెండాడు నీదు కై జీతబలము
 అనిలోన విమతుల నదలించి విదలించి
 చించును నీదు కై జీతబలము
 పోరిలో వజ్రజీలఁ బొడిచి పొర్లింపును
 చేకొద్ది నీదు కై జీతబలము
 షోరవైరుల బారులఁ గొట్టి కూల్చి
 నెలఁగుఁ జలమున నీదు కై జీతబలము
 భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార !
 విజయరఘునాథ ! తొండమాన్ విభువజీర !

నీ. ఘోడాలు తోడాలు కేడాలు బానుడికల్
 ధరఁగూల వజ్రజీల నటికినటికి
 పేటలు కోటలు బిగువుజంట జిరాలు
 సిరవ్రాల వైరులఁ జెండిచెండి
 చిలుకొత్తుదగళాలు చికిలిచేదస్తులు
 చెదరంగ దునెదార్లఁ జించి చించి
 సింగాణితరకసల్ జిగిరేకుకత్తులు
 దునియంగఁ బగతులఁ దునిమి తునిమి
 తురంగములమీటి విమతులఁ ద్రుంచిత్రుంచి
 గెలిచె భవదీయరాహుత్త దళము కలఁ
 భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార !
 విజయరఘునాథ ! తొండమాన్ విభువజీర !

సీ. వికటించునైరుల వేసి "కో" యని యార్చు
 "నడ కయ్య" మన్న నీ యడపకాడు
 మదవద్వ్యోధుల హృదయముల్ పెకలించు
 "రణ" మన్న నీ దుకారాంజివాడు
 కుటిలవిద్వేషుల గుండెకాయలఁ జీల్చు
 "సమర"మం చనిన నీ జారినాడు
 గర్వించు విమతుల కంతముల్ తెగఁగొట్టు
 గడిదురంబునను నీ గొడుగువాడు
 నీదుసాహస మెంచి వర్ణింపదరమె?
 వీరమణివాళబిరుదాంక విక్రమార్కు-
 భళిర తిరుమలతోండమాన్ ప్రభుకుమార
 విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువశీర!.

సీ. నీభేరి నినదంబు నెగడినయంతనే
 మదవద్వ్యోధుల మతులు గలఁగు
 నీడాలు పెటపెటల్ నిండినయంతనే
 ఘోరవిద్వేషుల గుండెలదురు
 నీకత్తి నిగనిగల్ సోకినయంతనే
 విమతుల గర్భ నిర్భేదమగును
 నీఘోటిఖురధూళి నెగడినయంతనే
 మత్తుల చిత్తముల్ తత్తరించు
 నౌర నినుజూచినప్పుడే యాజివిడిచి
 ఘోరవైరులు గుహలలోఁ జేరుమంద్రు
 భళిర తిరుమల తొండమాన్ ప్రభుకుమార!
 విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువశీర!.

నీ. మొనసి స్వామిద్రోహ మొనరించుమూర్ఖుల

పై తలమిత్తి నీ చేతికత్తి

ఏలినస్వామితో నెదిరించు కుమతుల

నెత్తిపై బలుమేకు నీదుబాకు

స్వామికార్యముల వంచననేయు కుటిలుల

నిటలంబుపై కొంకి నీదువంకి

పతిమాటమీఱిన బండలండీలకు

. జమునిదాడిర నీదు జమ్ముదాడి

గదర! యుష్మద్భుజాగ్రజాగ్రత్ప్రతాప

మెన్న శక్యంచె యల పన్నగేంద్రునికిని

భళిర తిరుమల తొండమాక ప్రభుకుమార!

విజయరఘునాథ! తొండమాక విభువజీర!.

నీ. మర్ఘూర! నీవంటి మహిపచంద్రుడుకల్గ

దపమాచరించిరో ధరణిసురులు

మాయురే! నీవంటి మనుజసింహముకల్గ

బద్మాక్షుగొల్చిరో బంధుతతులు

చాగురే! నీవంటి జననాయకుడుకల్గ

నేవరమందిరో? యిష్టసఖులు

భల్లారే! నివంటి ప్రభుశిరోమణికల్గ

నేపూజజేసిరో యెల్లకవులు

మేలు! శహబాసు! నీవంటి మేటికలడె

జలధి వలయితేధారుణి చక్రమునను

భళిర తిరుమల తొండమాక ప్రభుకుమార!

విజయరఘునాథ! తొండమాక విభువజీర!

సీ. అల్లమార్కండేయు నంతదీర్ఘాయువు
 సూర్యునియంత జేజోభరంబు
 శంకరునంతటి శాశ్వతైశ్వర్యంబు
 దేవేంద్రునంతటి దివ్యభోగ
 మద్భునునంతటి యాహవశౌర్యంబు
 భీమసేనునియంత భీమబలము
 అలహరిశ్చంద్రరా జంతటిసత్త్వంబు
 ధర్మరాజంతటి ధర్మపరత
 సశరాజునంత పుష్కలశ్లోకతాయుక్తి
 మాంధాత యంతటి మహితకీర్తి
 అనిలునంతటి నేప్రతిపాతిశయము
 కర్ణునంతటి యావియుఁ గలిగి మనుము
 భళిర తిరుమలతోండమాన్ ప్రభుకుమార !
 విజయరఘునాథ ! తొండమాన్ విభువజీర !.

ఈ ప్రభువుపై వేటొక కవిరచించిన పద్యములు

క. శ్రీకంఠుని కృపచేతను
 నీకత్తికి దీటులేక నిఖిల ధరిత్రిక
 జేకొమ్ము శాశ్వతమ్ముగ
 రాకాశశిరూప ! విజయరఘునాథనృపా.

సీ. కత్తికి పచ్చిపూల్ గలిగిన హంవీర !
 బొడ్డుగంట గుఱానికిడ్డకూర !
 సాంబ్రాణిధూపవాసనలుగైకొను మేటి !
 గండపెండేరంబుఁ గలకిరీటి !

పంచవన్నెలు గల్లు పావడల్ గలయోధ!

నవబత్తు గలయట్టి యవనినాథ !

సింహతలాటంబుఁ జెల్లించు వజ్రీడ !

వేటుపావడఁ గల్లు పోటుకాడ !

మకరబిల్బీలు కల్గిన మన్నెరాయ !

చంద్రసూర్యాదివాద్యపు సమితజేయ

కోటికులవర్య ! రణనిరాఘాటధైర్య !

విజయరఘునాథ ! జయభార్గవీసనాథ !

సీ. చేపట్టునడలక చివ్వున వీడక

తెగవునఁ దప్పక తెట్టిలక

విసరెడి తావుల వెలిగాక కడివోక

సుంకులురాలక చుట్టుకొనక

గడ్డుసైన తావులఁ దడఁబడి నిలువక

సామానటంచన్న సరకుగొనక

కాదని వంపైన గతికూడకుండక

కొనకత్తి మెండైనఁ దునిగి చనక

దొనకు దిగియేటు పోటును చినుకు నిలుకు

విసరులను హత్తి బిరుదుకక్కసపు బంట్ల

జిగురుఁదినిపిందు నార నీ చేతికత్తి

విజయరఘునాథ ! జయభార్గవీసనాథ !.

సీ. వడివేయుమీసంబు పట్టునఁ జిక్కఁగా

వీడియు డాచేత వ్రేలు తలలు

కరకరిచేతఁ బల్లంటి నేయుచునుండ

దొర్లి ముంజేఁ బట్టుకొనెడు తలలు

అడుగంటుఁ దెగియుండ నదియెటుంగక పోర

రమ్మను సన్న చే వ్రాలుతలలు

బిరుదులుపలుకంగ దొరఁగియు మధ్యమ

వైఖరిగాఁ బల్కు పడినతలలు

కదియు బొమముల్ల నెత్తురుఁ గ్రక్కుతలలు

నూపిరెగఁదీయు ముక్కులఁ జూపి రిపుల

కుత్తుకలఁగోయు నీ యసి కోటిరాయ

విజయరఘునాథ ! జయభార్గవీసనాథ !.

సీ. ఆధోరణుని వెన్ను నంటియుండెడి పింజ

దంతితుండపుచుట్లు దాక నలుగు

భటునకుఁ గుడిజబ్బుఁ బడి కానఁబడుపింజ

డాకేలకేడెంబుఁ దాక నలుగు

రాహుత్తు నెత్తిపై రంజిల్లుఁ దగుపింజ

గుఱ్ఱము వలచెవి గొన్న నలుగు

రధికు లస్తకమునఁ గ్రాలుచుండెడు పింజ

నాభిదేశంబున నాట నలుగుఁ

గాన జడిపట్టుచందాన కలనులోన

శరములగలించుధాటి దేవరకుసాటి

గాన రిపుకోటి నేను జగానఁ గోటిఁ

గోటిభంశసనాథ ! సంగుప్తబోధ !

విజయరఘునాథ ! జయభార్గవీసనాథ !

సీ. చికిలిబంగరు పూత చిల్లోడుకేడెంబు

చిప్పలంచును చనుల జెనక వెఱచి

చాటుపద్యరత్నాకరము

భేదమాలెడు జనబ్ధిపరంగు మెఱుంగు
 ధారగానెంచి నూగారుకలికి
 సరిగెఱూహరువుల చాయ నూర్యపుటంప
 దొనలంచుఁ బిక్కలఁ గనఁగ వెఱచి
 ఘాటంపులాహురి నొటకు విల్లని
 బొమముడి పాటున భ్రమవహించి
 భవదహిత పాలి యప్పరః ప్రతతికేళి
 భేదము వహించుగాని సుఖింపదాయె
 కోటివంశసనాథ! సంగుప్తబోధ!
 విజయరఘునాథ! జయభార్తవీసనాథ!.

సీ. పాండ్యభూపాలు దీప్తప్రతాపాగ్ని కే
 శూరునిబలము సమీరణంబు
 మధురేశుకీర్తి నిర్మలసుధారాశి కే
 యున్మిద్రుజయము చంద్రోదయంబు
 త్రిశిరఃపురాధి పతిప్రతిజ్ఞామంధ
 రమునకే దొరబుద్ధి కమతరాజి
 విశ్వనాథావనీ విభుమనశ్శుభవధూ
 గ్రీవకే భూపాలుసేవ బొట్టు
 అతఁడు నీవెగదాపదానతమహారి!
 హరికరుణావిహారి! యాహవపురాని!
 కోటివంశసనాథ! సంగుప్తబోధ!
 విజయరఘునాథ! జయభార్తవీసనాథ!.

సీ. తేనైచెడి వేళబాళిచే దొడరిన
 మెనచక్కి మొనబడ్డ విసరివిసరి

కంకంబుకంకంబుఁ గదిసియున్నటులైన
 దాటించి తొడిబడ మీటిమీటి
 కావాలపట్టుచోఁ గలయక దగజేంది
 చెండింపఁగాఁ జేరి జవరిజవరి
 మరలించి
 పైపైనిఁ జేకొద్ది వైచివైచి
 పోడనలుమించఁ గురుచల చురుకుఁజూపి
 నరికినరికి...దరిమితిరిమి
 పూటవడిమీటి గురుదాసు గొనెడుకోటి
 విజయరఘునాథ ! జయ భార్గవీసనాథ !.

సీ. గరినిక్కుట్టుమ్ములుఁ గురుచయల్లెలుఁ బూన్చి
 జబ్బువింటునువేసి చంపుకడిమి
 కటికనుదాటించు గతినైన మరలిన
 తేజినేమీటి హత్తెడుచలంబు
 కత్తికత్తినఁ బట్టఁ గద్దానుఁ బొర్లిన
 నఱకుచోఁ బాల్గ నేర్పఱచు నేర్పు
 జీరాలుతెగెనని చేరి మొనల్ జిమ్ముఁ
 దప్పించి మక్కిచే గుప్పుతెగువ
 నీ కులమ్మున కమరెను గాక ధరను
 గనఁగనేర్తురే? పోటుగాం డ్రదికిమకురు
 లసికిలగుచేరఁ దిరుమలరాడ్కుమార !
 విజయరఘునాథ ! జయ భార్గవీసనాథ !

సీ. జన్యాంగణమున రాజన్యపుంగవులెన్నఁ
 గొన్నన విల్కానికన్న మిన్న

సన్నాహమున సముత్పన్న పన్నగవైరి

జవయుతమగు మహాశ్వంబు నెక్కి

“ధే”యనియార్చి సందీప్తకాలానల

కీలాకరాశసంవేలఖడ్గ

ధారాహతానేక వీరారిజనవార

సారళోణితపూర ఘోరనదులఁ

బలుప నొఱపైన దురము నిర్భరము సేయు

నేర్పు నీకల్పే భార్గవు నేర్పుమీరఁ

గోటివంశసనాథ ! సంగుప్తబోధ !

విజయరఘునాథ ! జయభార్గవీసనాథ !

నీ గడగడమని కాల్లు వడఁకఁజొచ్చినయంత

స్తంభగుణంబు కొం తెఱఁచివై చెఁ

బలుకు డగ్గుత్తికఁ బడి వికారమునొందఁ

బ్రణయమ్ము మానసంపదను నిల్పె

నెలనెలయై మేనువికృతివహించుచో

రోమాంచలంబుమఱుంగువెట్టె

గన్నీటఁజినుకులుకాలువలై పార

స్వేదప్రవాహంబుఁ జేర్చుకొనియెఁ

దక్కులనుద్రొచ్చెరంభపైఁ దనకుఁబ్రేమ

యనుచునీవైరి నేర్పుగ నతనుదారిఁ

గోటివంశసనాథ ! సంగుప్తబోధ !

విజయరఘునాథ ! జయభార్గవీసనాథ !

నీ. చెంగవిపావడరంగుగా మెఱయించి

యదికాక పూదండలలవరించి

తన మేనిచాయచిత్తంబున భ్రమియించి
 వలసినబహుమానములను జేంది
 కేడంబుఁదెరచాటుపడిముందరనిల్చి
 క్రమముగానటననై ఖరినిఁజూపి
 చెంతకురమ్మనిచింగునవెనుదీసి
 వేగమేకంతంబుఁగొంగిలించి
 సురతలీలనుఁగనుపించిసుఖమునించు
 నాటవిరిబోణియనఁగనీదగుకృపాణి
 గోటివంశసనాథ ! సంగుప్తబోధ !
 విజయరఘునాథ ! జయభాగ్యపీసనాథ !

ఈ ప్రభువుపై నీతారామయ్య యను కవివ్రాసిన పద్యములు.

పీ. నలిమలల్లుండును వానికుమారుండు
 సరినత్తురవనిలో శౌర్యమందు
 వనధియల్లుండును వానికుమారుండు
 రూపాష్టదురుధాత్రిరూపమందు
 పాండేంద్రునల్లుండు వానికుమారుండు
 జంబైదురిలలోన వింటియందు
 వనజాక్షునల్లుండు వానికుమారుండు
 నీడొదురుర్విలోనీవియందు
 గాననినుఁ గొల్చి విఖ్యాతిఁ గాంచినట్టి
 అల్లుడి కుమాళ్ల కవనిలోననుదినంబు
 భళిరతిరుమలతోండమాకై ప్రభుకుమార !
 విజయరఘునాథ ! తొండమాకై విభువజీర !

నీ. దేవతారాజులు సింహాస్థానముహిమచే
 భోగిరాజులు పలుబుద్ధిచేత
 గిరిరాజవర్మలు నెట్టిధైర్యగరిమచే
 బక్షి రాజులు బాహుబలముచేత
 గలశాబ్ధిరాజులు గాంభీర్యగుణముచే
 కలువలరాజులు కాంతిచేత
 రాజరాజులుతనరారు సంపదలచే
 నలరాజులరూప వైభవమున
 ధర్మరాజులు నీతిచే దలచిమాడ
 సామి నీరాజచంద్రులు జగతి మీద
 భళిర తిరుమలతోండమాన్ ప్రభుకుమార !
 విజయరఘునాథ ! తోండమాన్ విభువజీర !

నీ. గుభగుభాలనిపారు గుంటుకొవి ఫిరంగి
 జవురు జంగీలకు సరకుఁగొనక
 సరసర బిరబిర జరజరమనివచ్చు
 బాణాలరవళిచే బబ్బరిలక
 ఘేళ ఘేళ ధమిధమీ పెటపెట 'రొ య్యను'
 బలు తుపాకీగుండ్ల కనుకుఁగొనక
 ధణధణాం ధణధణాం ధాణంధణత్కార
 భేరిభాంకృతులకు చిండగిలక
 యెంతలెమ్మని తేర్లపై నెక్కితూరి
 చుట్టుముట్టుగఁ బాశేముల్ గొట్టితొర
 భళిర తిరుమలతోండమాన్ ప్రభుకుమార !
 విజయరఘునాథ ! తోండమాన్ విభువజీర !

సీ. గజఘంట ఘణఘణాత్ ధ్వజముల పెటపెటాత్

గుంటుకోవిఫిరంగి గుభగుభలును

బలుతుపాకీగుండ్ల ఫెళ ఫెళాత్ కత్తుల

ధశధశ లీలెల ధగధగలును

శరములబినబినాత్ చక్రాలజరజరాత్

బాణాలబిరబిరాత్ భటులరథుల

భూరిభేరీధ్వనాత్ వారణఘోషకృతుల

జవనకంఖాణఘోషలుచెలంగ

నభుకుబెభుకుమలేక యాహవముసాచ్చి

ఘోరవైరుల శిరములఁ గూల్తు వేర!

భళిర తిరుచులతోండమాన్ ప్రభుమూర

విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువశీర!.

కోటి రఘునాథరాయలు

ఈతఁడు విజయరఘునాథ తొండమాన్ మహిపాలుని

పుత్రుఁడు. ఈరఘునాథతొండమాన్ మహిపాలుఁడు 1767 నఁ

మొదలు, 1789 నఁగవఱకును రాజ్యపాలనముఁ జేసెను. ఈతఁడు

గొప్పపండితుఁడును గవియునై పార్వతీపరిణయ మను నారా

శ్వాసముల ప్రబంధమును రచించియున్నాఁడు. ఈతనియూహన

కవి నుదురుపాటి వేంకనార్యుఁడు. ఈతనివైఁ జాటావులు.

కా. గంభీరోద్భటగంధసింధురఘటాఘంటాఘణాత్కరముల

దంభాడంబరభేరికాధణధణంధాణంధజాత్కరముల

జృంభింపన్ రణరంగమందు రిపులన్ శిక్షింతువొ దిగ్గయ

స్తంభశ్రీరమణీయరాయ రఘునాథా! యోధయాథాగ్రణీ!.

శా. రాజారామసరోజబాంధవుఁడు ప్రహ్లాదుండు భైరోజి స
త్తోజీహూర్పడముఖ్యు లైన నెఱయోధుల్ తొండమాన్ రాజహే
రాజాభోజ 'సబాసహోబహతుభాల్లా' యంచు నిన్మెచ్చు జా
బోజీ పండితుఁడా! సమర్థుఁడు రణంబుం జేయ నీధాకకున్
హాజీవై భలి మేలు గాయ రఘునాథా! యోధయోధాగ్రణీ !.

శా. శ్రీరంజిల్ల గ నీకుఁ బాండ్యనగరీ సింహాసనేంద్రుండు బల్
పేరిచ్చెం గీద మెచ్చి మేలు సమరప్రేంఖజ్జరూంభగం
భీరస్ఫూరణమామికాథమథమా భీమోగ్రబాహాబహా
దారా! సారవిహార! రాయరఘునాథా! యోధయోధాగ్రణీ !.

మ. గణుతింపక వశమా భవద్విజయజాగ్రద్విరవిద్యావిజృం
భణపాండిత్యము నీకె చెల్లె భలిరా! భద్రదేభ ఘంటాఘటాం
ఘణనిక్వాణనిరాధ్యనిర్భరమహాగంభీరభేరిగణాం
ధణధాణంధణధాణ! రాయరఘునాథా! యోధయోధాగ్రణీ !.

మ. దురమందుం దురగంబు ధై యనుమఁ జిందుల్ ద్రొక్కబాహాసిభి
కరలీలం.....లపేటీజరా

పెఱఘోడాగజశింగిణీతరకసానేజల్ ధణారింతువో.

తరుజీమన్మథ! కోటి రాయరఘునాథా! యోధయోధాగ్రణీ !.

సీ. నవరసాతంకారనయచమత్కృతు లొప్ప

సత్కివుల్ పద్యముల్ సంఘటింప

జనుదగ్గి భుజగర్వశమహోగ్రభుజశక్తు

లుత్తమక్షుత్రియు లొగిఁ జెలంగ

విదితసంగరరంగ విజయవిక్రము లైన

బిరుదురౌతుల పరంపరలుగొల్వ

ననవద్యజనహృద్యమనగద్యపదపద్య

గతులొంది వందిమాగధులు పొగడ

నెగడునభీవయ విభ్రమాన్వితులు వార
 వనిత లనితరసులభవిద్యను నటింప
 నిండుకొలుపుండు నాఖండలుండు జగతి
 నీవె యవనార రఘునాథ ! నృపవజీర !.

సీ. మహితోనఁ గలహంసమండలంబులచెల్వుఁ
 కైకొని దిక్కులఁ గలయఁ దిరుగు
 నాడుద్యుతిపరిణాహంబులనుజూచి
 నయము మీఱంగఁ దా నవ్వఁదొడఁగు
 నతిశీతభానుజా హంకార హంకార
 పటిమఁజేకొని వియత్తటి నటించుఁ
 దతవళికంతనిస్సృతరుచిస్ఫూర్తితో
 నవనిఁ జూడంగ నంపంద నలరు
 భళిర ! నీవైరిరాజన్యకులయు కీర్తు
 లరయ నీభవ్యసత్కీర్తు లనుకరింప
 వచ్చి జిగిసల్ల నల్ల న విచ్చిపఱచు
 నిస్తులోదార ! రఘునాథ నృపవజీర !.

సీ. సమదైవైంభవశరాసనగురూత్తమరాజ
 రాజనర్తభయంకరంబులగుచుఁ
 గదనభీకరవైరిమదమదావళిప జ్ఞి
 నదననైవ్యక్తకృత్స్వనములగుచు
 సమరనిర్భయవిద్వివత్కృతవీర్యము
 ల్గర్విసర్వంకమక్రమములగుచు
 ప్రతిమహీభృన్మహోద్భటపక్షసంతక్ష
 గావిచక్షుఃకాతరక్షణములగుచు

విజయరఘునాథ! పరశుభృద్భీదుర! దరని
 రత్నతోదగ్ర భవ్యదివ్యాయుధోగ్ర
 గుణములను మించునీభేరిధణధణమ్మ
 లదిర ! రఘునాథ చంద్ర ! యాహవమ్మగేంద్ర

సీ. కార్యంబునకులేక గ్రాసమిమ్మునువానిఁ

బట్టుక ముచ్చెను గొట్టవలయు
 సమరంబనినఁ బారి నదురుననుండెడు
 వానిమీసముఁ బీకివై నవలయు
 బంతిమాటికిఁ బొంచి బారుకేగనివాని
 పీఠిలోనిడి సొడ్లవేయవలయుఁ
 బతి యుండుమనుచోటఁ బారివచ్చినవానిఁ
 జలమునఁ గొట్టుపై నిలుపవలయు
 ననుచు రోషములాడుచు నహితవరుల
 నెగ్గి సిగ్గులుదీతురు నీదుభటులు
 కోటికులవర్య ! రణనిర్మాఘాటచర్య !
 రాయబిరుదాంక ! రఘునాథరాణ్మృగాంక .

సీ. శ్రీరామచంద్రుని గేరుదొరతనమ్ము

రతనమ్ములను మీరు సుతుల కలిమి
 కలిమిపూఁబోడి నిల్కడయైనవరసభ
 రసభావసత్కావ్యరచన తెలివి
 తెలివిష్టుటన... తెగనియాలోచన
 లోచనానందమైతోచునగరు
 నగరుచిరస్తనీనవవిలాసకలన
 సకలనరేంద్రప్రళయమహిమ

మహిమతంగజగామినీ మాననీయ
భావమును భావమున మెచ్చి భవుఁ డోసంగుఁ
గాత్ర కోటికులాబినక్షత్ర సేత!
రాయబిరుదాంక ! రఘునాథరామ్మగాంక !.

సీ. గొలగొలమనినంతఁ గలక బా టెడురాజు
జందెంబు తట్టు పన్నాడిగాదె
స్వామికార్యమునందు జరిగిపోయెడురాజు
పట్టెనామము కొంగరెట్టగానె
పాశెంబుతోవ బాలాలుచేసెడురాజు
బుఱకట్టియ దోటికట్టగాదె
యిదిచెలిసి,.....నడరు బెడరు నొంగి
మదవదహితులనెల్లను జదుమవలదె!
కోటికులవర్య ! రణనిరాఘాటవర్య !
రాయబిరుదాంక ! రఘునాథరామ్మగాంక !

సీ. తతభేరి కాఘాంభరవప్రతిభయ
స్ఫూర్జద నాఘున గర్జితంబు
జృంభితహితకుంభికుంభోత్పతృత
ద్రుచిరముక్తాఘవర్షోపలంబు
ప్రతిదశస్ఫూరదసిద్యుతిచక్చక్లస
ద్విద్యుల్లతోదగ్రవిభ్రమణా
శరవర్ష నిర్మగ్న పరభూధరధ్వాంత
నిర్భరకీలాల నిర్ఘ్నరంబు

గీ. సమర సమయ సముద్భవ తైస్రవ్యవరస
ముదయపర్జన్యవిలసితం బదిర ! భోజ

విజయరఘునాథమేదినీవిభు తనూజ

రాయరఘునాథ భూతలరాజరాజ !.

సీ. మీసంబు దీటి గంభీర భేరితతి

భాంక్రియాసంభ్రమభ్రమధురీ

ఘోటాణజరటంక కుట్టకసంజాత

ధరణీరజస్స... సగితసకల

హరిదంతరుండుగా నని మొనలో నిల్చి

చిటునవ్వుతోడ బల్ సురియఁబూని

జిగిజిరాల్ బిగిగురాల్ తెగిభటుల్ తెగినటుల్

బడి సలామిడ సలా మడుగుమడుగు

దుడుకు నడవడి తడఁబడి యడుగులిడఁగ

గడుసుకడువడిఁ బడెడు నీ యడుగులందు

నీకె తగుగాక రణజయాన్వితపతాక !

రాయరఘునాథభూప ! విక్రమదిలీప !.

సూర్యశేఖరకవి రచించినపద్యములు

చ. హరిహరపద్మజాదిదివిజాంశము లన్నియుఁ గూడిమేటియై
హరిహయమెక్కి మిక్కిలి రణార్బుటి నిక్కిన దైత్యకోటులకొ
దురమునఁ ద్రుంచి మించి దయతో భువనమ్ములఁ బ్రోచునట్టి
పురహరుదేవి దుర్గ నినుఁ బ్రోచుదయకొ రఘునాథభూపరా !.

చ. సమరతలంబునే మడిని శాత్రవ రక్తజలంబు నించి దు
ర్దమకరికుంభమాక్తికపతంపరవిత్తనముల్ ఘటించి వో
మమనెడు కాయమానమున మంజులక్తి రిలతాళితారకా
సుమసహితంబుగాఁ బ్రబలఁ జూచెడు శ్రీరఘునాథభూపరా !.

సి. ఖండింతువో సముద్బంధసంధావంధ

పరిపంథిగంధసింధురికరాలు

సాధింతువో జన్మజన్మగాశరలుత

త్కెరినారిలోకభీకరపురాలు

భేదింతువో బేడాబెడలుగా నశ్కు బే

శ్కునులేక రిపుల గొంతులనరాలు

పెకలింతువో వకావకలుగాఽజికిలిత

శ్కులుగుల్కు శత్రురాజుల జిరాలు

హాదు! మఝూరే! బాబురే! జౌ! సెబాసు!

రణజయోద్బంధ భుజవంధ రాయతోంధ

మండలాఖండలతనూజ! దండితేజ!

రాయరఘునాథభోజ! విక్రమబిడౌజ!

సీ. ఖమ్మలై శళిమయూఖమ్మలై స్మరవిళి

ఖమ్మలై చంద్రసఖమ్మ లగుచు

భమ్మలైశారదా

భమ్మలై పవినన్నిభమ్మ లగుచు

సరములై న 'వసుధాసరములై పుముదకే

సరములై కుందవిసరము లగుచు

శరములై ద్యోధునీశరములై హృతపురా

శరములై నరమ్మగీశరము లగుచు

తానకీనయశమ్ములు ధరణిలోనఁ

బ్రబలు బలసంపదల పెంపు సౌబగునింప

విజయరఘునాథమేదిసీవిభుతనూజ

రాయరఘునాథభోజ! విక్రమబిడౌజ!.

క. నీ కీర్తిపుష్పలతకును

లోకస్తుతి పుష్పవంతులును ఫలములు గా

లోకాలోకముదం బగు

రాకాశేశిపూర్ణవదన రఘునాథనృపా !.

సీ. యామినీకామినీహారకాతారక

శరకుందదరబృంద సమితి నొంచి

హరగాత్ర సురగోత్ర మరగాత్ర మరసింధు

జరసింధు భవదంతిఁ బరిహసించి

హరికాండ హరికాండ హరిదంత కరిదంత

శరదభ్ర పరిశుభ్ర సరణిగెలిచి

మదజాల పదజాల మందార బృందార

కాహార భాహార గరిమమించి

అంచితోదారవైశిరి

...

...

...

మన్నారు కవికృతములు

సీ. ప్రాతరాతంభజృంభన్మానసాంభోజ

రమణీయ మకరంద రసముఁగేరి

సాయం సముత్ఫుల్ల జాతి ప్రసూనాళి

పరిమళ సందోహ పటిమఁదూరి

శరదచంద్రికా సారసారపటీర

ఘనసార కీతల గరిమ మిరి

నాజీలసత్పాణి వీణా పరిక్వాణ

కలకలార్పటులతోఁ గలసిపాణి

మధుర సురభిళ శీతల మంద్రభావ
ములను విలసిల్లు నీపల్కు నలనుమిరి
విజయరఘునాథమేది నీవిభుతనూజ !
రాయరఘునాథభోజ ! విక్రమబిభౌజ !.

సీ. ఈతఁడే నా సముదితహిరసముదయ

ములుకొలువంగ బలుచెలుపు తనర
ఘన రసికులగము లనవరతము మది
ముదమొదవగ నరు.....

.....మతు లగు బుధకవి

గురులును నయమున వరుసఁ దనర
కవితలు బలువగ కలితమధుర సమ
ధురిమను గనుగొని మెరయ వినికి
గొను.....నత

నమరు నమలపతి కరణి ధరణి

గీ. పగు విజయరఘునాథేంద్రు తనయఁడైన
రాయరఘునాథమానవ.....

సీ.....దురమున

నదరక బెదరక కుదురుకొనిన
మదమున రిపులను గదుముచు గుదుముచు
జదుముచు నదుముచు మెదలనీక

.....

గుదులను గళమలఁ జిదురుపలాగఁ
బడపడి పుడమిని గదుపుల గెలుపులఁ
గలుముల చిలుకల కొలికి నెనసె

గీ. విభవుడై కీర్తిచే బాల వెలసినట్టి
విజయరఘునాథ తొండమాకొవిభుకిరీటి.....

సీ. కీర్తిచే ధైర్యవిస్ఫూర్తిచే సంతంబు
గలదౌతగిరిలీల వెలసినావు
దానంబుచే బూర్ణమానంబుచే సదా
రాజరాజఖ్యాతిఁ బ్రబలినావు
జయముచే నుతదయోదయముచే ననిశంబు
కృష్ణప్రభావంబు గెలిచినావు
చెలువుచే విద్యల నలువుచే సంతతం
బాత్మభూనై ఖిరి నలరినావు
రాజమాత్రుండవే? నీవురాజలోక
సన్నతౌన్నత్యగాంభీర్య శౌర్యధుర్య!
విజయరఘునాథ మేది నీవిభుతనూజ
రాయరఘునాథభోజ! విక్రమవిభోజ!.

సీ. రాజకరప్రాప్తి దేజంబుకడుమించి
రిపుభేదనస్ఫూర్తి నతిశయించి
వజ్రధరఖ్యాతి వదలనుండుటఁజేసి
వృత్తసంఘేపనవృత్తిఁ దనరి
ధారాధరోన్నతిఁ దనరారుటను రాజ
హంసోదయనటన మొనరఁ జేసి
తతసమగ్రస్ఫూర్తి నతిశయించుచుఁ బాల
కమలాధికవిహారగరిమఁ దూరి
నీదు తరవారి పటువైరి నియతిదారి
భూరిశుభకారి సంతతభూరిదారి

విజయరఘునాథ మేదినీ విభుతనూజ
రాయరఘునాథ భోజ! విక్రమవిశోజ!.

సీ. ఆలాగయనుచు నైజాననాంభోరుహ
సౌందర్య మకరంద సారలోక
చందరీకచ్చటచ్చవిఁగెరుమీసంబు
వడవేయ శాత్రవుల్ జడిసిపార
నడవులలోఁదూరి యయ్యెడలను దారి
పోనున్న వడి యారి సొదలఁదూరి
ముండ్లిఁడనగ నైరి మాకలంచును దారి
తప్పఁగ మదిఁగోరి ధాతదూరి
యేడవెడలితి మీసారి యింకసారి
నలవటంచును తమవారివద్ద జేరి
తెలుపుకొనఁజేసి తహహ! దోర్బలజితారి!
రాయరఘునాథశౌరి! విక్రమవిహారి!.

సీ. వెడకేకవైచి నవ్విరమణమణిదీప్ర
హోటకడోలికా కటకకలిత
కుంభికుంభములపై గొరిసెలు మ్రోవంగఁ
బారాహజారిని జేర నుటికి
దాపుననిడిన నిద్దాఫిరంగులచాయ
ధగధగయనఁగ వైపుగనె దూసి
“అదె పోటు లదె మీటు లదె నటుకదెచురు
కదె కొసరదె విసరదెయదె” యని
కదనమున నెదురుపడెడు మదవదరుల
గదిమి చిదిమెడు మెరవడి కల్గదె మహిని

నీకె తెగుఁగాక సమరలీలాకుమార !

రాయరఘునాథశౌరి ! విక్రమవిహారి !.

విజయరంగ చొక్కనాథుఁడు

ఇతఁడు క్రీ. 1704 సం॥ మొదలు 1731 సంవత్సరము వఱకును మధురరాజ్యమును పాలించినవాఁడు. ఈతనిపైఁజెప్పఁబడిన పద్యములు.

క. రమ్మనెరా తనదేసే

రమ్మనెరా పంచశయని రాపోర్పుట భా

రమ్మనెరా నీ వేతన

సామ్మనెరా విజయరంగ చొక్కవజీరా !.

క. రాపేరా ? జిగిపచ్చల

రాపేరా యొసగి తల్ల రమణికి ? నాతో

దాపేరా ? రేపేరా

మాపేరా విజయరంగ చొక్కవజీరా !

క. ఇమ్మగఁ గమ్మని వీడెము

కొమ్మని కొమ్మ నిపుడేలుకొ మ్మనిశము కొ

పమ్మేరా ? యా చెలి నీ

సామ్మేరా విజయరంగ చొక్కవజీరా !.

క. నలరాజును నెలరాజును

నలరాజును.....నీతులనీ

తులరాఁ గలరా ? యలరా

జలరాజా ! విజయరంగ చొక్కవజీరా !

సరసానికి దొరసానికి

.....నొసగితివి భో

సరసాలా? కవిగాయక

సురసాలా! విజయరంగ చొక్కవజీరా!.

క. మాటికి మాజోటిని నొక

చోటికి రమ్మనియు నెనయజూచితి....

.....

జూపేరా విజయరంగ చొక్కవజీరా!.

క. ఎక్కడ నేర్చితి వగలను

నిక్కము వలచినది కొమ్మ నీ పేరంటే

మ్రొక్కునురా మ్రొక్కునురా

సొక్కునురా విజయరంగ చొక్కవజీరా!.

కోటి రాజగోపాలరాయలు

క. అదిరా! మహారథవిధిమధు

మధుమధనక ధానుధానుమధుమధురిమధూ

ర్యధురమతీ! మధురగతీ!

మధరధృతీ! కోటిరాజగోపాలపతీ!.

క. కోటిగదా? వితరణ శత

కోటిగదా? యరి సహస్ర కోటిరలుతత్

కోటిగదా చరణతులా

కోటిభళి! కోటి రాజగోపాలపతీ!.

క. ధృవణయన నీదువనితా

విషమాంబక కార్ణకార్ణ విషమాంబక సత్

విషితసుధద్విషితబుధో

దుష్షితకథాలాప ! రాజగోపాలనృపా !.

క. మాపాపవారి నెల్లరఁ

గాపాడుము వివలహృదయ కమలోద్భాస్వత్

గోపాలక గోపాలక

గోపాలకలాప ! రాజగోపాలనృపా !.

క. అందఱికి దొరక నేతదు

మందస్మందాకినీందు మందార ఖగ

స్యందన నందన చందన

కుందయశశ్రుతతీ ! రాజగోపాలపతీ !.

పూసపాటి విజయరామరాజు

సీ. పదినేలయీటెలు బలువైన సరదార్లు

మేలైన బలు తుపాకీలతోడ

రామసింగులు పెద్దరాక్షసఫిరంగులు (?)

దుమికించు నుత్తమాశ్వములతోడ

నెరవైన కోకిరత్ మేలైన జముదార్లు

తప్పెట్ల భేరిల ధముకుతోడ

నింతైనగజములు నీటెల మొనగాండ్రు

బందుబస్తులతోడ బారుగూర్చి

కోటసాధించి మాడ్చులు గొట్టి నావు

రాళ్లుమాక జగన్నాథరాజు దుమికె

భాగ్యదేవేంద్ర శ్రీ పూసపాటిధీర

విజయగుణధామ ! రణభీమ ! విజయరామ.

కలిదిండి రామభూపతి

సీ. ఘోరయుద్ధంబులో కోటిరాణువమీచ
 చెండిచెండాడదా చేతి యీటె
 డీకొన్న మఱిదొడ్డ ఢిల్లీ పాజులమీచ
 జగడంబు నేయదా చాయకత్తి
 చదురు పాచ్చాయెన నెదుట నున్నప్పుడే
 సూటిగాఁ బొడువదా చూరకత్తి
 నేటుగా మీరుప్రనిల్లుఖానునిమీచ
 నాడఁగా నురుకదా యాయుధంబు
 మహిమ వర్ణింపఁగారాదు మానవులక
 విరివి చప్పన్న దేశాల వినుతికెక్కి
 నల్లగానున్న తురకల వంచినావు
 రమ్యగుఃదీప ! కలిదిండి రామభూప !

సీ. "... ..
 అతనిసత్కృప మహోన్నతుఁ డితండు
 అతఁడు మాయోద్యోగి యితఁ డుపాయోద్యోగి
 యతని సత్కృప మహోన్నతుఁ డితండు
 అతఁడు శ్రీకాంతుండు నితఁడు భూకాంతుండు
 అతని సత్కృప మహోన్నతుఁ డితండు
 "... ..
 దాంతుఁ డాతండు కీర్తివిశ్రాంతుఁ డితఁడు
 పుణ్యుఁ డాతండు వీరాగ్రగణ్యుఁ డితఁడు
 "... ..
 రాముఁ డాతండు కలిదిండిరాముఁ డితఁడు.

కోమటి వేమన

పదుమూడవశతాబ్దిలోఁ గొండవీటినిఁ బాలించిన రెడ్డి
రాజులలో నీతఁడొకఁడు. ఈతఁ డిరువదినంవత్సరములు రాజ్య
పాలనముఁ జేసినట్టు లీ క్రింది పీఠపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చు
చున్నది.

సీ. పోలయ వేమన్న పాలుపారఁ బండ్రెండు

వత్సరంబులు కాచె వసుధ యెల్ల

అట వెన్న మాప్పది యనపోతవేమన్న

వన్నెవానికి నెక్కి వసుధయేలె

ధర్మాశ్వుఁ డన వేమ ధరణీకళత్రుండు

పదియుసేనిట భూమిఁ బదిలపటిచె

ప్రజలకుబ్బసముగఁ బనునాలుగేడులు

కొవరగి రేలెను సమయుదాఁక

ఏలఁ గోమటివేమన యిరువదేండ్లు

రాచవేమన్న నాల్గునర్స ముల నేలె

మించి కట్టిరి గృహరాజు మేడ కొండ

వీట నూతేండ్లు రెడ్లు భూవిదితయశులు.

కోమటివేమననుకూర్చినచాటువు

సీ. శాత్రవరాజవృక్షములఁ బడమొత్తి

దుర్మార్గపురములు దుక్కి దున్ని

చెనటి విరోధుల శల్యమ్ము లెడఁబాసి

నటకుటిరిపులను నల్క లేరి

వైరికాంతల నేత్రవృంజుఁ గురిపించి

పటిలారిమొత్తయు ల్గొట్టమర్చి

వీరరాఘవులవిత్తనాలెదఁ బెట్టి

పగతులయెఱుఁగుపంటఁ జేసి

మొదల మన్నీల గుంపుల మొదలుగోసి

యొసఁగ నూర్పించి; నూర్పెత్తి, యేకరాసి

ఖిలనుగావించె నీకత్తి కాపుకొడుకు

గాయగోవాళ! జగనొబ్బ గంపబిరుద!

అతుల బలఘ్న! శ్రీకోమిటన్న వేమ!

ఇప్పల బక్కిరెడ్డి.

సీ. కనకసోపాన మార్గమ్ములు కట్టించె

మహిమిదఁ దంగెళ్ల మాచిరెడ్డి

మల్లికార్జునగుడి మంచికుందనమునఁ

జూల్పించె ననుమల బుద్ధరెడ్డి

గుఱుతైన చెఱువులు కోటలు విరిగించె

భువిఁ బ్రసిద్ధినిఁ గన్న బుద్ధరెడ్డి

జగదేకదాతృత్వ సద్గుణంబుల కెల్ల

విఖ్యాతిఁ గనె ననవేమరెడ్డి

వీరిలో నీడుజోడన వితరణమున

నితరరెడ్లను సరిహాల్ప నెట్లువచ్చు

మానుషాధ్యుండు కత్తి తిమ్మన యితండు

భాగ్యసంపన్నుఁ డిప్పల బక్కిరెడ్డి.

ఒడ్డెపూడి అక్కనరెడ్డి.

ఉ. కాశిని గోలకొండ కటకంబును డిల్లి నిజాంపురమ్మునకొ
భాసురమైన కొండపలి బందరు రాజమహేంద్ర సీమలొ
నీ సరిదాత లేడనుచు నేటుగ నెంచితి బంధుకోటిలొ
భాసిలు నొడ్డెపూడి కులపావన! అక్కనరెడ్డి ధీమణి!

క. యాచకులరాకఁ జూచియు

బూచీయని బెగడి పాటిపోయెడు నా యీ

నీచుల వేడఁగఁ బోవను

ఆచార్యునితోడు పెద్ద యక్కనధీరా!

లక్ష్మిరెడ్డి పుల్లారెడ్డి

సీ. చండప్రతాపదోర్దండ సంభృతభూమి

మండలపాలనా ఖండలుండు

చండాంశుతను భవోద్దండవిశ్రావణ

ఖండితబుధనిస్వమండలుండఁ

చండీశకుండలాఖిండల సంపూర్ణ

పాండిత్యరేఖాపిచండిలుండు

పుండరీకాండజ డిండీరమండల

మండితసత్కీర్తి మండనుండు

లక్ష్మిరెడ్డి కులాంభోధి రాజనముండు

పోమ గొడ్రాగజుండు సత్సూరి వరగుం

డాశిత కవీంద్ర పోషకుఁ డట్టిపుల్ల

రెడ్డి గీర్తింపఁ దరమె మారెందుఁ జూపి

సీ. త్రిభువన భవనంబు లభవప్రసాదంబు

నలన నిర్మించి తో సలితముగ
నేడి వేలుపుఁ బట్టి వేయి కరంబులు
సానఁ దీర్చితివార సరసముగను
కాళికాంబాపాదకమలంబులకు భక్తి

పూజలు సల్పితి సొందుగాను
సావర్ణభూమం సారవస్తువు లెల్ల
లలితంబుగాఁజేయు లాఘవంబు

లసాహ! తానీకు సోమ కుటాభిచంద్ర!
రమ్యగుణసాంద్ర! నీ కీర్తిరహిఁ జెలంగె
ఘనుడపుల్లయ! కవిబృంద కల్పతరువు!
నిన్నువర్ణింపఁ దరమె వాణిపతి కైన.

ధరణికోట ధనంజయుఁడు

పదుమూడవ శతాబ్దిలో ధరణికోటను బాలించిన
వారిలో నీతఁడొకఁడు.

చ. అమలపయోధిఁజంద్రుఁ డుదయం బగు నట్టులఁ బోతె వారిజా
తమున విరించి పుట్టిన విఘంబునఁ గాంచనధారుణీధరేం
ద్రమున సురావనీజముదితంబయి యొప్పుగతిం జతుర్థ వం
శమున జనించె నుగ్రరిపుసైన్య జయుండు ధనంజయుం డిలక.

రాజేంద్రచోడుఁడు

చ. ఇల వెలనాటి గొంకవసుధీశ తనూభవుఁడైన చోడభూ
తలపతి చోడపట్టము ముదంబునఁ గట్టి భుజాబలంబునక

గొలని జయించి యందు రిపుకుంజరు భీమునిఁ జంపె నారద్రభూ
తలము పఠాఱువేలు సరససిథి నేలె సురేంద్రు లీలలకొ.

కాటయ వేమన

ఈతఁడు పదునాలుగవశతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. కొండ
వీటిని బాలించిన కుమారగిరిరెడ్డి మంత్రియగు కాటయ వేమన
ఈతఁడే నేమో తెలియదు.

ఉ. మానుష దానమాన బలమానిత ధర్మరమామనోజ్ఞ రే
ఖానుతి భూతివిత్తములఁ గాటయ వేమన పోలు వాసవి
న్వానివిరోధి వానివిభు వానివిపక్షుని వానియగ్రజు
న్వానిమఱుంది వానిసుతు వానియమిత్రుని వానిమిత్రునికొ.

ఉ. రాజులు వేశ్య లైరి సమరంబున కోర్వక వీరనామ! నీ
రాజితవిక్రమస్ఫురణ రాజులమిండఁడు వేమఁ డంచు రే
రాజు మనంబు కందె దినరాజునకు న్మది వెచ్చ పుట్టె గో
రాజు తృణంబు మేసె ఫణిరాజు శిరంబుల వంచె సిగ్గునకొ.

జగదేవభూపతి

మ. జగలోభు ల్బలభాండ విగ్రహులు గంజాశింషిలఁడీలు మొం
డిగులాము ల్బగలంజ లాగడపుటెడైత్ ఫగోరకూరాధము
లగిడీ లుండఁగ నేమి యర్థులఁ గృతార్థత్వంబు నొందింతురే?
జగదేవక్షితిపాల రాణికులతేజా! దీనకల్పద్రుమా!

వెలుగోటివారు

ఉ. ఘోటపహోటభౌంహసగీష్ఠయపుంగవపున్నగద్విష
త్ప్రోటికరుష్టాటిసటివిఘ్నార్హటిసత్కరటిపహీరు
గ్వాటి హాసించి మించె బుధవర్ణిత ! నీరుయశోవసూటి వె
ల్లోటిసూరయాచన్యపకుంజర ! కుంజరవైరివిక్రమా !.

ఉ. గొబ్బరిజంగరాజు లొకకోటియు డెబ్బదికోట్లనూకరీ
జబ్బలు, లక్షమీదల బనిచూర్గురు రావిలవెండు తైలమా
నిబ్బరగండనూచురణీపతిముందట నిల్వ శస్త్రలే
కబ్బులు లేక, దెబ్బలిముఖాముఖి మేకలు నిల్వనేర్చునే?

క. ఇయ్యక చదివించుకొనే
కొయ్యలు వాలంజత్తోత్తుకొడుకులు దొరలా?
యియ్యంగ నేరుతు చ్ఛికి
వెయ్యారులు యాచనూప ! విమతదిలీపా !.

సీ. సరసుధారసుధాసుధాధారకదళికా
దళికాళికాకారకలిత మగుచు
మనరమావరమారమామానుజలవలీ
లనలవలీలీల లవనిమెఱయ
శరతుసారతుసాతుసాసారలవసితా
వసితాసితాతారఘణిసమంబు
శరదశారదశాదశాంతభగణితా
గణితాణితాతారకాపథంబు
ఖగముఖాగముఖాముఖాఖాగమగుచు
హరిపురారిపురాపురా రాతినితియు

భవసభారసభాసభాభవ్యమగుచు

యశము, శము, ముచమొదవు యాచాధిపతికి.

ఉ. కోటలునుగ్గునుగ్గు, ముచకుంజరపంక్తులు పిండిపిండి, శం
డీపైలు పొట్టుపొట్టు, పొగరెక్కుచాయంబులు చక్కచక్క, నీ
ధాటికి సాటి లేదు వసుధాతలనేతల నెంచి చూడ వె
ల్లోటికుల్లాబ్ధిపంద్ర! నృపమంజర! బంగరు మా సభాపతీ!

ఉ. శ్రీదరహాసకారణవి శేషవిలాసజనార్దనానుకం
పాదరలబ్ధకీర్తిజితహారతుషారపటీరహారకా
కోదరకాంతి యాచనృపమంజరు లేలేదుదర్శిసీమలో
నీదర మానివాసము మదీయనివాసము యాచభూపతీ!

వైపద్యము మంచల్లకృష్ణకవి, ప్రభుదర్శనమున కేగి
నప్పుడు చెప్పినది.

యాచమనాయని నిర్యాణము

శా. శ్రీరంజిల్లంగ శాలివాహశకమద్రశోత్రసప్తేందుసం
ఖ్యారక్తాక్షీసమాదీనప్రమిని దివ్యస్ఫూర్తి వెల్లోటిబం
గారేచేంద్రకుమారయాచమణిమోక్షస్థానముం జేరె మున్
శ్రీరాముండు వికుంతధామమున కర్థింబోవుచంపంబునన్.

మ. భువి నీడెంతుం గుమారనందవిభుతో భూతిప్రభావైభవా
హవతేజోధృతిచిద్విలాససుకళా యాదార్యశౌర్యంబులన్
భవు భానున్ భిదురాస్తు భీష్ము భుజగప్రత్యర్థి భూర్యద్రభే
డ్భవు భైమేశ్వరు భోజు భాము భరతు స్ఫందీరు భర్తాత్యజున్.

ఉ. భండనభీమ కృష్ణ నిజవైరినృపాలురు నిల్చియు నృపహ
న్యండులపుండరీకహరినాకనివాసులు పాటియు నృపహ

స్కండులపుండరీకహరి నాకనివాసులు చచ్చియు స్వప్నహ
స్కండులపుండరీకహరి నాకనివాసులు చిత్ర మిద్ధరక్.

శ. తారసి తారవింశవత తారశ తారశ తార తారవి

స్తారపరీరహీరఘనసారతుషారతుషారచంద్రికా
పూరమరాశికాశపరిపూర్ణ సుధాకరచారుమ్లకా
వారఘణీంద్ర శైలిరిపువారకాంతుల నెంతు కీర్తిచేక్.

ఉ. కూరిమి రామకృష్ణ నృపకుంజర! నీదుయశేంబు పైక్లానక్
వారిజగర్భునారి పురథంజనునారి కుమువ్వతీవిభి
న్నారి మఘారి మిత్రగృహనారియు నిల్వంగ లేక భీతిమై
చేరె జనాభిభోగినుల శ్రీపతిపాద మపారమారముక్.

మ. జగతి నీదుమహాఘన ప్రబలరాజత్కిర్తి శాసించె నె
న్నగ నాగారి నగారి నాగ నగభిన్నాగారి నాగంబుల బు
న్నగ నాగారి నగారి నాగ నగభిన్నాగారి నాగంబులకే
దగ వైరేభస్మణీ! ఘృణీ! గుణమణీ! దానప్రధానాగ్రణీ!

నీ. మదవిన్దిరోధులమెదడు బోనము జేసి

ప్రత్యుద్ధిదంతము లృష్టు జేసి

కుటిలారిమాంసంబు గూరగాయలు చేసి

వైరికండలు పిండివంట జేసి

ఉగ్రాహుతులగుండె లూరగాయలు చేసి

శత్రుబాహులను బచ్చళ్లు చేసి

అరిరాజరక్తంబు నానబాలుగ జేసి

నిఘరాదుల క్రొవ్వు నెయ్యి జేసి

మొనసి నీఖడ్గభేతాళ ముఖ్యులకును

విందు జేతువు సంగ్రామ వీధులందు

సమర నిశ్చయ! రేచల్ల శాసనాచ! !

దీపితాత్మ! వెల్గోటి తిమ్మభూప!

వత్సవాయ జగపతి భూపతి

ఉ. ఆయతవత్సవాయ సుకులాంబుధి పూర్ణనిశాపతీ! జగ
ద్దేయశుభాకృతీ! విదితకీర్తిసతీ! కమనీయయశావన
ప్రాయసలాకృతీ! సతతవైభవనిర్జిత పూర్వదికృతీ!
ధీయుతవాక్పతీ! జగపతీ! నృపతీ! సుకృతీ! మహాన్నతీ!

పెమ్మసానివారు

సీ. చూచెనా! యొకవింత సుముఖుడై కవులకు

నాకార నూటపదాటు లిచ్చు

నూటాడెనా! బలే మన్నీలమిండఁ డిం

పార వేనూటపదాటు లిచ్చు

నవ్వెనా! యొకమాటు నాయకారత్నంబు

చక్కఁగా లక్షలసంఖ్య నిచ్చు

సంతోషపడియెనా! సకలార్థిపోషకుం

డఱుదుగాఁ గోట్లపర్యంత మిచ్చు

మెప్పు లెన్నఁగఁ దరమానె? మేలు! మేలు!

బళి! బళి! యన జగతిలోఁ బరఁగి తొర!

యవుర పెమ్మసాని యక్కపార్థివకుమార!

మన్నె దేవేంద్ర! నరసింహమండలేంద్ర!.

సీ. సత్కవికృతకావ్య శారదాదేవికి

బాయకుండెడు రచ్చపట్టు భట్టు

జయలక్ష్మీ నరియింప సమరశూరులఁ జేయఁ
 బ్రస్తుతింపఁగ వాతరట్టు భట్టు
 మంగళపాకకమహితనామముఁ బాల్చు
 విభుశుభంబులమోచి బోట్టు భట్టు
 రాజచర్యలక్తి రిరమః స్వర్గం బను
 మేనపై కెక్కింప మెట్టు భట్టు
 గాన మీచంటిసత్కిరికాము లైన
 పార్థివానళిభట్టుఁ జేపట్టనలయు
 నాహవోపేంద్ర! పెమ్మసాన్యస్వయేంద్ర!
 నయసునూసాంద్ర! చినతిమ్మనాయనేంద్ర!.

మాకన్యపతి

ఉ. మేలిమితోడఁ ద్రదిపులమెట్టుచు రెక్కలగాలిచేతఁ బా
 తాళముఁ దూలఁ గొట్టుచును తారలముట్టుచు నీదు పేరముం
 గూళకుమార! మాకన్యపతుంజర! శూరన్యపాల! ధీర! నీ
 సాధునపిట్టతోడ సరిసాటియె తక్కినయురసిచ్చుకల్.

కంబన్యపాలుఁడు

ఈతఁ డుదయగిరి దుర్గాధిపతి

సీ మునుషాకమాటూడి వెనుక నిల్పఁగ లేని
 నరనాథులను తొమ్ము చరిచినాఁడు
 తాను మాన్య మొసంగి నే నీయ నని పల్కు
 మూర్ఖులశిరముల మొట్టినాఁడు
 యెన్య రేమడిగిన నీయఁ జాలనియట్టి
 పృక్వీశులకుఁ బొమ్మలెట్టినాఁడు

స్వామికార్యములందు జాడ్యంబు లేన్నిన
 మన్నీలముఖములఁ దన్ని నాఁడు
 యితనిసరు మెన్న జగతిలో నెవ్వ రీడు
 ఉదయగిరిదుర్గసంగక్షణోన్నతుండు
 నయగుణోదారచిన్నమల్లయశుమార
 కంబనికిఁ బోల్ప దాతలు గలరె ధరణి?

క. కోటికిఁ బెట్టినయన్నము
 పూటనె జీర్ణిందుఁ గీర్తి పొందు ధరిత్రిక
 నాటుకొని కఱపు నిలువదు
 మాటయొకటె నిలుచుఁ జిన్నమల్లయకంబా!

దామర వేంకటపతి

క. శ్రీదామరవరవేంకట
 భూదారక! రూపభాగ్యభోగావనముల్
 శ్రీదామరవరవేంకట
 భూదారక నిన్నుఁ గాక పొందునె యొరులక.

వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయుడు

ఈకమ్మప్రభువు మహాదాత. పదునేడవశతాబ్దిలోఁ దె
 లుఁగుదేశమునఁ గొంతభాగమును బాలించినవాఁడు. ఈతని
 రాజధాని కృష్ణాతీరముననున్న యమరావతి. ఆకాలములోఁ
 బచ్చెపువాండ్రను నొకజాతివాండ్రు దారిద్ర్యపుడుగాండ్రయి
 జనులను మిగుల బాధించుచుండిరి. వారిలో ననేకులను వేగ

ట్రాడినాయఁడు బహుప్రయత్నమునఁ బట్టించి, తలారులచే నారితలలు నఱికించి జనులకుఁ జోరభీతిని మాన్పెను. ఈప్రభువు యొక్క దానమునకు మితిలేదు. త్రాసునందు తానొకప్రక్కఁ గూర్చుండి రెండవప్రక్కనఁ దనతూకమునకు సరిగా బంగారము వేయించి—తులాభారముఁ దూగి—ఆబంగారము నంతయును విప్రులకుఁ గవులకును దానముఁ జేసెను. భూలోకదేవేంద్రుఁ డనుపేరుఁ బొందెను. ఆమరావతి, వైకుంఠపురము మొదలగు ననేకగ్రామములను గట్టించెను. ఈ వేంకటాద్రినాయఁడు నిం ద్రునినలెనే యమరావతి కథినాథుఁడై నందవనము గూడ ప్రతిష్ఠించెను. ఈశఁడెన్నియో దేవాలయములను కట్టించెను. ఈపుణ్యపురుషుని గుఱించిన చాటువు లనేకములు గలవు. అందుఁ గొన్నిమాత్రమే దొరకినవి.

సీ. శ్రీకృష్ణ వేణికిఁ జెలు వొప్పఁ బడమర
 సిరిఁ దేజరిల్లు లక్ష్మీపురంబు
 ఆయూరికు తరం బతిరమ్య మైనట్టి
 మదురైన భైరవగుట్ట కలదు
 పశ్చిమభాగానఁ బరభయంకర మైన
 సారోప్పుమేదరసాల కలదు
 దక్షిణమ్మన నీదు తల్లి పేరిట నొప్ప
 ప్రేముడి యచ్చమ్మపేట గలదు
 మేటిరాజులు మన్నీలు మిమ్ము గొలువ
 గజతురంగంబు లిరుగడఁ గదిసినిలువ
 వసుధఁ బెంపొందితివి భభీ? వాసిరెడ్డి
 వేంకటాద్రింద్ర! మన్యహం వీరవంద్ర!

శా. ఏరీ నీవలెఁ గీర్తిఁ గాంచినధరిత్రీశు ల్జమికాదార్లఁ గా
 శీరామేశ్వరమధ్యభూమిని సరశేణి నివచారింపఁగా
 సారాచారతఁ గాంచిరో ప్రజలకిష్టాన్నంబుఁ బెట్టించిరో?
 ధీరాక్రేసర ! వేంకటాద్రినృపతీ ! దేవేంద్రభాగ్యోన్నతీ !.

మ. నరహాల్కాసులభంగి నేలువలు కంబ శ్లఱ్ఱ రూపాయలు
 న్మఱి గవ్వల్బలెఁ గంకణంబులు తృప్తప్రాయంబు గా నిచ్చి బం
 గరుపశ్లేంబులఁ బాయసాన్నమును లక్షబ్రాహ్మణాపాశనం
 బుర లే కత్తువు వాసిరెడ్డిమలదీపా ! వేంకటాద్రిశ్వరా !.

శా. కానీనప్రతిమానమూర్తివని వక్కాణింతు నిన్ధాత్రి గీ
 ర్వాస్తోమము లెన్నఁ బ్రత్యహము సాలగ్రామగోదానధూ
 దానాన్నప్రతిపాదనార్థు లిడి శీతఘోణిభృచ్చేతుమ
 ధ్యానూనాంబుధి మేఖిలాస్థలి సమాఖ్యం జెంది తీవే గదా
 భూనాథావళి వేంకటాద్రినృపతీ ! పూర్ణప్రభావాకృతీ !.

సీ. హాత్రీసురప్రీతి ధనతులాభారంబుఁ

దూఁగ నే భూపతి తూగఁ గలఁడు ?

ననరత్న కీర్తనవ్యక్తిరీటంబు

మించి యేరాజు ధరించగలఁడు ?

పదిమూర్త శిరముల ఫణిరాజుపై కౌరి

లీల నేపతి పవ్వరింపఁ గలఁడు ?

చతురిభరాజితస్యంవనారూఢంబుఁ

జక్కగా నిక నేరు సల్పగలరు ?

అతఁడు రాజశిఖాసుణి గృతిసురాద్రి

కనుక నేతత్ప్రకారప్రకాశుఁ డగుచు

వసుధఁ బెంపొందె నారొర వాసిరెడ్డి

వేంకటాద్రిండుఁ డతులపృథ్వీవరుండు.

సీ. ఇంతి యీధీరుఁ డాయింద్రుఁడుఁ గాఁబోలు?

నింద్రుఁడుఁ గాఁడె యో యిగురుబోజి!

కాంత! యీధీరుండు కన్యఁడుఁ గాఁబోలు?

కన్యఁడు గాఁడె యోకంబుకంతి!

మగువ! యీధీరుండు మదనుండు గాఁబోలు?

మదనుఁడుఁ గాఁడె యో మందగమన!

సుదతి! యీధీరుండు సోముఁడు గాఁబోలు?

సోముఁడుఁ గాఁడె యోసుందరాంగి!

ధరపులందరుఁ డొకొ? సుధాకరుఁడొ? నరుఁడొ?

తరణిసూనుండొ? వరధర్మతనయుఁ డొక్కొ?

వరమచనకోటి లావణ్య వాసిరెడ్డి

వేంకటాద్రింద్రుఁడే కదే! పంకజాక్షి!

చ. గుణనిధి! వేంకటాద్రినృపసుంజర! వైభవధీ! భవత్సుధీ

జనకరవంశజాతముల శత్రుమదేభనికాయసద్యధూ

గణనయనాండజాతములఁ గారణజన్ముడ పౌటచేతఁ గం

కణములు నిల్వఁ గా నొకటఁ గల్పనఁ జేసితి వెంతచిత్రమో?

ఉ. అరికి నీవొసంగినపదార్థము భోజనవస్త్రధర్మకా

మ్యార్థములౌ త్వదిన్యవసుధాధిపు లిచ్చుపదార్థము ల్నిశా

తీర్థమరీచికామ్రరసదివ్యమఖాదులు సానో! కావో! స

త్పాశీవ! వేంకటాద్రివసుధాపతి! నూతన మన్మథాకృతీ!

కి. అమరావతి యమరావతి

అమరంగ నింద్రుండు వేంకటాద్రింద్రుండే

అమరులు గోత్రామరులే

కమనీయము నందనంబు ఘననందనమే.

చ. హితమతి వేంకటాద్రివిభుఁ డేలెడు సయ్యమరావతీపురిన్
 గ్రతుభుజు లన్నవస్త్రములు గాంచ రొకప్పుడుఁ బూర్వదేవతా
 హితమతి; వేంకటాద్రినృపుఁ డేలెడు నీయమరావతీపురిన్
 సతత సమస్తవర్ణులును జక్కగ గాంచుచు రన్నవస్త్రముల్.

సీ. ఏరాజు కట్టించె నెలమితో నమరావ
 తీపురప్రాకార గోపురములు
 ఏరాజు ఘటియించె హితభద్రగిరికేళి
 కుంభధ్వజస్తంభ గోపురములు
 ఏరాజు రచియించె భూరివైకుంఠపు
 రస్తంభవరగోపురాలయములు
 ఏరాజు నిలిపె బొన్నూరుపట్టణ ధర్మ
 కూటధ్వజస్తంభ గోపురములు

మేటిబాపట్ల గుంటూరు మోటుపల్లి
 చింతపల్ల్యాదికుండిన సీమఁ గొన్ని
 యూళ్ల నేతత్ప్రతిష్ఠల నొనరఁ జేసె
 నతఁడు శ్రీవేంకటాద్రిండుఁ డతులయశుండు.

సీ. ఏరాజు వాకిట నేస్త్రాద్దు గృహ్లాన
 దీదివ్యతిలకంబు తిరుగుచుండు
 నేరాజు హృదయమం దింద్రప్రతిష్ఠితుం
 డమరేశ్వరేశ్వరుం డమరి యుండు
 నేరాజు కెదుట గా నీప్సిత్థార్థము లీయ
 వైకుంఠపురిశౌరి వరుస నుండు
 నేరాజు నెడఁబాయ కేవేళఁ గేళికై
 రాజ్యలక్ష్మీయు హృష్టిఁ గ్రాముచుండు

నట్టిరాజును వినుతింప నలవి యగునె ?

గాజమాత్రుం డెటం చనరాదు గాని

వేంకటాద్రిం ద్రుఁ డెంచును వినుతి నేయ

నలయు శ్రీవాసిరెడ్డి సత్కులజమణిని.

మ. సుమబాణాకృతి ! వేంకటాద్రినృపతీ ! శుంభత్ప్రతాపాఘ్య ! నీ
యమరావత్యమరేశ్వరోన్నతసువర్ణాంచన్మణీగోపురో
ద్గమ మెన్నొద్విజరాట్కళ ప్రథమదృక్పాప్రసీతిం గాంచి కా
ర్యము కాదంచును నిల్చె గాక గగనం బంతంతకు న్నించడే ?.

మ. త్తయసంవత్సరమాఖిశుద్ధశుభచంచద్వాదశీబీవవా
రయుత్ర శ్రేష్ఠపురస్వసుప్రయుష సద్రాశిం దులాభారమే
నయశీలుం డమరావతీపురములోన న్దుఃఖి నానార్థిసం
చయహర్షాస్తి ధనం బొసంగెఁ గవు లెంచక వేంకటాద్రిం ద్రురీ
తి యనంగాఁ దగి వాసిరెడ్డికులయు దేజంబుఁ జెన్నొందఁగన్.

ఉ. ఎన్నివనంబు లెన్ని కృతు లెన్ని సురార్చన లెన్ని దేవగా
లెన్ని సువర్ణగోపురము లెన్ని తటాకము లెన్ని బావులె
న్నెన్ని పురంబు లెన్ని కల వెన్నిక ధర్మము లెన్న థాత్రిపైఁ
బన్నినవేంకటాద్రివిభుపాటినృపాలుఁడు లేడు చూడఁగన్.

క. శ్రీవాసిరెడ్డికులభవ
పావనుడై వేంకటాద్రిపతి భాసిల్లెన్
గేవలవాగ్దీపశిఖా
వ్యావృతకలధాతకుంభితాహిమకరుడై.

ఉ. తద్దయు వాసిరెడ్డికులధన్యుఁడు వేంకటనాయఁ డర్చికిన్
గొద్దిగ నిచ్చె నేని నృపకుంజరు కొక్కనిపెండ్లి కా నహో
గద్దరి మేదిసీశ్వరులు కడ్డనియిచ్చినయీవి పూటకుం
జద్దికిఁ జాల దాయె నృపసందడి చాతల నెన్న దోసమే?.

చ. కమలజుఁ డుర్విపైఁ గవులఁ గాయకుల న్సృశించి కల్పభూ
జమును సృశింపనైతి నని చక్కగఁ జక్కనివాసిరెడ్డిజ
గ్గమహిపవేంకటాద్రినృపుఁ గారణజన్ము సృశించెఁ గానిచో
నమితవిహాయితాత్మమతియై చెలువొందునె ? చిత్రవైఖరికొ.

సీ. “సర్వబుధశ్రేణిసంతరింపఁ దలంచి

గగనావతీర్ణమాకల్పకంబు”

“కల్పకం బది గాదు కవిచాతకావళిఁ

బ్రేమతోఁ బ్రోవఁ గాన్పించు ఘనుఁడు”

“ఘనుఁడుగాఁ డితఁడు సజ్జనచకోరావళిఁ

గదుణింపవచ్చురాకావిధుండు”

“విధుండు గాఁ డితఁడు కోవిదజనాధారఁ

పిరు లీయవచ్చునిక్షేపమూర్తి”

యవఁగ విలసిల్లి తొర ! జగ్గాననీంద్ర !

లక్ష్మణాంబాతనూజ ! సద్రాజతేజ !

వాసిరెడ్డ్యన్వవాయసద్వార్ధి చంద్ర !

ధీరగుణసాంద్ర ! వేంకటాదిక్షితివ !.

క. భూపతి మతిజగతీభృ

ద్భూపతి శ్రీవేంకటాద్రిభూపతి క్రాంత

ద్వీపాకృతిఁ దగు శిఖర

సాపితహరినీలఘటితతారాపథయై.

కా. సద్వర్ణాంచితహేమపాత్రతతితో సత్రంబుహాన నిశి

ష్టాద్వైతప్రముఖద్విజావళికి మృష్టాన్నప్రసోక్తి నివే

కద్వైపాయనా లిందు వచ్చి రనఁగార గాన్పించుతన్నభ్యుత్థిత

స్తవైచ్చిత్కృగణక్రమప్రతతిభాస్వచ్చంద్రికాశోభక్తౌ
చద్విపం బమరావతీపురము వీక్షాసక్తిఁ జూడకొ నగుకొ.

5. అంజనాచల మీనఁ గంజోద్భవాండంబు

నిండారురానడగొండ లనఁగ

భానుబింబంబుపైఁ బగలు సాధింపఁగా

గోరాడుచీకటిగుంపు లనఁగ

కవిదర్శనాపేక్షఁ గదలి వచ్చిన గజా

సురగోత్రదానవస్తోమ మనఁగ

వింధ్యశైలస్థలి వెడలి కృష్ణాన్నాన

వాంఛాగతేభరాడ్వర్గ మనఁగ

వెలయునమరావతీపురి వేంకటాద్రి

విభుమనోభీష్టసంచారవీధిఁ దలఁచి

తీర్థవాసంబు గావునఁ దిరుగులాడుఁ

దత్పదావళిమత్తదంతావళములు.

6. విబుధేంద్రనేష్యమై వెలయుక్రౌంచనగంబు

సలితవేంకటాచలము గాఁగ

ఆశ్వీజశుద్ధమహానవమ్యాగతుల్

బ్రహ్మాత్మవాగతప్రజలుగాఁగఁ

బారమార్ధికహోమపాత్రాన్నభుక్తియే

తనరఁ దీర్ధప్రసాదంబుఁ గాగ

శ్రుతగజస్యందనారూఢోత్సవోన్నతుల్

దివ్యరథోత్సవస్థితులుగాఁగ

విశ్వసత్వంసహోస్థిలావిర్భవంబు

తిరుపతిస్థల మమరావతీస్థలంబు

వన్నెఁ జెలువొంద విలసిల్లె వాసిరెడ్డి

వేంకటాద్రింద్రనామపూర్ణీపరుండు.

ఉ. అక్కడవేంకటాద్రినిభు నద్భుతచర్యలు చూచి వచ్చి తా

నిక్కడఁ గూర్చెఁ బండితుల నిద్రఱి లోపల వాసిరెడ్డివా

రక్కడ యుప్పలపాటి.నోగెరా

జెక్కడ నక్క యెక్కడ న దెక్కడ నిర్జరలోక మెక్కడో?

వేంకటాద్రినాయఁడుగారి యాస్థానమునకు బుచ్చి వెంకన
యనునొక కవి యొక గ్రంథమును వ్రాసికొనివచ్చెనట. ఆతని
కులమున గొంచెము కళంకము గలవాడట. ఆవిషయమును
కొంచెమెత్తి యాస్థానములోని యొకకవి ప్రభువుగారి యభి
ప్రాయము నిట్లు తెల్పెను.

గీ. కులమునఁ గళంకు కల చనుకొంచుఁ గొంకుఁ

గేలిఁ గావించి కంకున కేలఁ గొంకుఁ

గవనమున జంకు నీమీఁదఁ గాదు బొంకు

బుధజనాటవ్యటన్యంకు బుచ్చివెంకు.

తరువాత వేటొకకవి లేచి—

క. కొంకక తమరాడినయది

బొంకేలగువేంకటాద్రిభూపాలకయీ

న్యంకేల వానికిం గల

రంకే యిచ్చోట నిల్చి రసవంత మగు

అనెనట దానికా కవి యిట్లు పలికెనట

చ. పన్నిన సత్సృబంధమున బాసను నోగును జూడ కీసుచే
మన్నన మాలి మాకులము మాటఁ జలంతురే? చేచుకూరి వెం
కన్నకు లోపమేమి? కలమా కననానకు వేంకటాద్రిరా
జన్న గణించి మీరలు వయామతిఁ బ్రోచిన నాకుఁ జాలచే?

వేంకటాద్రినాయఁడు గారిపై నేతొక కవి చెప్పినది.

గీ. నైభవోద్దాముఁ డైనట్టి వాసిరెడ్డి
వేంకటాద్రిండుఁ డర్థార్థి వితతి కొసగు
నొక్కపూట వ్యయంబు లీ లెక్కినట్టి
రాజకొటికి నొకయేటి భోజనంబు.

ఈపద్యమును రచించినకవి రాళ్లబండి పట్టాభిరామ
రాజను బట్టనియు, (ఇతఁడు మలరాజువారి యాస్థానకవి.
సీతఁడు కృష్ణాస్థానమునకై యమరావతి కేగినప్పుడు వేంక
టాద్రినాయఁడు గారిని దర్శించి చెప్పె ననియు—సీవిషయము
నెఱింగి మలరాజు వేంకటగుండా రాయణంగారు రాద్రమూర్తు
లై “మనయుష్ట పులుసుతోఁ బెరిగి సాటివాని నట్లు వొగడిన
యాకృతఘ్నుఁడు మనదేశములో నడుగుఁబెట్టె నేని ఫిరంగితో
గాల్చుఁడు” అని తమసైనికుల కుత్తరువు జేసి రనియు—సీ
సంగతినంతయు విని యాబట్టు వేంకటాద్రినాయఁడుగారి వద్దనే
యమరావతిలోనే యుండి తరువాత కొలఁదికాలమునకే పర
లోకగతుఁ డయ్యెననియు వినికి గలదు. అచటనుండియే

ఆ. వె. వెలమదొరలపాండు వేయేండ్లు చేసినఁ

గానునీప మెవఁ గావరాదు

మెచ్చె నేని మంచియున్నటఁ జెప్పును

అలిగె నేని ప్రాణహానిఁ జేయు.

అను పద్యమును వ్రాసెననియుఁ గింపదంతిగలదు.

జూపల్లి ధర్మారాయఁడు

ఈతపరాజు, సూరపరాజు ననునిరువురుకవులు జశఁ
గూడి ధనసరిపాదనకు బయలువెడలిరఁట. వారు దేశసంచర
ణంబుచేయుచు, నొకనాఁ డీ ధర్మారాయఁ డుండుగ్రామము
జేరిరి. ఇద్దఱు నొకచోటికే పోవుట యుక్తమౌకా దని తలంచి,
యీరపరాజుమాత్రము ధర్మారాయనిదర్శనమున కేఁగెనట.
సూరపరాజు వేటొకచోటికిఁ బోయెనట. ధర్మారాయఁడు
కవిని సమ్మానింపలేదట. వీరిరువురును, తమబసకు చేరిన
తర్వాత, సూరపరాజు రెండవకవి నిట్లడిగెనట.

క. జూపల్లిధర్మారాయం

డేపాటిధనం బొసంగె? నీరపరాజా!

అనఁగా నీరపరా జిట్లు సమాధానమును జెప్పెనట.

పాపాత్ముం డెవ్వరికిని

చూపనిదే చూపె నయ్య సూరపరాజా!

ధర్మారాయనిఁ గూర్చిన మఱికొన్ని చాటువులు.

చ. ఎఱుంగనివానిఁ గోటఁ జొఱనీయఁడు నేర్పున జొచ్చె నేనియున్
నొరపముఖమ్ముదొర్కుటది దుర్లభ మట్లు లభించె నేనియున్

మెరువడి వివ్వలేకకడు మెచ్చుడు మెచ్చక యీవి నీడయా
సురుగురునంతవానికిని జూపలిధర్ముని వేడఁ బోయినాఁ.

శా. నే నాకాశతరంగిణిఁ ధరణిలో నీవెవ్వరే? నావుడున్
నేనా! జూపలిధర్మధూవిభుని పాణిఁబుట్టుదానాపగన్
నీనాయంతర మేడ కేడ? యవులే నీవేడ నేనేడ పో
నేనా యాచకుపాదజాతనటవే? నే దాతృహస్తాంతరన్.

మల్కిభరామ్

ఈతఁడు తురుష్కప్రభువు. ఈతని సరియగు నామము
మలిక్ ఇబ్రాహీమ్. ఈతని తురుష్కుఁడైనను తెలుఁగుభాష
యందు రుచిగలవాఁడు. ఒకటిరెండు గ్రంథములనుఁగూడ కృతి
నందెను. ఈతఁడు పదునారవశతాబ్దిలో నాంధ్రదేశమునకుఁ
బ్రభువుగానుండెను. ఈప్రభు వొకనాఁడు “ఆకుంటే, ఈకుంటే,
మీకుంటే, మాకుంటే” యని సమస్య నొసంగఁగా నష్ట
డచ్చటనే యుండిన యొకకవి యిట్లు పూరించెను.

క. ఆకుంటే నృత్యం బగు

నీకుంటే లోభియాను హీనాత్ముం డా

మీకుంటే మా కిమ్మా

మాకుంటే మేము రాము మల్కిభరామా!.

సమస్యపూరణమునకు సంతోషించి మల్కిభరామ్

ప్రభు వాకవికి బహుమాన మొసంగెనట.

మహమ్మద్ భేక్ సాహెబు

ఇతఁ డొకచిన్న జమీనుదారుఁడు. ఇంచుకయుదార భావముఁ గలవాఁడు. ఒకనాఁడు ప్రసంగవశమున నొకబ్రాహ్మణుఁడు—“పూర్వము, మల్క్-భరామ్ ప్రభువు కవులను మిగుల నాదరించి కృత్యాలనంది బహుకరించి తన పేరు జగమ్మున నిలుపుకొని చనెను. సాహేబుగారూ! తమరును నవాబుప్రభువు లంత వారు గదా” యనెను. ఆమాటలకు సాహేబుగారుబి “ఇష్ట డెవరైన నాపైఁ బద్యమును వ్రాయుదురేని, నూటపదియాలు బహుమతి నొసంగెద” ననెను. కవి గాకపోయినను సమయస్ఫూర్తిగల యావిప్రుఁడు భాగవతములోని యొకపద్యము చివరన సాహేబుగారి పేరు నీక్రిందిరీతిఁ దగిల్చి చదివి నూటపది యాలు రూప్యములు గైకొనెను.

క. భిల్లీ భల్లలులాయక

భల్లక ఫణిఖడ్గవయబలిముఖచమరీ

ద్విల్లీహరిశరభకరికిరి

మల్లమ్మతకాక ఘూక! మహమదుభేకా!.

రావిల్ల వారు

చ. ఎనయఁగ నెన్ని జన్మముల నేమిట నీశ్వరుఁ బూజఁ జేసిరో? మనసిజాఁ గన్నతల్లియును మల్లనృపాలునిఁ గన్నతల్లియున్ దనరెఁగ భోజతల్లియును దానగఁబుండు కర్ణతల్లియున్ ఘనుఁ డగురావిశాస్వయశిఖామణి కేవలనృపాలుతల్లియున్.

సీ. దురములో నరివీరకరిఘటంబులఁ గన్న
 వీరకఁ బారఁ బొడిచి వెన్నుఁ దన్ను
 దుర్భరశత్రుల దొడ్లనుఁ గనుఁగొన్న
 గోరాడి కొమ్మల గ్రుచ్చి యెత్తు
 మార్కొన్న పగరాజు మన్నెగిత్తల నెల్ల
 మానమూనము జేసి మగుడఁ దోలుఁ
 గక్కసించెడు వైరి దుక్కిటెద్దుల నెల్లఁ
 గురుమన్నెగిత్తల సుఖఁ గొనక

రంకె లిడు మండు బసవనశంకరుండు
 శంక సుంతయు లేక నిస్సంశయముగ
 సమరతఘురామ! రావిశసార్వభౌమ!
 వైరిహృద్ధుల! యుద్ధండువీరమల్ల!.

క. పిన్న మహీశులజేరుల
 నెన్నకురా భట్ట! దళము లెదిరించినచో
 వెన్నిచ్చి పారిపోయిన
 మన్నీలభుజంగు వీరమల్లఁడు ధాత్రిక.

క. ఇచ్చెడువేళల రణమునఁ
 బొచ్చెడువేళలను వెనుకఁ జూచినఁబెద్దల
 మెచ్చరు వినుతిం జేయరు
 రచ్చలఁ గవికోటు లెల్ల రావిశమల్ల!.

క. తెగి తాఁ బొడవని పోటును
 తగ నర్థుల కీయనట్టిత్యాగము సభలోఁ
 బాగడించుకొనుచుఁ దిరిగెడి
 మగలంజలమగఁడు వీరమల్లఁడు ధాత్రిక.

ఈ వీరమల్లన యొకకవికి మాన్య మిచ్చి, మఱుల తానే
కైకొనెనట. ఆసంగతి నాకవి యిట్లు వెల్లడి చేసెను.

ఆ. వె. తోడబుట్టినదానిఁ దొలుతన మను విచ్చి

వయసు వచ్చువెన్క వలచినట్లు

రమణ హన్య మిచ్చి రావిశమల్లన్న

కమతమంధు తానె కలుపుకొనియె.

శాకమూరి యెల్లయజన్నయ

క. బాలుఁడు వెతలంబెట్టినఁ

దాశవలెక దల్లి యర్ధి తగ బాధింపక

దాశవలె దాత యితరుల

కేలా మఱి శాకమూరియెల్లయజన్నా!.

గ ద్వాల ప్రభువులు

సోమభూపాలుఁడు

క. గద్వాల సోమభూపా!

మృద్వీకప్రసవతుల్యమృదులాలాపా!

విద్వద్విసరదిలీపా!

సద్విద్యాభోజభూప! శాత్రవతాపా!.

క. నలుగురుఁ బలికిరి సరి యని

నలుగురు బలికిరి సురూపనయదానధరా

వలయధురాచరణోన్నతిఁ

బొలువుగ గద్వాలసోమభూపాలునకుక.

రామనృపాలుడు

శా. నిస్తంద్రప్రతిపక్షశిక్షకరణోన్నిద్రప్రతాపాజ్ఞుల
ద్వోస్తంభార్జితసర్వభూవలయదాతృత్వామరానోహా!
అస్తాకాఖిలనైభవేంద్ర! కరుణాయాదోధి నాథా! యశే
శ్వస్తప్రాభవ ముష్టిపల్లికులకంజాతార్క! రామాధిపా.

ఉ. చిత్రము ముష్టిపల్లికులశేఖర! రామనృపాల! నీయనికా.
శాత్రవకోటి నీల్గి కులసంగసుఖం బెడఁ బాసి యాపయికా
గోత్రవిఘాతం బొంది పయిఁ గోరినసంపద లొందుఁ జూడ నీ
పత్రిమహత్వ మిట్టి దనఁ బాత్రు లిలకా మహనీయులే చుమీ?

మ. భవదీయామలకీర్తిసన్నిభమతౌ పర్వేందుపాండుచ్ఛద
ప్రవరప్రాగ్దజపంకజాతీనససపాధోధి పంచాస్యమత
పవనాహారపతిప్రలంబరిపుసత్పంకేజము లోగ్భగో
ధవగద్వాలపురీశ రామనృప! విద్యత్కల్పభూమీరుహా.

సీ. శరదంబుధరకంబుహరిదంబర్పుల దూరు

ఘనమైన నీకీర్తి కామమూర్తి!

మేరుభూధరభూరిసారత న్నని గేరు

మహి నెన్న నీధైర్యమమలచర్య!

పటునివాళువిభాసి చటులార్యమునివాసి

మాయించు నీవిక్రమ క్రమంబు

బలికర్ణదుగ్ధార్థవముల వమ్ము గ డెందు

పటుఘ నీదాతృత్వపతిమ హెచ్చు

కవిజనంబులు కొనియాడఁ గదనరంగ

చండకరవాల కోటిసంజాతవీతి

హోత్రశలభాయితాహితక్షాత్ర! ముష్టి
పల్లిగోత్ర పవిత్ర! సంపద్విచిత్ర!.

ఆత్మకూరు సంస్థానాధిపతులు

ముక్కర: సీతారామభూపాలుడు

శా. జంభవేష్వరభోగ! నీదుయశమున్ జర్చింపఁగా స్వర్గవీ
శంభుద్యోద్రుమశంకరాలయ కుభృత్సర్పాధిరాడ్కాంతులన్
దంభంబు ల్పడలించుఁ గాక యనుచున్ దాశ్చర్యమా మాకు దో
స్తంభప్రాభవ! ముక్కరాన్వయజ! సీతారామభూపాలకా!.

శా. శ్రీయోషిత్కుచపర్వతాశ్రయము శుచ్ఛ్రంగారగాంగయకా
శేయప్రస్ఫుట విద్యుదన్వితము సుధేమప్రదాపాంగకో
చ్చాయైకామృతనృప్తిదాయకము చంచత్కుర్మతీశాభ్రమీ
కాయోత్పన్న సమాను ముక్కరకులక్ష్యాభర్తనుం బ్రోవుతన్.

క. శ్రీమన్ముక్కరసీతా
రామావనిజానికీర్తి రాజితే ఘనమై
సోమహరిస్వర్గంగా
కామరిగజారిసీరి కంఠుల కన్నన్.

శా. తరుణ్యాకర! ముక్కరాన్వయజ! సీతారామభూపాల! నీ
వైరిక్షౌపతి దారసంఘము కడుం బ్రాప్తాకులం బయ్యు వి
స్తారాక్షిద్వయా మందుఁ గంకణము లంచత్పాణియుక్తంబునన్
ధారల్ గాఁ దిలకంబుఁ గూర్చుదు రహో! ధాత్రీజనల్ నవ్వఁగన్.

చ. శరధిగభీర! భీరహితసత్వవినిర్జితశత్రుభూప! భూ
పరహితకార్య! కార్యఫణివర్యసమానసుధీ! సుధీభరా

క్షిరివర్షి! కీర్తిరుహదృగ్విసరాంగజమూర్తి! మూర్తిదు
స్తరరణసోమ! సోమనృపసన్నత! ముక్కరవంశపాలనా!.

జన్నుపల్లి రామకృష్ణభూపతి.

నీ. గర్భమాగ్నోష్ణితధవళయశశ్చత్ర
గోపాయితాఖిలక్షోణితలుండు
ఘనదానమహిమ నిష్కాసితసంతాన
జీమూత బలిదైత్య శేఖరుండు
దైర్యసంపల్లవ ధావిత మేరుమం
దరగంధమాధన ధరవరుండు
నిజపరాక్రమవహ్ని నిర్ఘోషితారాతి
పార్ధివసందోహవార్ధి యితడ
టంచు బుధు లెన్న వెలసితి వార జన్ను
పల్లివంశాబ్ధిచంద్ర! వైభవజితేంద్ర!
భరితభూభార! శంకరాంబాకుమార!
అసమశరయాప! రామకృష్ణావనీప!.

ఉ. చిత్రము రామకృష్ణనృప శేఖర జన్మలివంశదీప! నీ
శాత్రవకోటి పోరుటకుఁ జాలమి సాధ్యమనంది వేగ లో
కత్రయఁ బొచ్చినకొ మిగులఁ గాకల విక్రమభానుఁ డేచి ని
శ్చత్రుల వీడి ఛత్రులను జాల తపింపఁగఁ జేసెఁ బూనికక.

వేంకటరమణప్ప

క. పాంకముగ దిశలఁ గప్పెను
వేంకటరమణప్పకీర్తి విశదభ్రయరీ

పంకజభవ పంకజభవ

పంకజభవ పంకజారి పంకేజంతై.

క. సరసిజశశి శిశిరశర

చ్చరదశరము లోడె దవ్యశమునకు ధైర్య

స్ఫురణకు నవియే యోడెను

హరనుతి మగు తేజమునకు నవియే యోడెన్.

కచ్చి రంగయ్య

క. నలు గరు నినుఁ బలు మారున్

గెలిచితి ముగుఱోక్తికాంతి కీర్త్యాకృతులన్

నలుగురు నినుఁ బలుమాటున్

భలి! భలి! యనఁ గచ్చిరంగ! భాగ్యతరంగా !.

బారు వేంకన

క. వర బారు వేంకనార్యుని

ధర నిండినకీర్తి వెలసె ధరజిత్పురజి

ధరధరజిత్పురిత్పురజి

ధరజిత్పురజిత్తురంగ ధావశ్యంతై.

మల్లాజువారు

వీరునరసారావు పేటసంస్థానాధీశ్వరులు. మహాశూరులు.

వెలమదొరలు, దాతలు, సండితులయందును గవులయందును
నాదరముగలవారు. దిట్టకవి నారాయణకవికృతమగు రంగా

రాయచరిత్రమునకుః గృతిభర్త యీవంశోద్భవుఁడే. నరసాచార్యు.
పేట నరసారాయణుంగారి పేరఁ గట్టింపఁబడినది. కావుననే గ్రామ.
మున కాపేరేపెట్టఁబడినది. వీరియాస్థానకవి, రాళ్లబండి పట్టాభి.
రామ రాజనునొకబట్టు. సంస్థానపతులను గుఱించినచాటువులు.

చ. “హరుఁ డనుకొంటిమా విషధరాభరణంబు ధరించుచేది? శ్రీ
హరి యనుకొంటిమా ఘణికృతాంతకవాహన మేది? వాఙ్మనో
హరుఁ డనుకొంటిమా సరసిజాసన మే”దని ధీరు లెఱు రీ
సిరతర మల్ల రాడ్కులనృసింహుని వేంకటనారసింహునికొ.

మ. బలభిదైవభవభీమరేఖ విలసద్భావబలప్రాధి కుం
డలిరాడ్పాండితి యక్షరాడ్తమజసాందర్యంబు దుర్గాధిప
త్యలఘుస్థేమము జానకీపతిసుదానాసక్తి మీ కీచ్ఛుఁ గా
కలరకొ శ్రీమలరాజవేంకటనృసింహ! తా జకంఠీరవా!.

ఉ. తోయజగంధిచుక్క లని తోచు ఖభిత్తిక నున్న వేమి? యే
మో యని సంశయింపకుము ముద్దులగుమ్మ! సురాంగనామణుల్
వ్రాయఁగ లేక యిందు మలరాడ్కుల వేంకటనారసింహభూ
నాయకచంద్రునింటఁ గలనాకము లెన్నఁగఁ జిత్రవైఖరికొ.

శా. శ్రీమన్మంగళ దేవతాహృదయ రాజీవద్విరేఖంబు శ్రీ
రామబ్రహ్మము పుత్రపౌత్రబలద్ధీర్ఘాయు సింహాభంగసు
త్రామైశ్వర్యముఖాదినద్విభవ మశ్రాంతంబు మీ కీవుతకొ
హేమల్రాజకులీన! వేంకటనృసింహేంద్రా! కపీంద్రస్తుతా!.

ఉ. కంతుఁడొ; యిందిరాగమణికాంతుఁడొ; చారుసరస్వతీసతీ
కాంతుఁడొ; శ్రీజగజ్జననికాంతుఁడొ! పుణ్యవసంతుఁడొ! శచీ
కాంతుఁడొ! యంచుఁ బండితులు గాంచి హృదబ్జములందు మించి యో
జింతురు మల్ల రాడ్కుల నృసింహుని వేంకటనారసింహునికొ.

సీ. ఇతఁడే కదా! మదోద్ధతవైరిరాణ్మత్త
వారణవారకంఠీరవుండు

ఇతఁడే కదా! జగద్ధితకీర్తి విఖ్యాత
విరియాలగోత్రాభివృద్ధికరుండు

ఇతఁడే కదా సదాశ్రితకోటిసంరక్ష
ణార్థా గతామరానోకహంబు

ఇతఁడే కదా కవిస్తుతభూరిసామ్రాజ్య
లక్ష్మీకటాక్షుసంరక్షితుండు

ఈతఁడే కద గుడగిరిశ్రాతశైల
కొండవీడ్చు భూ భుజోద్దండధారి
హారి మలరాజవేంకట నారసింహ
కుంభినీపతి వేంకటగుండనృపతి.

ఉ. రా జనవచ్చు శక్తి రతిరా జనవచ్చు మనోజ్ఞమూర్తి ర
రా జనవచ్చు భూతి నిధిరా జనవచ్చు పదార్థమోషధీ
రా జనవచ్చు గీర్తి నగరా జనవచ్చు సుదారరేఖ మ
ల్రాజనవచ్చు రా నరసరాయని వేంకటగుండరాయనిక.

సీ. అన్యతభావణ మొక్కఁడాడనేరనిజిహ్వ
కేరీతి శాస్త్రార్థహితవు గల్గె
బరకాంత మాతృభావనఁ గనుమనమున
కెటు యశఃకాంతపై నిచ్చు గలిగె
బరునినొక్కనిఁ బ్రోవఁ గరుణఁ బూననిమది
కెటు సర్వజనగుప్త పటిమగలిగె
నవమానభార మింతైన నోపనిశిరం

దెటుల గూఢానందమున నూతన

నార తావక మహిమ మహావిచిత్ర
మనఁగ వెలసితి మలరాజ ఘనకులేంద్రు
వేంకటస్మసింహవిభుపుత్ర ! విమలగాత్ర !
గుణగణకలాప ! వేంకటగుండభూప !.

వేంకట గుండేంద్రు వితరణస్ఫూర్తికి
జలరాశి సంతోషశాలి యయ్యె
వేంకట గుండేంద్రు విమలయశః కాంతి
కేశాంకుఁ డతిహర్ష మాణుఁ డయ్యె
వేంకట గుండేంద్రు వృత్తివైభవమున
కజ్జనాభుఁడు సుఖప్రాప్తుఁ డయ్యె
వేంకట గుండేంద్రు విక్రమప్రాధికి
విబుధాంగనాతతి వేడ్కు జెందె

నారమలరాజవేంకట నారసింహ
విభుఁ డొనర్చెడు తత్ఫలవిశేషమూర్తి
దేజరితైదు జనభాగధేయ మనఁగ
గురుబలోన్నతి వేంకటగుండనృపతి.

మ. మలరాడ్యేంకటగుండభూరమణ యుష్మద్వైరిభూపాలకాం
తలు కాంక్షిండుచునుందు రాతతసమత్వాబ్దంబు లబ్జారిచి
హ్నలఁ జెన్నొందనిమాసబృందముఁ దమిస్త్రాయుక్తఘనాపళికా
బలభిద్భేదనరాజచంద్ర సుకృతీ! ప్రద్యుమ్నరమ్యాకృతీ.

మ. చటులొర్వీపతియై మహావిభవుఁడై సత్త్రిణధారాయశ
శ్చట లే దంచును వేంకటేశుఁ డిల్పె జన్మించి మల్రాజవేం
కటభూపాలకమాళి యాచు వెలయుం గాఁబోలుఁ గాకున్న నీ
పటుదాతృత్వవిశేష విశ్వభరణ ప్రారంభముల్ గల్గునే!

మ. మలరాడ్వేంకట గుండభూవర భవన్మావ్య ద్విషద్రాజమూ
 పలిగుండెల్ పగులక ధణాంధానినాద స్ఫూర్ణభేరిసుళం
 ఘోషమంటారవగంధసింధురఘటాక్రాంతైకపద్యాంచితా
 ఖిలసంపత్పరిపూర్ణ భావ విలసత్స్వస్థశ్రవఃపట్టణా
 కలిత శ్రీనరసింహరాయనగరిక గట్టించి తీ విధరక.

ఈశుండా రావుగారి కిరువురు భార్యలు.

శా. స్వామి వేంకటగుండభూవరనృసింహమ్మగిరాడ్వట్టా
 శ్రీమత్సేనవిచిత్రరత్న రుచిసాంద్రీ భూతపీఠిక భవ
 ద్వామాక్షీయుగమధ్య మీరలు తలంపక రుక్మిణీసత్యభా
 మామధ్యస్థిత కృష్ణమూర్తి వని సంభావితం రాగోత్తముల్

మ. రవిచంద్రాక్షగృహగమోపమిత బెల్లంకొండ విన్నొండకొం
 డవిటీధున్దగరాధిపత్యధృతివై నానానృపస్తామసు
 స్తవివై శ్రీమలరాజ్యసింహుని తనూజాతుండు నా మించి తీ
 వవనిక వేంకటగుండభూవరమణీ! యరారి చింతామణీ!

ఉ. రాజకళాకలాప! మలరాట్కులవేంకటగుండభూప! నీ
 రాజితకీర్తి రాజసురరాజధరాజభరాజరాజభృ
 ద్రాజశరాజవాహనగరాజ శరాజశరాజ వాహగో
 రాజ భుజంగరాజ రుచిరస్థితిః గాంచెను చిత్రవైఖరిక.

మ. మలరాడ్వేంకట గుండభూవరము యుష్మత్కీర్తి శుభ్రాంబుజం
 బలర స్నీలమణి ప్రభావిజితదైత్యద్యేషిపాదంబు త
 ద్దళమధ్యాంతరచందరికమనః బ్రోవ్యల్లీలః జెన్నొండ భూ
 వలయాధీశమతాధిపా! ప్రబలతద్వైరి ప్రజాబ్జద్విపా!.

మ. మలరాడ్వేంకటగుండభూపరునిసామ్యం బెవ్వరిం జెప్ప భూ
వలయత్రాణమనోజ్ఞసూనృతరిపుప్రధ్వంసలీలావిని
శృలభైర్యోక్తుల నొక్కపట్టున హరిశ్చంద్రోరగేంద్రుల్ సముల్
తలఁపన్ వారల కన్న నెవ్వ రనుచున్ దర్శింతు రార్యోత్తముల్.

శా. శ్రీశా వేంకటగుండభూరమణవాక్కిరి డామహైశ్వర్యలీ
లాశాస్త్రాదికశావిలోచనధనుః ప్రజ్ఞానుభోగసిరా
పాశాస్ఫూర్తులఁ దుల్యులం చనఁగ నుద్యత్ప్రిజ్ఞవాణీశగా
రీశాంభోజవరుల్ భవత్సములుగా కెవ్వారునీసాటికిన్.

మ. పటువార్ధిన్ విధిదీనరక్షణకుఁ గల్పఘంటుఁ గల్పించి యొ
క్కటి నైనన్ ధర నుండ నీక దివిఁ జక్క నిల్చి మల్రాజవేం
కటగుండప్రభు నిత్యదానమతిఁ గాఁ గల్పించెఁ గా కెట్లు పో
చుట యిం దుద్భవమైనయర్థులకు రక్షోపాయ మూహింపఁడే?

మ. పటులీలన్ నిఖిలావనీజనము సంప్రార్థింపఁగా ముందు భూ
ర్జతి లోకోత్తరుఁ డీశుఁ డేకతరదుర్గాధ్యండునై యుంటయెం
తటికార్యం బని పద్మనాయకకులోత్తారుండు మల్రాజవేం
కటగుండప్రభుఁడై జనించి బహుదుర్గాధ్యతుఁడై మించెఁ గా
కెట్లు లొక్కం డఖిలావనీజనమనోభీష్టంబు లీ డేర్చెడిన్

ఉ. వేరుచమల్ల రాజఘనవేంకటగుండనృపాల! నీయశ
స్సారము వారిజారికి గజారికి తార్క్ష్యగజారి కబ్జభి
న్నారికి శంభునారి కజానారికి నీరికి సారవాహినీ
వారికి లచ్చి వంగడమువారికి చివ్వఁ దినయ్యవారికిన్.

మ. కలివేళన్ విబుధాశ్రితావళికి సౌఖ్యప్రాప్తిగావింప శ్రీ
మలరాడ్వంశము భాస్క రాన్వయమునన్ మాన్యం దుదారుండు కే
వలపుణ్యుండు నృసింహుఁ డాజీబలవద్వైరిక్షమానైభవో

జ్వలుఁ డౌవేంకటగుండభూవిభుఁడు విద్యద్వాతపుణ్యంబునన్
గలిగె న్నేఁ డని పల్కుచుండుఁ గవిలోకం బెల్ల నెల్లప్పుడున్.

చ. రతివరదివ్యరూప! మలరాడ్కులవేంకటగుండభూప! నీ
వితరణరేఖఁ గాంచి ద్యుకవిగ్రహారాజు తనూజురాజు వా
క్పతు లొకవేళ దాత లని ప్రస్తుతిఁ జెందుదు రేమొ కాని సం
తతసహధుర్యచర్య! వసుధావరులం దొకఁ డైన దాత యై
షీతి విలసిల్లుటం గన మొకించుక వంచన లేదు భూవరా!.

ఉ. వింటిని మల్ల రాజకులవేంకటగుండని కీర్తి జంటయాఁ
దొంటికిటీం ద్రుపంటికి నధోక్షజుడాపలికంటి కల్లము
క్కంటికి వానియింటికిని కామునివింటికిఁ దమ్మిచూలివా
ల్గంటికి నిగ్గులీనువడగంటికిఁ గప్పురపున్ననంటికిన్.

మ. మలరాడ్వేంకటగుండభూరమణ యుష్మత్ప్రింగణక్షోణిశృం
ఖలబంధంబుల గంధసింధురతతు ల్లాధంబుగా నిల్చె శ
త్రులయావాసకృతాపరాధికమభ్యస్తామంబు నా లేక భే
రులనాదోన్నతి నిల్చునే? యకట! నిద్రోద్రేకముల్మామనే?

మ. మలరాడ్వేంకటగుండభూరమణయుష్మ చ్ఛార్యసంరంభసం
కలితోద్యద్రణభేరికాధ్వనిమహాకాంతారభూభృద్గుహా
వళులున్ వైరిచయంబుఁగాంచెననగావ ర్తించె గాకున్నత
త్కలనాదంబులువానికేమిపనిత త్తద్వేళలన్బల్కుఁగన్.

మ. కుటిలారాతిపరాక్రమానలునిపైఁ గోపించి మార్తాండు నొ
క్కట భషించి నగాలి నెక్కి దివిమార్గం బేగి సింధూదక
చ్చట మాన్వం గమకించుఁ గద్దనగతు ల్కొంటింప మల్రాజువేం
కటగుండషీతిభృచ్చమూజనిత రంగద్భూరజోజాలముల్.

మ. అరిరాడ్మితక నారసింహపురసాధా గ్రస్థరాకానితా
కరసారంగము మల్లి కాకుసుమసంఘాతంబు భక్షింప నుం
దరు లంతం గనిపట్టి రం దది మొదల్ దైన్యంబు జెన్నోందెఁ గ్ర
చ్చుఱఁ జంగ్రుం డదిగాక రాజులకుఁ గాంతు ల్లావె సారంగముల్.

మ. రమణీయాకృతి నారసింహనగరప్రాకారత్నగ్రదు
ర్దమసంధానవిభిన్న విశ్రుతసుధాధారాపురిం గల్గె ను
త్తమచామికరహర్య మాలి కలసాధఖ్యాతి కాకున్నచోఁ
గమలారాతికి నాఁడునాటికిఁ దనూకార్యంబు సిద్ధించునే?.

మ. ధరణీమండలి నారసింహపురసాధాభ్యంతరాళ ప్రభా
కరచంద్రామలపుత్రికాముకురముఖ్యలంకృత స్తంభకు
డ్యరమావైభవముం గనుంగొన సహస్రాక్షుండు దక్షుండుగా
కరయం గేవలమర్త్యమాత్రునకు శక్యంబే నిరీక్షింపఁగన్?.

మ. నరసింహప్రభుపట్టణోత్తరలసన్నా నామణీచిత్రభా
స్వరమాయోపితరాజసాధ మమరెక్క సర్వంసహామండలే
శ్వరసన్మానితభాసమై వెలయుచున్ సాక్షా దయోధ్యాపురీ
వరభాస్వత్కులరామచంద్రగృహభాస్వల్లీలఁ జెన్నారుచున్.

మ. ప్రతతార్యాన్వితనారసింహనగరప్రాసాదసంచార సం
గతదాంపత్యరతి.....
ప్రతతుల్పువృషతోడఁ ద్రోయ నవిధారాభృతటిక్ వ్రాలి వి
చ్యుతు లయ్యెన్ ధరపై సముద్రజము లంచున్ జూడఁ జిత్రంబుగన్.

మ. పటులీలానరసింహరాయనరగప్రాసాదరత్నంబు వేం
కడగుండప్రభుతోడఁ జెల్వనురె సాక్షాద్వైజయంత్యఖ్య నొ

క్రృత గాకున్నను నిల్తురే బుధగురుత్ కావ్యజ్ఞు లుద్యత్సము
తృత్యచివ్యాంగన లిష్టభోగములు శృంగారంబులుం గల్గునే?

మ. సరసీజాతపరాతతాంతగతలక్ష్మీస్ఫూర్తి వీక్షించి కొం
దఱుసారంగశశద్రుమాగ్రదళితేంద్రాశ్మమృతిస్తోమమం
దురు గా కందు నృసింహరాయపురసౌధోత్సంగసంసర్గగా
కరయక్త వేటొకరీతి గాదనుచు మత్స్వంతంబునం దెంచెదన్.

ఉ. శ్రీయుతసారసింహపురశేఖర కాంచనరత్న సౌధవా
తాయనమాగ్గదీపకళికాగ్రసమంబున ధూమరేఖ నే
చాయనఁ జూచినా వదియె “చంద్రునిలో మృగ” మంచుఁ గాదు“లే
డే”యని కాని వాదములు దెప్పర మప్పురిముగ్ధకోటికిన్.

మ. నరసింహప్రభుపట్టణాంతరలసన్నా నామణీవ్రాతబం
ధురసౌధం బురులీల మించ హిమవద్దోత్రంబు దూరంబుగా
జరిగెన్ దారకశైలరత్న మొగిలై జావాసమెవ్వారికిన్
గురిగాఁగన్నడవయ్యెఁ దన్దరిమలోపలెచ్చఁగాశక్యమే?

చ. అకలుషనారసింహనగరాంతరచిత్రితచక్రయంత్రనా
యకకృతతామ్రపాత్రనిషహాభ్రమణీకృతిఁ జూడ నొప్పె దీ
ర్ఘి కనిజపుత్రకోటి కొకక్రీడ యొనర్పఁగఁ బూనెనో యనన్
నికటతలస్థరాజభవనేశ్వరుఁ డాత్మముదంబుఁ జెందఁగన్.

ఉ. శ్రీనరసింహరాయపురశేఖరసౌధనివాసవాసినీ
మానవమానినీమణులు మాటికిమాటికిఁ జూడ వచ్చువై
మానికమానినీమణుల మానక పూజ లొనర్పు మల్లికా
నూనములో యనన్ దలపఁ జొప్పడు నప్పురి దారకావళుత్.

తృతీయతరంగము

ఉ. ఎంచగ వారిభాగ్యము మరేమన నేర్తు సమస్తనూత్నర
త్నాంచితనారసింహనగ రాంతరసాధవిహారిణుల్ కరా
భ్యంచిత ఖంబు విష్ణుపద మంచు సపర్య లొనర్చ నేర్పుగా
నుంచినపూవులూ యనగ నొప్పెడి నప్పురి దారకావళుల్.

చ. నరహరిపట్టణాంతరమునం దపనీయమణిస్ఫురద్రసా
త్కరనృపమందిరం బలరె ద్వారకతో నలయాదవేంద్రుమం
దిర మనఁ గానిచో నచట నిల్చునె? రుక్మిణీసత్యభామలి
ద్దలు నిరుప్రక్కలక వెలయఁ దామరసాక్షుడు కృష్ణ దేవుడున్.

చ. జలనిధిమగ్నసాంద్రత...చస్థితి ద్వారవతీపురీరమా
లలన ముకుందుతోఁ డెలుప లాలనఁ జేసి నృసింహరాడ్పురిన్
నిలు మని సాధరాడ్ప్రకృతి నేనొకవేంకటగుండరాయరా
డ్డిలకుండన్ జనింతు నని తెల్పినవో? యన మించె దత్తసితుల్.

ఉ. ధారుణీశ్రీనృసింహవసుధాపతిపట్టణభర్మహర్మ్యచి
త్రారచిత్రైకపుష్పవసులం దిర వొందెడుసత్సరఃపయః
పూరితభూరియంత్రజలపూరము లొక్కడఁ గూడఁ బాటి మి
న్నేరన నిల్చి కాల్య యొకఁ డేరుపడెన్ గగనాంతరమునన్.

ఉ. నీ టాలయన్ నృసింహధరణీశపురాంతరసాధవీటిలో
బోటులు జల్లులాడుజలపూరము లభ్రములోనఁ గల్గెఁ బో
వాటికి నాటనుండి జలవాహము లన్నప్రసిద్ధి గల్గె నీ
బూటకమొప్పు నీటిఁగొని పోకెటు లిచ్చెడి? నిర్మలాంబువుల్.

క. గురుబుధకవిలోకంబై

సురుచిరబహువజ్రహేమ శోభాకరమై

సుకరాజు మేడకంటెను

నరసింహపురంబు సౌధనాయక మమరెన్.

క. నరహరిరాడ్పురసౌధం

బరయగఁ గైలాసశైల మనఁగా దగునా

గిరి కా దటందు రేనియు

మఱువకో దుర్గాధినాథమందిరమగు నే?

శ్రీ రస్తు.

చాటు పద్య రత్నాకరము

చతుర్థ తరంగము.

వేమగుంట వేంకట్రాయుడు

క. విభవైన మేలు మగనికి

తిథివెట్టును కథలు వినును తీర్థము లేగున్

అగముడవు దానికన్నను

విధవాయా వేమగుంట వేంకట్రాయా.

వేముల చిన్నారాయుడు

క. తల లెంత పెంచుకొన్నను

కులధర్మము విడిచి కన్న కూళ్లం దిన్నన్

గలుగదు మోక్షము చిత్తము

విలయము గాకున్న బిజన వేములచిన్నా.

గువ్వల చెన్ననిపద్యములు

క. గుడి కూలును నయి పూడును

వడి నీళ్లన్ జెటువు తెగును వనమును భిలమాఁ

జేడనిది పద్యం బొకటియె

కుడియెడమలఁ గీర్తిఁ గన్న గువ్వలచెన్నా!.

క. వెలియాలు సుతుఁడు నల్లుఁడు

నిలపతియును యాచకుండు నేవురు ధరలోఁ

గలిమియు లేమియు నెఱుంగరు

కులపావవమూర్తి వన్న గువ్వలచెన్నా!.

క. అంగీలు పచ్చడంబులు

చంగావిమెఱుంగునేలు సరిగంచులమేల్

రంగుల దుప్పట్లును నీ

గొంగడి సరిఁ బోలవన్న గువ్వలచెన్నా!.

క. ఎఱుంగుదువు సకలవిద్యల

నెఱుంగని విఠ రెండుకలవ వేవే వన్న

బిరికితనంబును లోభము

గుఱు తెఱుంగవు జగతి నెన్న గువ్వలచెన్నా!.

క. ఈపీయని పదపద్యము

గోవే సభఁ జదివె నేని కుంభినిలోన

ఈవిచ్చిన పదపద్యము

గోవే సభఁ జదువకున్న గువ్వలచెన్నా!.

క. పరిగేరు కున్నగింజలు

కఱవున కడ్డంబు రావు కష్టం డిడునా

తిరిపెమున లేమి తీరదు

గురుతరసత్కీర్తిఁ గన్న గువ్వలచెన్నా!.

కొత్త అమరప్ప

క. భూమండలిలోఁ గల్గిన

యేమానవుడైన ధన మపేక్షించును గా

ఆమేల్మిగుణము పట్లను

కోమట్లనుఁ జూడ గొప్ప కొత్తమరప్పా!.

క. వరహా లేన్ని గణించిన

పరమార్జునిపోలే పావనుఁ డానా?

ధర వన్నె లేన్ని గల్గిన

గురిగింజకు నేమి గొప్ప కొత్తమరప్పా!.

క. వాటమెఱిగి వచించిన

బాటిలుఁ గావానిమాటపదుగురిలోనక

వాటమెఱుంగకపలికినఁ

గోటికిసరితూగదప్ప కొత్తమరప్పా!.

క. కూటికిగదయిందాదులు

వాటముగాయజ్ఞములికువచ్చుటలెల్లక

గోటానకోటులొసఁగినఁ

గూటికిసరితూగదప్ప కొత్తమరప్పా!.

క. ఇమ్మహిగుణములకెల్లను

సమ్మతివితరణగుణంబు సరసులుమెచ్చే

సామ్మలలో ముత్తైదువ

కొమ్మలకుందాళిగొప్ప కొత్తమరప్పా!.

కృష్ణరాయక్షీతీంద్ర

సీ. ఏనుఁగు సింహంబు నెలనాగయునుఁ గూడి
 యొకమాటలోపల నుండవలయుఁ
 బక్షియు వస్త్రంబుఁ బాషాణమునుఁ గూడి
 యొకమాటలోపల నుండవలయు
 ఫణిరాజు ఫణివైరి ఫణిభూషణుఁడు గూడి
 యొకమాటలోపల నుండవలయు
 రారాజు రతిరాజు రాజరాజును గూడి
 యొకమాటలోపల నుండవలయు

దీనియర్థంబు జెప్పఁగా దీనిధులకు
 నెలలు పన్నెండు గడు విత్తు నేర్పుగాను
 చెప్పునాతఁడుభావజ్ఞ శేఖరుండు
 లక్షణోపేంద్ర! కృష్ణరాయక్షీతీంద్ర!.

సీ. మనుజునియాకారమహిమకు మొద లెద్ది?
 నగవైరివైరుని నగర మెద్ది?
 రఘుపతి గాచినరాక్షసాండజ మెద్ది?
 శిబికన్ను లార్జించుచెలువ మెద్ది?
 పంచబాణునియింటఁ బరఁగినరుచి యెద్ది?
 గిరిపతి భుజియించుగిన్నె యెద్ది?
 నయనాంగరక్షకు ననువై ననలు పెద్ది?
 చెలఁగి మానముఁ గాచు చెట్టెద్ది?
 అన్నిటికిఁ జూడరెండేసియక్కరములు
 చెప్పునాతఁడు భావజ్ఞ శేఖరుండు

చెప్పు గల్గిననే నిత్తు జిన్నిమాడ
లక్షణోపేంద్ర! కృష్ణరాయక్షితీంద్ర!

నీ. అసమానకోదండుఁ డైనరాజెవ్వఁడు

రాజుపేరిటఁ గల రాగ మెద్ది?

గాగంబు సరివచ్చు రాజిత ఋతువెద్ది?

ఋతువుపేరిటఁ గలరుద్రుఁ డెవఁడు?

రుద్రునిపేరిట యాధియాపత్యెద్ది?

పక్షి పేరిటఁ గలవృక్ష మెద్ది?

వృక్షంబు సరివచ్చు వెలయుభూషణ మెద్ది?

భూషకు సరివచ్చు భూమి యెద్ది?

అన్నిటికిఁ జూడ మూఁడేసియక్షరములు

ఆదు లుడుపంగఁ దుద లెల్ల నాదు లగును

చెప్పు నాతఁడు బావజ్ఞ శేఖరుండు

లక్షణోపేంద్ర! కృష్ణరాయక్షితీంద్ర!.

నీ. ఇలరామునకు నీత యెచ్చటఁ గనఁబడె?

నారాముఁ డేటికి యడవి కరిగె?

నేఁగినమారీచుఁ డేమిరూపముఁ దాల్చె?

నెలమి దైత్యులరాముఁ డెచటఁ జంపె?

సుగ్రీవుఁ డారాముఁ జూచి యేమని పల్కె?

వాలి రామునిచేత నేల చచ్చె?

లంక యేరీతిని రాముఁడు శోధించె?

.....బ్రదుకఁ జూచె?

అన్నిటికిఁ జూడ మూఁడేసి యక్కరములు

మొదలు దుదలును నొక్కడ నొదిగి యుండు

చెప్పగలవాడు భావజ్ఞ శేఖరుండు
లక్షణోపేంద్ర! కృష్ణరాయక్షీతీంద్ర !.

సీ. నక్షత్రవీధికి నాయకుఁ డెవ్వఁడు
రంగగు గుడిలోన లింగమెద్ది?
వాహనంబులమీఁది వన్నెకు మొదలెద్ది?
దేవతాఋషులకుఁ దిండియెద్ది?
నరకాసురునిఁ గన్న నాతినామం బెద్ది?
పాలతి చక్కఁదనానఁ బోల్పనెద్ది?
తల్లికిఁ గడగొట్టు తనయునిపై నెద్ది?
కమలాపుబింబంబుఁ గప్పునెద్ది?
అన్నిటికిఁ జూడ రెండేసి యక్కరములు
ఆదు లుడుపంగఁ దుదలెల్ల నాదు లగును
చెప్పు నాతఁడు భావజ్ఞ శేఖరుండు
లక్షణోపేంద్ర! కృష్ణరాయక్షీతీంద్ర !.

సీ. రాముఁ డెవ్వరిఁ గూడి రావణు మర్దించె?
పరవాసుదేవుని పట్టమెద్ది?
రాజమన్నరుచే రంజిల్లు శరమేది?
వెలయ నాలుగువంటివి త్ర దేది?
సీతను గొనిపోవఁ జెఱచిన ధనువెద్ది?
సభవారి నవ్వించుజాణ యెవఁడు?
అలరంభతురుములో నలరుమాలిక యేది?

... ..

అన్నిటికిఁ జూడ నై దేసియక్షరములు
ఆదు లుడుపంగఁ దుదలెల్ల నాదు లగును

చెప్పునాతడు భావజ్ఞ శేఖరుండు
అక్షణోపేంద్ర! కృష్ణరాయక్షీతీంద్ర!

శృంగారము

చ. కరభము లేమపెందొడలకాంతులఁ గాంచఁ దలంచి భీతిచే
విరలగతిన్ సతీగమనవృత్తి వహింపఁగ నోచెనో తుదన్
దరిగినమధ్యమస్థితిపదద్యుతిచే ముఖవర్ణ మంతమై
తిరిగి సకంటకావిలగతిన్ దలవంచి నశించె గోతలన్.

గీ. కంధరం బింతిజడసరి గాక యోడి
ప్రథమవర్ణంబుఁ బాసి కుచాగ్రసీమ
కొత్తుఁ బోయి కచశ్రీకిఁ దత్తరిల్లి
క్రిందుమీఁ దయి ముఖసీమఁ బ్రీతి నెనసె.

మ. వృగశాచేక్షణ గుబ్బిగుబ్బగవతో మెం డొడ్డి హీనంబులై
నగముల్ వృద్ధి వహించి యానయసమాన స్వచ్ఛరోమాభితోఁ
బగ సాధింపఁగ లేక పూర్వమునఁ బుంభావమ్మున న్నాభికిన్
దగకే క్రిందున్ బడె ధరిత్రి బలవద్దై వరంబు వాటిల్లుటన్.

క. కంధరము ధరము కరమును
కంధరధర దరము కరము కచకుచకటివా
క్సింధురమా సింధురమా
సింధురమా వైభవాప్తి జెలువ యొసంగున్.

నీ. ద్విరదంబునడతోడ సరిరాక ముఖభంగ
దశనొంది నవ్వుతోఁ దనరఁజూచె
గగనంబుకొనుతోఁ బగజెంది మధ్యమాం
తమునొంది నవ్వుతోఁ దనరఁజూచె.

సారసంబంఘితో సరిరాక సావర్ణ

గతిమానిమోవితోఁ గదియఁబూనె

గనకారికటితోడ నెనరూని నారివే

సముఁ బూని మేనితో సమతఁ జెందె

తిరిగి సతికంతకుచబాహు సరసనాసి

కలక్కు భయమంది మొఱవెట్టిగతులు మాని

యొరఁగి ధరఁగూలి వత్తు లై యొకటరెండు

మూటనాన్గింటితో సరి మొనయవయ్యె!

సీ. కుచపాలి గాంగేయకుంభజప్రభ మించె

ధర్మరాజఖ్యాతిఁ దనరె బొమ్మలు

పటుమత్స్యరాజ ప్రభావంబుఁ కనెఁ గన్ను

లంగ మశ్వత్థామరంగుఁ దాల్చె

ఘనకృపాతిశయంబుఁ గల్గి పల్కులు మించె

చక్రితేజముఁ గేలి సల్పె నారు

ధార్తరాష్ట్రద్యుతిఁ దనరె యానసూర్తి

రూపుఁ ద్రుష్టద్యుమ్నరుచుల మిగిలె

నఖము లర్జునసత్కాంతి నగవు మిగిలె

ఘర్మసంపద నవనవగణన మొసఁగె

తరుణిఁ గురుపాండవబలంబు తనరె మేన

నెంత చిత్రం బహో యింతి నెంచి చూడ.

క. అహహా దానిపిలుందులు

రహిఁ బోల్చఁగ దానుఁ బోలు రమణీయములై

మహిళామధ్యము నెన్నఁగ

మహిళామధ్యంబుఁ బోలు మంగళ మగుదున్ .

క. నగమా కుచ మా రొగిప

న్నగమా తరళేక్షజీవనగమా నగమా

నగ మార్కొను నుడి రంభా

నగమా తొడ లీఘనాఘనగమా మణికికా.

ఉ. మోహము మోహరించె సతి! మొల్ల సుగంధిరొ! తాళజాలనే

మోహము నిల్వదాయె కడు ముష్కరమారుడుఁ బాణజాలమున్

దేహము స్రుక్కఁగన్ మిగులఁ దీవ్రత నేసెను భామ! చూడవే

యాహవపీరుఁ డొమఱుడు నద్భుత మొప్పఁగ మార్చఁగూర్చెనే!.

మ. మమతను తన్ను నొక్కచెలి మానిని నీవిభునామ మేమనన్

గమలజగంధి పల్కెఁ గరి కంధి ప్రజాపతి సోముఁ డాతప

త్రములఁ ద్రివర్ణయు క్తముగ వ్రాసియు నందలిమధ్యవర్ణముల్

క్రమముగఁ గూర్చి పల్కినను గ్రహ్వర నావిభునామ మయ్యెడిన్.

మ. చవితిన్ వష్టజుఁ డేగి పంచమనిధిస్థానంబు లంఘించి యే

డవవాఁ డేలినపిడుఁ జేరి పదిలుండై యష్టమస్యందనో

ద్భవి వీక్షించి తృతీయుఁచెంతకుఁ జతుర్థశ్రేణి నంపించి యా

దివిరోధిన్ బెదిరించి యప్పురి ద్వితీయు న్నిల్చి వచ్చెన్ వెసన్

చ. వనదర్శుషేందుజంబిలసువర్ణములన్ గిరి నీట నింగిఁ జె

ట్లను నెగ నెక్క నీద భహుళవృధఁ బాల్పడ మాగఁ గ్రాగ ను

ర్మను బెళుకంగఁ గంద నిలరాలఁ గరుంగఁగ నీరుఁగ్రక్కము

న్ద నవియ నొక్కనీరుగ నొనర్చెఁ గచాక్షిముఖ స్తనాంగముల్.

సీ. ఘవకేశి యని నీవు చెనకరాకు సమీర

భుజగరోమాళి యీ పువ్వుబోడి

మీనాక్షి యని నీవు మీఱకు కోకంబ!

జంద్రకాహాస యీచంద్రవదన

బింబోష్టి యని నీవు బెదరింపకు శుకంబ !

సాంకవామోద యీసన్నతాంగి

కంజాస్య యని నీవు కలహింపకు మృగాంక

స్వర్ణానువేణి యీజలజపాణి

శ్వాస వక్షోజ వచనాస్యబాంధవముల

బంధువులు గాన మీకుఁ జెప్పంగవలెనె

నిట్లు వినకుండినఁ బరువు లిడుట యెగిరి

పడుట వదరుట కుందుట ఫలమునుండి !.

చ. సరసిజనేత్ర ! నీవిభునిచారుతరం బగుపేరుఁ జెప్పుమా!

అరయఁగ నీవు నన్నడుగునాతనిపే రిదె చిత్తగింపుమా!

కరియును రక్కసుండు హరుకార్ముకమున్ శర మద్దమున్ శుకం.

బరుదుగ వీనిలో నడిమి యక్కరముల్లబులింపఁ బేరగున్.

చ. నగతనయన్ ధరన్ సీరిని నాలుగువల్లములన్ లిఖించిపాం

దుగఁ దుది నొక్కయక్కరముదూకొని వ్రాయగనింపుమీఱగా

నగును గజాననుండు మఱి యాదిగ నొక్కొక యక్కరంబు దిం

చగఁ జతురాననుండు శరజన్ముండు పంచశరుండు వహ్నియున్.

చ. అరయఁగ నాటువర్ణముల నర్జునుపేరు లిఖించి చూడ నా

యమరవిభుండు వణ్ముఖుండు నక్షిపయోరుహవైరి మేదిని

సుమశేరు లయ్యెడిన్ మఱియుఁ జోద్యము దానితుదాది చేసినన్

గమలయు భూమిసంభవుడు కాంతియు స్వర్ణము గాఁగనంబడున్.

చ. సతికుచవాక్స మత్స్య మరిజాతసుధ ల్లానఁ బూని వాద్దులై

హతులయి వారిజాత వసుధాకృతు లూని యు దృష్టితంబని

ర్జితరుచి గాంచియుం దుది సరిత్వము జెందినచంద్ర శేవధి

స్థితిని ముఖాంగముల్ గలిచె నీ! తగ దిన్నిట నొంటి నోడినన్

ఉ. అక్షరపక్షపాతమున నర్థము నూళ్ల నొసంగ నుబ్బుచుకొ
భిక్షజటాధరాధికులు భిన్ననిజవ్రతు లొదు రైన దు
ర్భిక్షరుజాశిశుచ్యుతులు పెక్కగు భక్తియ చాలు దాననొ
తక్షుభితత్వమే యథుము దార్పడు శంక దొఱంగు మీయెడకొ.

౧. శైవాలంబును సైకతంబు లెదురై చంద్ర ప్రవాళాంబుజ
గ్రావాకాశభుజంగకూపములు దూరం బైన నేతత్పరీ.
తావిద్యావిభవం బొనర్పంగ దశాబ్జజ్యోత్స్న లో నర్థచం
ద్రావిర్భావముఁ జూపినం గలిసె దానాత్మేశుభావజయై.

గీ. తామరబిడారు కొమ్మనెమ్మోమునకును
సారచంద్రచంద్రస్ఫూర్తి సాటి యగునె?
నాతితలమిన్న చెక్కిలివాతెరకును
సారచంద్రచంద్రస్ఫూర్తి సాటి యగునె?

క. ఆగరితకు ముఖకచకుచ
భాగరిమసుధాంశులకుచబలభిన్నణికా
ధాగధగీధై గధగీ.
నై గనగీవిభ్రమముల నగుఁ దగు మిగులకొ.

సీ. కుసుమంబు లనిన నో భసలకిరోరుహ!
కనుక వెన్నధరింతు ననకు మమ్మ!
సారసం బనిననో చారుకాంచనగాత్రి!
యాద్యంతముల విడనాడ కమ్మ!
అగరులపరిమళం బనిననో మీనాక్షీ!
పగమీరఁ గాఁ దెగఁ బల్కకమ్మ
కస్తూరి యనిననో కంజనిభానన!
విసరమధ్యమవృత్తి విడువకమ్మ

వనిత నీమాటలే నీకు వైర మగును
 అనుచు నొక్కతె పల్క మాటనె నొకర్తు
 శ్వాస, యుచ్ఛ్వాస, ఘనవేణి చంద్రికాస్థి
 తహరిమధ్యమలేదనితలఁగ కనియె.

ఒకానొక వేశ్యారసికుఁడొక వెల్లాటకత్తెయింటికి వెళ్లె
 నట. ప్రసంగానుకూలముగా నాపడుపుచెలి రసికునిట్లు ప్రశ్నిం
 చెనట.

ఉ. మొల్ల సుగంధి కూతురది ముంగిటనున్నది దానిఁజూడు; నీ
 నెల్ల విధంబులక రతుల నేలెడుదానను నన్నుఁజూడు; ము
 త్ఫల సరోజనేత్ర వరపుత్రిక పుత్రిక దానిఁజూడు; నా
 కల్లుండవయ్యెదో? మగడవయ్యెదవో? మనుమండవయ్యెదో?

ఆప్రశ్న కారసికుఁ డీరీతిగా జవాబానంగెనట.

ఉ. మొల్ల సుగంధికూతురిని ముంగిటఁ గంటిని దానిమాన; నీ
 వెల్ల విధంబులక రతుల నేలెడుదానపు నిన్నుమాన; ను
 త్ఫల సరోజనేత్ర వరపుత్రిక పుత్రిక దానిమాన; నీ
 కల్లుండవయ్యెదక మగడవయ్యెద నీమనుమండ వయ్యెదక.

అటుపిమ్మట కొంత నేపటి కాధనకాంత రసికునకువక్క
 లాకు లొసంగెనట. ఆతఁడు సున్నము దెమ్మని యీరీతిగా
 నడిగెనట.

గీ. పర్వతశ్రేష్ఠపుత్రికాపతివిరోధి
 యన్న పెండ్లాము నత్తెమగన్నతల్లి
 పేర్కొమీటినముద్దులపెద్దబిడ్డ!
 సున్నమిందుకదేగదే? ముండరాంగి?

ఆజాణ సున్నమును దెచ్చి “యిదిగో తీసికొమ్మని”
యారీతిగాఁ జెప్పెనట.

క. శతపత్రంబులమిత్రుని
సుతుఁజంపినవానిమామనూనునిమామకొ
సతతముఁదాల్చెడు నాతని
సుతువాహనవైరివైరి? సున్నంబిడిగో!

చ. పలుకకపల్కరించుగతిపాడకపాడినరీతిఁ దేనియల్
చిలుకఁగనవ్వకేనగినలీలఁగనుంగొనుచున్నవారిక
న్నులకతిసుందరంబయిమనోబ్ధుఁ జిత్తరువందునున్ననీ
చెలువముఁజూచి నేనునొకచిత్తరువైతినిగాడె? కోమనీ!

ఉత్సాహ. ఐతివైదువైదువైదువైదువైదుగల్గినకొ
భాతిగుమ్మతీలువైదుపంకజాస్త్రుఁడేసినకొ
జేతివై దెఱుంగనట్టిచీమపొతుగూడునే?
నీతిమేతివైదువేనినీరజాక్షి! వేడుకకొ.

క. వండినదెండినదొక్కటి
ఖండించినపచ్చివొకటికాలినదొక్కటె
తిండికిరుచియైయుండును
ఖండితముగ దీనిఁదెల్పుకవియుంగలఁడే?

క. శిలవృక్షులతలఁబుట్టిన
చెలువలుమువ్వరునుగూడిచిడిముడి పడుమ.
తలవాకిట రమియింతురు
సరిలితముగదీని నెఱుంగు సరసులుగలరే?

క. శుద్ధమలజాతయొకసతి
యిదరణిందఁడ్రేఁజంపి యొనఁగవిశుద్ధికొ

బుద్ధిచింతామహుఁబొందుమ

సిద్ధముగాఁదండ్రుగనునుఁ జెప్పుముదీనికొ.

ఉ. భూపతిఁజంపితికొ మగఁడు భూరిభుజంగముచేతఁజచ్చెనే
నాపదఁజెందిచెంది యుదయార్కునిపట్టుముఁజేరివేశ్యనై
పాపముఁగట్టుకొంటిఁ దనపట్టివిటుండని కొఁగిలించి సం
తాపముఁబొందియగ్నిఁబడి దగముగాకిటు గొల్ల భామనై
యాపనికొప్పుకొంటి నృపతీ! వగఁజేటికి చల్ల చిందినకొ?.

సమస్య:—గోలకొండ; మాలముండ; పూలదండ;
కొత్తకుండ; యనునాలుగుపదములును వచ్చునట్లు శృంగార
విషయముగాఁ గందపద్యముం బూరించుట.

క. ఒకగోల కొండచెంతను

బ్రకటంపుతమాలముండఁబటుతరగతిరా

చుకపూలదండవిడనా

యకునకుమైకొత్తకుండనతివరమిం చెకొ.

నీ. చంద్రుఁడెవ్వరికైనఁజల్లనై యుండఁగా

పద్మాలపుణ్యమాపాటిగాక

వరవసంతుఁడువచ్చి వనమెల్లఁబ్రోవఁడా?

జాజినూనపుటదృష్టంబుగాక

సంపంగివాసనతో చర్చింపశక్యమా?

యిలఁదేంట్లకునుదైవమిఁడుగాక

హరుఁడేప్రనూనంబు శిరమునఁదాల్చఁడా?

ంగికినిప్రాప్తిలేదుగాక

ఏవ్వరెవ్వరిభాగ్యంబు లెట్టివొక్కొ
మాకుప్రాప్తంబులేకున్నమానెగాని
పద్మదళనేత్ర! ప్రాథమపాలపుత్రి
చిక్కవిరుపాజి! మరునిరాచిల్క లేజి!

ఉ. ఇంచుక నూదిపోటునహించినమాత్రన నంగనాకువో
దంచితసౌఖ్యకేళి సతతంబును గంచుకె కాంచె నాజిని
ర్వంచనతీవ్రబాణనికరక్షతదేహుల కబ్బవే మరు
చ్చంచలలోచనాచకితచారుకుచద్యయసంగసౌఖ్యముల్.

పాలకుండ; గోలకొండ; మాలముండ; పూలదండ; అను
పదములు వచ్చునట్లు రామాయణార్థమునఁ బూరింపఁ బడిన
పద్యము.

మ. బలవద్రాక్షసపాలకుండవనుచుంబాటింపనాగోలకొండ
డలచెట్లందుఁజరించువేళ మగనిందప్పించి తే నీతియే?
ఖలుఁడా! నీవిటుపొంచివైచుటలునాకంజాక్షీనీమాలముం
డలలోనుంచినబూలదండకడునెండకవాడినట్లుండదే?

మ. కదళీస్తంభమునందు నాశయుతమై కంజాతమింపొందె నం
దుదయందై పవళించెఁజంద్రుడవటకబ్రోత్ఫుల్లరకోత్పలం
బొదవెక దత్సుమజాతయై యమున సర్వోర్వీధరంబందుఁ దా
బడి నూతైగగనంబుఁగారచెనిది యేభావంబు భావింపుడే.

చ. పురుషవియోగికామినులుపొక్కుచు దూఱిరి మిత్తిగొంగనుక
ఉరగపుఁగామినికరవికులోదధిచంద్రముడైనరామునిక
గరువలిసూను సంతట నఖండపరాక్రముడైనకీశునిక
గరుడుని నింగిమానికముఁ గాంచనగర్భుని మాటిమాటికిక.

చిత్రకల్పన

సీసపద్యము.

1. ఆరిభయంకరచక్ర కరిరక్షసాగర

చాయశ్రీకర్పూరసాటియుగళ

2. నాళికసన్నిభనయన యండజవాహ

వాణీశజనకవైభవవిడౌజ

4. రాజీవమందిరారముణ బుద్ధద్రక్ష

వరజటిస్తుతశౌరీ వాసుదేవ

8. భూరిక్మపాకర బాబ్బిలిపురపాల

పాపభుజంగమ పరమగరుడ

16 దోషకైలేశ శశిద్రక్ష ద్రుహిణహేళి.

కీ. వాక్యము:— అన్నయ్యతో టివిస్సాప్రగడకామరాజు
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14
 భాషించు హేళిదాక్షిణ్యశాలి.
 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24.

ఈ చాటుపద్యమును బాబ్బిలిపురమున విస్సాప్రగడ
 కామరాజుకవి రచించినట్లు కీ వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.
 నీనగీతచరణములకు తక్కినవి కవిరచించెనో లేదోకాని యెవరు
 వదిసినను ఈపద్యమింతే. ఈపద్యచరణములకు మొదట—
 వరుసగా—1, 2, 4, 8, 16 అను సంకెలు వేసియున్నవి. కీవా
 క్యము 24 అక్షరములఁ గలిగియున్నది.

ఇతనిందలి చిత్రమేమనఁగా ఎవరైన నాంధ్రభాషలోని
 యొకయక్షరమును దలంచుకొన్న యెడల నీపద్యసహాయమున

వారు చెప్పకయే మనము కనుగొనవచ్చును, అయితే ఆ యడుగువారొక కొన్ని విధులకు బద్ధులైయుండవలెను. ఎట్లనః—
 (1) అచ్చులలో ఆ యొకటిమాత్రమే తలఁచుకొనవలెను. (2).
 హల్లులలో జ ఇ లు తలఁచుకొనవలదు. (3) గుణితముతోఁ
 బనిలేదు. (4) న, ణ; ల, శ; ర అ; ల కభేదము. ఇంతకును కీ
 వాక్యములో 24 అక్షరములలో దేనిసేనికోరుకొనునట్లు చే
 యుటే దీని భావము.

పైవిధానములకులోఁబడి యెవ్వరైన నడిగి రేని, యాయ
 ఊరమును, గనుగొనుటెట్లన? ముందు కీవాక్యమును కంఠతః
 నేర్చుకొనవలెను. ఆపద్యము మొదటి చరణమును చదివించి
 విని యందు తలఁచుకోఁబడిన యక్షరమున్నదియు లేనిదియు
 తెలిసికొనవలెను, అట్లే 1, 2, 3, 4, 5 చరణములను
 వరుసగాఁ జదివించి ఆయక్షర మేయేచరణములలోనున్నదో
 తెలిసికొనుచుండవలయును. అప్పుడాయక్షరము కొన్ని చరణము
 లయందుంటయుఁ గొన్నిటియందు లేకపోవుటయుఁ దటస్థి
 చును. అప్పుడాయక్షరమున్నపాదములప్రక్కన వేయఁబడియు
 న్నయంకెలను కలుపునది. అప్పుడు 10 వచ్చుననుకొనుఁడు.
 కీ వాక్యములోని 10 వ యక్షరము—డ— గనుక, డ, అని
 చెప్పనది.

ఒకయుదాహరణము. కోరుకొనఁబడిన యక్షరము—
 య—ఇపుడేమిచేయవలెను? ఇది 1, 2, చరణములలోఁదప్ప
 నిక లేదు గనుక— $1+2=3$. కీ వాక్యములోని మూడవ
 యక్షరము—య—చూచితిరా చిత్రము!.

కృష్ణురాయబారము

సీ. చరణారవిందము ల్సమృత్తిమది నెంచి

ముమ్మాటు రాజుకు మొక్కిరనుము

వచ్చినవైరంబు వారింపనూహించి

మాభూము లిమ్మును మనుజవిభుని

ఆరీతిన్మృతకి హర్ష ము గాకున్న

నేవురికైదూళ్ల నెలమినడగు

పుడమిశుఁడామాటకొడఁ బడకుండెనా

నడవడి పురికొప్పనడుపు మనుము

పనులునేయంగ నెండేనిఁ బంపుమనుము

పంపుపనినేయ నేవకభటులమనుచు

ధర్మమార్గంబు వినబుద్ధి దనరదేని

కదలిరమ్మును శ్రీకృష్ణ! కదనమునకు.

మ. పదరుల్ పన్నక ధర్మశాస్త్రగతి భూభాగము మారాజ్య సం

పద మాకిమ్మును మీయకుండిన మహాబాహుబలస్ఫూర్తిమై

యెదురైరమ్మును వచ్చిమద్బలము దానేపారఁగాఁ జూచుచో

గదఘాతంబుల నూరువుల్ డెగిపడుకొ గంజాక్ష! యింతేటికికొ.

మ. కలహంబేటికి వద్దవద్దనుమిటుల్ గర్వాంధుడై మమ్ముఁ దాఁ

జాలకంజూచుట నీతిగాదనుమ యిఁతోఁజీతలంబందునకే

నిలువన్నేఁ డధర్మవృత్తిననుమా నీవిన్నియుం బల్కినకొ

బలవద్వైరమునందు దుర్మరణముల్ ప్రాప్తించునంచాడవే.

ఉ. మానము దప్పియిట్లు లభిమానము లేక.....

కాలలపాలుచేసి.....తా

బూనెను రాజ్యసంపదలు బోయగుణంబునఁ బాపకర్ముడై

చతుర్థతరంగము

హీనత నెంచనేల యిక సేవ్యముచెప్పితినంచుఁ బలుకమా
తానునుదమ్ములుం బలముధాత్రిని గూలుదురంచు మాధవా!

చంద్రమండలము

సీ. పాంచజన్యసమాభపాంచజన్యాలోభ
పాంచజన్యప్రభా భాసమగుచు
సారస్వతవినోదసారస్వతామోద
సారస్వతాభేదసారమగుచు
ప్రాలేయగణగణ ప్రాలేయగణగణ
ప్రాలేయగణగణభ్రాంతమగుచు
తారహారకదంబతారహారకదంబ
తారహారకదంబధామమగుచు

నిట్టపుట్ట గట్టు నిట్టానగన్పట్టు
పుండరీకనండదండరండ
మండఖండ...చండీశడిండిర
మండలమ్ము చంద్రమండలమ్ము

చలి

మ. చలి! నీవెందుకు మచ్చరించెదవు నీశౌర్యంబుమాన్నాల్లెగా
కలకాలగబును నిల్వఁబోవుగదవే కాకున్న నింకొక్కడౌ
నిలలో బాలుర రోగులన్నిగులఁగా వృద్ధాశి బాధింతువా
జలజాక్షీకుచైలమధ్యములఁ బెల్చుకొ జొచ్చిగోడాడకే.

మ. చలి! మమ్మేలవిదిల్చె దీ వకట! నీశౌర్యప్రతాపాన్నతిం
పలరకొ శాలిసుఖాన్నమాంగరకసూపాద్యుష్ణదివ్యానుభో
క్తలు నవ్యాంచితలై సతులమేల్కొగిల్లఁగ్రీడింప వా
రల...బొకటైనఁ బీకఁగలవా? ప్రాడ్బాయిశీతాధమా!

వసంతఋతువు

గీ. జాజియొక్కటియేకాని సకలకుసుమ
విసకసంపదచే నొప్పె వసుధయెల్ల
విరహినెకాని ధరణిపై వివిధజనుల
సంతసమునందఁజేసె వసంతవేళ.

పడమటిగాలి

చ. మృదునయనాగ్నిగ్రోలి డిగి మేచకకంఠముమీఁద వ్రాలి తు
జ్జలనిధి బాడబానలము చక్కఁగఁ గ్రోలి రవిప్రభావళిన్
దడదడఁ దోలితోలి బెడిదం బగుమంటల నప్పళించు నీ
పడమటిగాలి మానవులపాలితిధూళి మహాగ్రకీలియై.

లోభి

క. అంతయుసరి యింతయుసరి
యంతకునకు మద్యపాయి కపహాస్యనకున్
అంతయుసరి యింతయుసరి
చింతింపక యిచ్చుదానచింతామణికిన్.

క. ఇలలోభి నెంతవేడిన
వలవనివెతలంతెకాని వాడిచ్చెడినే?
జలమును వెస గిలకొట్టినఁ
గలుగునె నవనీతమాసఁ గాదురికేసా!

క. కలుగక యిచ్చెడిమనుజులు
తలవెండ్రుక లంతమందె తర్కింపంగాఁ

గలిగియు నీయనియధములు

మొలవెన్ద్రుకలంతమంది మోహనరంగా!

క. పదివేలమంది కిచ్చియుఁ

దుదినొక్కని కీయకున్న దొరకవుకీర్తుల్

పదివేలనోమునోచిన

వదలదె? యొకరంకువంక వన్నియనుంకా!

క. పుట్టుకతోడుతఁగరమునఁ

బుట్టవలెదానగుణము పుట్టకపోతే

యిట్టట్ట నులిమిబలిమిం

బట్టింపనుగాజ? తాళ్లపలికొండ్రాజా!.

క. పెక్కావులిచ్చుచో నొక

బక్కా వీకుండేనేని పాడికిఁ గఱవా?

పెక్కుదొర లిచ్చుచో నొక

కుక్కలకొడుకీయకున్నఁగూటికిఁ గఱవా?

గీ. నిండిదరిఁ జేరనీయదు గుండ్లకమ్మ

కలిగి లేదను నర్థికి గంపకమ్మ

మాటలేకాని చొరనీదుమాచకమ్మ

కమ్మత్యాగంబు భువిలోన నమ్మకమ్మ.

మ. కొలిచేదికొవగ లేకనే; యడిగి తే కొపించు టీలేకనే;

చెలుల న్నెచ్చుట కోకనే; విభవముల్ చేకూరుటల్ రూకనే;

బలవంతుం డగు మూకనే; సతిచెడుకొ బ్రాణేశుఁగై కోకనే;

జలదశ్యామల! శంఖచక్రధరకృష్ణ! యాపదుద్ధారకా!

ఉ. అన్నటులీయఁడేని సభనాతఁడె పోపెనులోభిదున్న; యీ
దున్నకు రెండుకొమ్ములును తోడయులేమిని మొండిదున్న యీ
దున్నతో దున్నరెవ్వరును దున్నదుగా మఱి గంగలమ్మ కా
దున్నెడువారియిండ్లఁ జెడదున్నెడుదున్నరి! యెంచిచూడఁగన్.

సీ. లాలింపఁజెఱకు బెల్లంబుఁ దానిచ్చునా?

చెండాడిపిప్పిగాఁ జేయకున్న
అడిగినప్పుడు ధాన్యమన్నంబుఁ బెట్టునా?
దండికోడటదంచి వండకున్నఁ
మ్రొక్కివేడిన భూజములు పండ్లనొసఁగునా
మొనసిదండాహతి మోదకున్న
పొగడిన బంగారమును సొమ్ములొసఁగునా?
గొబ్బుగొబ్బునఁ గాచికొట్టకున్న

లండిపోతు శిఖిండి గులాము లోభి
తెగువ నొసఁగఁడు పేరునఁ దెట్టకున్న
దండితనిశాట! భళిర! భూధవునిపేట
బాలగోపాల! గుణజాల! భర్మచేల!

పొగాకు

క. ఖగపతి యమృతముతేఁగా

భుగభుగమనిపొంగి పారలి భూస్థలిఁబడితాఁ
బొగచెట్టయిజన్మించెను
పొగద్రావనివాడు దున్న పోతైపుట్టున్.

శ. రావణయుద్ధంబందునఁ

బావనుడగు లక్ష్మణుండు బడిమూర్ఖునినన్

ఆవలఁ బొగచెట్టుండినఁ

బావని సంజీవికేలపరుగెత్తు? నృపా!

క. పొగద్రాగనేర్చిభీముఁడు

పగఱక బొగరడఁచె నాజి బాహాశక్తిక

బొగద్రావనిదుర్యోధనుఁ

డిగిలించెను రణములోన నిహిహీయనుచున్.

నస్యము

ఉ. నస్యము శీతమత్తగజనాశనహేతువిచారధీరపం

చాస్యము సుప్తిరోగనిబిడాంధతమఃపటలార్కబింబసా

దృశ్యము వేదశాస్త్రపటుదివ్యసుపండితవాగ్విచిత్రసా

రస్యము రాజవశ్య మహిరాణ్మణికైన నుతింప శక్యమే?

ఉ. మట్టపాగాకులో నడుమ మందము గల్గినచోటఁ దీసి తా

పట్టుగఁ బక్వశుద్ధిగను బాగుగఁ గాచి యొకింతసున్నమున్

బట్టనవేలనొత్తి తనబల్మికొలందిగ నల్చి నస్యమున్

బట్టపుడబ్బిలో నునిచి ప్రాజ్ఞుల కిచ్చినభాగ్య మబ్బదే?..

సీ. నస్యమా యిది? మరున్నారీశిరోమణి

కుచకుట్మలముమీఁది కుంకుమంబు

నాసికాచూర్ణమా? నలినరుద్వనితాధ

రార్పితతాంబూలికాసవంబు

పొడుముగా? వెడవిల్తు పొలతి నెమ్మోముపై

కొమరొందుకసటుకుంకుమపుర్రావి

పొక్కుపొడే? యిది.....

.....జ్వలరసంబు

సకలజనమానసోజ్జ్వల చరమమార్గ
తత్వమస్మాదివాక్యప్రధానగూఢ
హేతుకంటే చెలంగుచు నింపునింపు
నస్యముగణింప కేక్యమే నలువకైన?

సదాశివసద్గురుప్రభూ

- ఉ. కారము లేనికూర యుపకారము లేనిమనుష్యుఁ డాదినోం
కారము లేనిమంత్ర మధికారము లేనిప్రతిజ్ఞ వాక్చమ
త్కారము లేనివేశ్య గుణకారము లేని... లెక్క సా
కారము లేనిపాట కొఱగావు సదాశివసద్గురుప్రభూ?!
- చ. కుదిరిక లేనిఖత్తు మదిఁగూటమి చాలనిపాత్తు సుతైకుక్
మెదుగనిసత్తు ముక్కిడికి మెచ్చులకిచ్చెడునత్తు విత్తగక్
బదునున లేనివిత్తు పెనుపల్వకుచేసినయెత్తు మొత్తమై
యదుకునురానిసాత్తు కొఱయానె సదాశివసద్గురుప్రభూ!.
- చ. అగడిత లేనికోట జనులందఱుమెచ్చనిమాట దిక్కులక్
బాగడిక లేనిపేట ఫలపుష్పసమాజము లేనితోట త
న్నగడుకు దీయుపూట యిలుదావిడి పెట్టినబాట రమ్యమై
నెగడదయా! లలాటతలనేత్ర! సదాశివసద్గురుప్రభూ!.
- చ. రసికులు లేనియూరు కవిరాజుల కీయనిపేరు నాజిలో
గసరినఁబారుబారు గుఱిఁగాననితీరు బజారుకేఁగుచోఁ
గుసికిరిపడ్డతేరు మిముఁ గోరిభజింపనినోరు గాల్పనా?
భసితవిలేపనాంగ! భవభంగ! సదాశివసద్గురుప్రభూ!.
- చ. జలములు లేనిబావి బుధజాలముముట్టనితావి శుంతకా
యలపరమైనదీవి మదికాశఘటింపనిమోవి గుత్తలం
జలపరమైనతీవి తగసత్కవికీయనియీవి యెల్ల ని
వ్వలములు పార్వతీశ! మృదుభావ! సదాశివసద్గురుప్రభూ!.

- ఉ. వేదము లేనివిప్రుఁ డరవిందము లేనిసరోవరంబు ము
తైదువ లేనిపెండ్లి హిమధాముఁడు లేనినిశీధి మీటినన్
నాదము లేనివీణ నరనాథుఁడు లేనిపురంబు వ్యర్థమాఁ
గాదె తలంప స్వామి! శితికంఠ! సదాశివసద్గురుప్రభూ!.
- ఉ. దు స్తరమైనమూర్ఖునకు దుర్మతివీడఁగ నెంతదెల్పినన్
స్వస్వపడంగఁబోదొకటి సాదృశమిందుల కుల్లి మోసుకు
గస్తురిపాదుఁడేసి తగగంధముఁ బన్నిరుఁ బోసిపెంచినన్
బుస్తుగుణఁబుఁదా విడువబోదు సదాశివసద్గురుప్రభూ!.
- ఉ. దీపము లేనియిల్లు నుపదేశము లేనిజపంబు మంజులా
లాపము లేనికావ్యము విలాసము లేనివధూటి విక్రమా
టోపము లేనిభూపతి పటుత్వము లేనియురోజపాళి ప్ర
స్తావము లేనిమాటలు వృథాలు సదాశివసద్గురుప్రభూ!.
- ఉ. అడవిహెచ్చి భర్త కెదురాడఁగవచ్చినఁ గొట్టవచ్చినన్
గూడదుదానితోనవలఁ గూడి నటించుట; తత్త్వ ణంబునన్
వాఁడొకజాణయైన భగవత్పదసన్నిధిఁ జేరుమార్గమే
చూడవలె నృనోజ్ఞమగుచోట సదాశివసద్గురుప్రభూ!.
- ఉ. పంటకురానిచేలు పతిభావమెఱుంగఁగ లేనియాలు నీ
రంటినపాలు దోర్బలపరాక్రమ హీనునిచేతివాలు వే
యింటికినినీకేలు భుజియింపక దాచువరాలు ధాత్రిలో
మంటికిపాలు గాక మఱి మన్నన కెక్కునె? సద్గురుప్రభూ!.
- ఉ. వేచనికందిపప్పు నవివేకునిమెప్పు వికారియొప్పు ము
ల్లాచనిచెప్పు కుర్లుముడికందనికొప్పు పఠాణిచొప్పు మే
ల్వాచనిశేచునుప్పు దురవస్థలు చెప్పఁ దరంబుగాదయా
మేచకకంఠ! చక్రధరమిత్ర! సదాశివసద్గురుప్రభూ!.

ఉ. ఎన్నఁడుఁ దాతనాఁడుఁ దనయింట నెఱుంగనికల్మిగలైనా!
వెన్నున కద్ద మడ్డఁ గొనవేళ్ల కుముచ్చెలుతోడ్డు నింతలో
మిన్నెగఁ జూచు ధింధిమని మిట్టలు ద్రొక్కుని దేమి చిత్రమో!
పన్నగభూష! సస్త్రిదులభాష! సదాశివ సస్త్రిరుప్రభూ!.

భైరవా

చ. చెఱకురసంబుకన్న నునుచేడెలకన్నను లేనెకన్న భా
సురసేధకన్నఁ దియ్యనగుచూతఫలంబునకన్నఁ బాండుశ
ర్కరరుచికన్న ధాత్రి మధురంబయి తోచు వివేకియా మహా!
సరసునితోడిముచ్చటలు సారెకు సల్పుచు నున్న భైరవా!.

ఉ. బంధులు తన్ను మెచ్చ జనపాలురు మెచ్చను బ్రజ్ఞలేక కా
మాంధతనుండు ముష్కరున కారయ మేదినియందు నీతియా
గ్రంథములేమినేయు జిగికన్నులవానికిఁ గాక దర్పణం
బంధునకేమినేయ పగలైనను రాతిరియైన? భైరవా!.

ఉ. డంబముమాని మూఢులకుఁ డంకములీయక దేశకాలపా
త్రంబు లెఱింగి యిచ్చినపదార్థము వన్నియకెక్కు ధాత్రిపై
నంబుధినున్న శుక్తికములందునఁ జెందిన స్వాతివాన ము
త్యంబులుగావె? ధన్యులకు హారములై వసియింప భైరవా!.

చ. సరసునితారతమ్య మది సాధుఁడెఱుంగును గాని మూఢుఁడే
మెఱుంగును రంభఁ గూడి సుఖియించుటఁ జూడఁగఁ బాకశాసనుఁ
డెఱుంగునుగాని బానిసల నెప్పటికిఁ రమియించుచుండువాఁ
డెఱుంగునె దేవకాంతపలపించుట యింపుకయైన? భైరవా!.

ఉ. ఇల్లుభుజంగమైనఁ దనయిష్టుఁడు వైరికి మర్మమిచ్చినకొ
గల్లనిజంబు నేర్పరుపఁ గానక భూపతి చంపవచ్చినకొ
దల్లివిషంబుఁ దెట్టినను తండ్రిధనాధ్యుల కమ్మజూచినకొ
వల్లభుఁ డొల్లకున్న నిక *వారల కెవ్వరు దిక్కు భైరవా.

* వారల కేగతి తిమ్మభూపతి! యని పాఠాంతరము.

చతురంగము

నీతి, హాస్యము.

ఉ. దానము లేని సంపదలు ; ధాన్యము లేని గృహంబు శిష్టసం
తానము లేని వంశమును తానిమి లేని జపంబు నాత్మవి
జ్ఞానము లేని విద్యయుఁ బ్రసన్నత లేని నృపాలు సేవయుఁ
వానలు లేని సస్యములు వన్నెకు నెక్కపు ధర్మనందనా!.

ఉ. సారము లేని వంట సరసత్వ మెఱుంగని యివిగొంట భూ
సారము లేని పంట పనిసల్పని బానిసయింట నీరు వి
స్తారము లేని కుంట పురుషార్థము లేని ధనంబులుంట యోం
కారము లేని గంట కొఱఁగావుర ద్వారక వేంకటేశ్వరా!.

ఉ. దానము లేని హస్తములు ధర్మగుణంబులు లేని బుద్ధియుఁ
గానఁగరాని కన్నులును కాయలు కాయని వృక్షజాతముల్
కూనలు లేని గేహమును క్రొన్నెల లేని నిశాసమాహముఁ
వేనలి లేని కాంతయుఁ బ్రవీణతఁగాంచునె? వేంకటేశ్వరా!.

ఉ. దాతకు లోభి కీడు వసుధావరునొద్దను చాడికీడు దు
ష్టాతిని నమ్మగీడు పనిసల్పని బానిస కీడు నూరిలో
ఘాతుకుఁడుంట కీడు రసికత్వ మెఱుంగని యివి కీడయా
పాతకనాశ! భక్తజనపాలక! వేంకటశైలనాయకా!.

ఉ. అంగన లేని యిల్లు చతురంగబలంబులు లేని రాజు ని
స్సంగుఁడుగాని మాని జనసమ్మతి లేని ప్రధాని కామినీ
సంగతి లేని యౌవనము శాంతము లేని తపంబు స్త్రీలకుఁ
ముంగర లేని భూషణము మోదమఁజే? భువిరాఘవేశ్వరా!

ఉ. మాటలచేత దేవతలు మన్ననఁజేసి వరంబులిచ్చెద
ర్మాటలచేత భూపతులు మన్ననఁజేసి శుఖంబులిచ్చెద

ర్యాటలచేతగామినులు మన్ననజేసి సుఖంబులిచ్చెద

• ర్యాటలునేరకున్ననవమానము న్యూనము మానభంగమున్.

మ. రసవాదంబులు పెక్కు నేర్చిన మహారాజేంద్రులన్ గెల్చినన్
వెన సన్మంత్రము లుచ్చరించిన మహావిద్యల్పసంగించినన్
అసహాయంబగుశూరత న్దనిన చానంబోధి లంఘించినన్
నొసటన్వ్యాసినవ్రాలు కన్నగలదా నూతేండ్లుచింతించినన్.

చ. గురువులరాక దాసిమృతి గుఱ్ఱపుదాడియు వానవెలువల్
పొరుగుననప్పుబాధ చెవిపోటునుదొమ్మరులాట యింటిలో
వరసతిగర్భవేదన వివాహము విత్తుట యల్లునల్కయున్
గఱపు దరిద్ర మాద్దికము గల్గెనొకప్పుడు కృష్ణభూవరా.

ఉ. నిన్నటిరేయి నేఁ గలను నీకుఁ బ్రయాణ మెఱుంగకుండ నే
తిన్నగనిద్రలేచి కడు దీవ్రయగాఁ జనుదేర నీవు నా
కన్నను మున్నగా నచటఁ గన్నడవచ్చితి దుర్లుటంబ! నీ
వెన్నున బుడలెత్త నట విస్తరలో నిడినట్టిసర్వసి
ద్ధాన్నము తట్టివేసితివహా! గ్రహచారమ! దుర్విచారమా!.

ఉ. అద్దిర! సింబవోగణము నర్జనుఁడెక్కుక శిద్దిరాజుపై
యిద్దెముసేయన డెముక యేటుకునేత; గనేశునెక్కిరా
సుద్దులీలీసనుండొదర నోద్దెముగాఁగను రాభరావణా
యిద్దెమునూ సేవంచు వచియించును మూర్ఖుఁడు సంగమేశ్వరా!.

ఉ. “నల్లనిదేంబి? బేరి!” “మృగనాభిరగొల్లడ!” “దాన్నిదిందురా?”
“అల్లటుగాదు, స్త్రీలుచనులందునఁ బూతురు!” “పూసినంతనే
జల్లునజేపువచ్చి తెగజాటున?” “కాదుసుగంధమబ్బు” “మా
పిల్లకుకాస్తపెట్టు” మన బేరియఁ గస్తురి మూసెఁ గక్కునన్.

† నల్లనిదేరి! మృగనాభిరవల్లవ! దీన్నిదిందురా!

పుల్లసరోజలోచనలు పూతురుచన్నులఁ బూసినంతనే
జల్లునచేపునా? యెగసి తన్నక ఊరక పాలాసంగునా! (?)
గుల్లకునెంతయె తమమ గొంగడిపరిన నవిరందలున్.

- క. ఏనాటి యగ్రహారమొ
మీనాటికి కండ్రికాయో మీపనిదీరకొ
మానాడు మాన్యమాయెను
నానాటికిఁ దీసికట్లు నాగంభొట్లూ !.
- క. లింగాలగురివిశ్లేటికి
గంగాధరుఁ డేమిగతులు కల్పించె నయా ?
బంగారువంటికోమటి
సంగీతమువల్ల బేరసారము లుడిగెన్.
- క. వంకాయవంటికూరయుఁ
బంకజముఖినీతవంటి భామామణియున్
శంకరుని పంటిదైవము
లంకాధిపువైరివంటి రాజునుగలఁడే ?.

విధవలు

శ్రీ. పోకలు నమలుచు నాకులు చేబూని
సున్న చుడుగువాఁడు శుద్ధవిధవ
ఇద్దఱునొకచోట నేకాంతమాడంగ
వద్దజేరెడువాఁడు వట్టివిధవ
అలితోఁ గలహించి యాకలిగావని
పస్తుపంఁడెడువాఁడు పంజివిధవ
దారిద్ర్యముననుండి తనపూర్వసంపద
లూరకతలఁచువాఁడు త్తవిధవ
ఇట్టివిధవలఁ గడఁద్రోచి యెసకమెసఁగఁ
గావుమీ వేడ్క విబుధులఁ గమలనాభ !
పాహి శ్రీపార్థసారథి పరమపురుష !
తిరుమలద్దంకి మల్లి కేశ్వరగిరీశ !.

సీ. వారకాంతలయిండ్ల వాసంబుజేయుచు
 మగువకేడ్చెడువాడు మడ్డివిధవ
 అన్నదమ్ములతోడ నాలికై ద్వేషించి
 కడగితిటైడువాడు బడుగువిధవ
 కట్నమిచ్చెదనని కాలమందీయక
 గోళ్లుగిలెడువాడు కొంఠెవిధవ
 చదువుఁజెప్పినకూలి జఱుపుచునీయక
 మిట్లకరించెడువాడు మేటివిధవ
 ఇట్టివిధవలఁగడఁద్రోచి యెసకమెసఁగఁ
 గావుమీవేడ్కువిబుధులఁ గమలనాభ !
 పాహిశ్రీపార్థసారథి ! పరమపురుష !
 తిరుమలద్దంకి మల్లికేశ్వరగిరీశ !.

సమస్య:—కామిగాఁడు మోక్షకామిగాఁడు.

సీ. నిపుఁత్వమున రాజనీతియెఱుంగక
 నేల నేలెడువాడు బేలగాని
 సంగీతసాహిత్యసరసత నెఱుంగక
 కృతిఁ జెప్పవాడు దుష్కృతుడు గాని
 కుశలుఁడై యింతులకోరికల్లీర్పని
 విషయాతురుండు దుర్విటుడుగాని
 మాధవశ్రీపాద మగ్నతఁజెందక
 ముక్తిఁగోరెడువాడు రక్తిగాని
 అతిదయాభివక్తి యతులితమగుయక్తి
 యంగనానురక్తి యచలభక్తి
 పరతఁగాంచున్నఁ బతిగాఁడు కవిగాఁడు
 కామిగాఁడు మోక్షకామిగాఁడు

శ్రీ రస్తు.

చాటు పద్య రత్నాకరము

పంచమతరంగము.

అర్థకందమున దశావతారములయిమిడిక

క. వనచరములు నార్జరయన్
మనుజాకృతు లేను పైనిమావొక్కటియై
తనరిన నరహరి మాకెపు
డనుపమసౌఖ్యంబు లొసఁగు నవనీసలిలోక.

దశావతారశ్లేష

క. ఏమీననఁ దాఁజేలిన
నాముంగిటికేలరాఁడు? నరహరి పిన్నా!
రాముని ముహూఢపిత్తిఁ
బ్రేమంబున బుద్ధిఁజెప్పి పిలువవెకలికీ!.

భృత్యులు

క. వాసవరవిసోమార్కులు
నాసవరవిసోమసుతులు వాసవసుతులున్
వాసవులు కవులు సోములు
వాసవరవిసోమసుతులు వాకిట భృత్యుల్.

శ్రీగండవరపమ్మ దండకము

రచయిత చేజర్లనారాయణకవి

శ్రీమత్సుమస్తావనీనిస్తులద్దేశదేశాభిముఖ్య ప్రకాశో జ్వలస్థానమై యొప్పు నప్పొక నాటిప్రసిద్ధ స్వదేశంబునం జాల రంజిల్లు మల్లూరు సీమందుఁ చేజెర్ల గ్రామంబునం బూర్వకాలంబునం దుద్భవంచైన గండారపమ్మఖ్య విఖ్యాత యాశక్తి యుక్తి ప్రకాశోన్నతిం జెంది తత్తీర్థ సేవావిశేషార్థము ల్కాని స్వస్థానమానాభి మానంబుఁ బోనాడి తానేగి కొన్నాళ్లు న్నంతలో శోభకృద్వత్సరంబందు వైశాఖమాసాన శ్రీపాకనాటికులశ్రేష్ఠుడైనట్టి తూమాటి వెంగన్న స్వప్నంబులో వచ్చి సాకారరేఖావిలాసంబుతో శక్తిప్రత్యక్షమై ప్రేమఁ దత్పూర్వ వృత్తాంత మాద్యంతముం జెప్పి తానప్పుడే యప్రకాశంబునుం బొంద నవ్వేళ వేగంటి మేల్కొంచి యత్యంతసంతోష ముష్పొంగ నావెంగధీరుండు శూరుండు నారీజనానందసౌందర్యకందర్పుఁ డాభోగదేవేంద్రుఁడా సద్గుణైశ్వర్యసంపన్నుఁ డాకాంతిచంద్రుండు సత్కీర్తి సాంద్రుండు ప్రత్యర్థిమత్తేనకంఠీరవాభుండు సాఖోన్నతిం జెంది చేజర్ల చెన్నాభి ధానప్రభావచ్యుతానంతగోవిందుఁ డైనట్టి యద్దేవు నవ్యాద్భుతా కారగర్భాలయా ద్యంతరాశంబులుం దద్విమానప్రపద్యత్కటాక్షస్ఫురదై వనతేయాదిసద్వాహనంబుల్ మహావిశ్వకర్మాంశసంభూతులౌ భీమలింగయ్య గుర్వయ్య చెంచాభిధానాది శిల్పాధి కారప్రసన్నుల్ ప్రభావజ్ఞులౌ వారిచేత న్వి నోదంబుగాఁ బూని నిర్మింపఁగానెంచి తర్వాత గండారపమ్మ న్వి నోదంబుగా శక్తి రూపంబు నాశిల్పశాస్త్రప్రకారంబుగాఁ గాశలం బొప్ప జేయించెదచ్చుక్తి సౌందర్యముంజూచి వర్ణింపఁగా బ్రహ్మకుశ శక్యమేగాదు నిక్కంపుఁ జొక్కంపుస్వర్ణాంశసంభూత హైయంగవీనాభ్రసం జాతవిద్యుల్లతాతుల్యదేహాఁ జగన్మోహనాకారతరుణ్యలావణ్యదుగారవావిర్భవ

త్సూర్ణచంద్రాననక జూడ దృగ్గోచరంబైనతల్లిక విలోకించి నేనెంత
 నేమింతు భావింతు నాయంతరంగంబునం గట్టిగా నూటిగా నాటంగా,
 నీటుగా నున్నయద్దేవి దివ్యావతారంబుగా నొప్పుచందంబు నందంబుతో
 నుత్తమాంగంబుపైనం గిరీలుప్రభృత్ భానుబింబంబు తేజంబుమాయంప,
 నయ్యందుబింబావతంసంబు తత్ఫలభాగంబునం దొప్ప, నాభూతిరేఖిత
 ముఖాబ్జంబునందందమైయొప్పు కందర్పుబాణంబులంగేరు నేత్రంబులా
 నందముం గొల్పఁ దన్మధ్యదేశంబునం దున్నతంబైన శంపెంగసూనం
 బు నానొప్పు ముక్కందున నుక్కురల్లాడ ముత్యంబునృత్యంబుతో నిక్కి
 తాధిక్కిరింపంగ మాతృర్యముంబూని తారక్తసిక్తాంగమైమింగనుంకించు
 బింబాధరశ్రీలనొప్పారువ క్రింబునక హాసముల్లుల్కుగా వజ్రతుల్యంబులె
 దంతధావశ్య మారెంటినిం గప్పఁగాఁ గంబుకంఠంబు ఘోషింప భర్మాంగ
 రాగప్రభాభూషణవాతముల్పట్టి పల్లార్చించిదాడఁగా రత్న తాటంకయ
 గ్గంబుతోడోడ వర్తించుచుండంగ నాచెక్కుటద్దాలుముద్దాడ సంగీతసాహి
 త్యసామాగమంబంతలో నృతతానూరూపంబులై గొప్పలైయొప్పుచున్న
 ట్టివత్తోజకంభంబు లుప్పొంగఁగాఁజూచి తత్కంఠహారంబులంగప్పునాచొ
 ప్పువీక్షించి రంగైన యాపైఁటకొంగంత లోగంతులన్వేచి హారాలుపోఁ
 ద్రొబ్బితాగొబ్బునంగుబ్బుచందోయిపైఁ జక్కఁగా దండలుద్దండవృత్తిక
 పుడాయించి యాకొంగుపొంగారఁగాఁ ద్రొక్కుచుండంగ నూగారునాభి
 ప్రదేశంబునందున్న బంగారుటొడ్డాణ మామధ్యదేశంబు నాశంబుశావింప
 తోణీతలశ్రోణి తా నీవిబంధానుబంధంబుతో చిత్రవస్త్రంబుపాదాల
 పర్యంతముం గట్టఁగా దెప్పరంబైన హారంబుతోఁ గింకిణీనూపురద్వంద్వ
 ముల్లోడుగాఁగూడి ఘోషింపనీలాభ్రసంకాశవేణిక సదామంజువాణిక
 శరత్కాలసంపూర్ణ చంద్రాననక గుండమందారహాసక సునాసక జకోరా
 క్షీనక్షీణత్రైరేఖ భూతిర్లలాటం జలాటాన్వయగ్రీవ సద్భావ జంభారిగం
 ధీర కుశ్శీర్షకతక్కుశ్శీర్షకరశంభుత్ స్తనిక నిస్తులద్భావచందో

భూసావిశేషా అశేషామరస్తుత్యపాదారవిందా సదానంద లోకైక
 మాతా మహాపాతకవ్రాతజీమూతవాతా ద్రిశక్త్యాదిశక్తికా గుణాతీత
 నవ్యక్త బూతకజగన్నేత్రి బ్రహ్మాదిమూర్తిత్రయాధార వేదాంతసారక
 నిరాకారంగా సన్నతుత్ నేయంగావచ్చి సాకారరూపంబుతో నున్నయా
 దేవికికాసిట్లు బోనాలు బొంగట్లు నివ్వాట్లు గర్పూరసాంబ్రాణిధూపంబు
 నూపాన్నపూపాది భక్ష్యంబులు స్వేదలుకా ఆటలుకా బాటలుకా గండ
 దీపాలువస్త్రాలు శస్త్రాలు శివ్యాలు బువ్వాలు పవ్వాడముత్ వారముత్
 మంత్రముత్ యంత్రముత్ తంత్రముత్ జంత్రగాత్రంబుతోఁ బాడువీణాది
 వేణుస్వనానందముత్ గంధముత్ పిండిగండంబు జందేలుచిందేలు పచ్చా
 నుపుప్పొట్లుజవ్వాజికస్తూరికర్పూరముత్ దీపముత్ ధూపముత్ హారతుత్
 చిందులుకా చప్పటత్ తప్పెటత్ జమ్మికత్ కొమ్మలుకా పంబలుకా గం
 భముత్ సుద్దులుకా గద్దెలుకా పద్దెముత్ మద్దెలత్ కీర్తనత్ నర్తనత్ వెం
 డిబంగారపుంగిండ్లు సింగారంపుంబండ్లు మాధుర్యపుంబండ్లు చేచ్చలయుంగల్లు
 సారాయి మాంసంబుర క్తంబు యుక్తంబుగాఁదెచ్చు పచ్చట్లనచ్చంపు నూ
 చిండికూరాకులుకా యిడ్డెనల్లండ్లులుకా చక్కెరల్ ఉక్కెరల్ బిల్వపత్రం
 బులుం బువ్వుముత్ పచ్చనక్షీంతలుకా బోగు నూల్లాదిగాఁగల్గు సర్వోప
 చారాలతో బ్రాహ్మణక్షత్రవిట్టాద్రిలుకా శాయనాసాదిలై నేట్లు మాతం
 గులామద్యపానంబుచే మత్తులై బూతులాడంగఁ జూడంగ నాఁడెంతయుకా
 వేదఘోషంబుతో శంఖభేరిమృదంగాదివాద్యధ్వనుత్ సన్న మేళంబుతో
 మిన్న భేదింపగాఁ బూర్ణహర్షంబుతోవచ్చి తద్బాణవిద్యాది నానావినో
 దంబులంజూచి యానందముంబొందగానందమా సుందరుల్ మందలై
 మందయానంబుతో గంతుపూబంతులై మించి పూగొమ్మలై కమ్మలల్లా
 డఁగా రత్నత్రయ సామ్యులంబెట్టి చూపట్టు హొంబట్టు పుట్టంబులొప్పార
 గాఁగట్టిదట్టంబుగా గంధకస్తూరిజవ్వాజి నెమ్మేయలన్మెత్తి గుత్తుపుఁ జందో
 యిపైవ్రేలుతో రాలహారాలు వేడిండులంద్రొక్కఁ జొక్కంపుఁ గరూఁగ

తాంబూలముతో నేయుచుకొని పాయుచుకొని జోడుగాఁగూడుచుకొని గొప్ప
 లంజాట్టుదట్టుంపుఁ జెంగల్వఘాదండ లాండొందు తండోపతండంబులై
 తత్కటిద్వీపముల్దాటి వ్రేలాడఁగా నవ్వుచుకొని జవ్వనుతో కేరుచుకొని
 మూఁలూదూటుచుకొని బోయి యాయాసముంజెంది తద్గండభాగంబులం
 దీర్చు కస్తూరికావక్ర పత్రానుసమ్మిశ్రమై జారుఫాల ప్రదేశంబునంబుట్టి
 ఘర్మాంబుజాలంబు మూలంబుగాగోరులం గీరిపార్శ్వంబులందున్న సొంద
 ర్యకందర్పులం జూచి హాస్యంబుగా వారిలోనకొని వికారంబులంజూచి
 సేత్రంబులకొని జిమ్ముచుకొని మమ్మరం బైనయాపేక్షతోవచ్చి గండారపమ్మ
 నివిలోకించి దండప్రణామంబులంజేసి తాంబూలములెవ్వి యాశక్తియా
 కార మాద్యంతముంజూచి యానంద మగ్నంత రంగంబు లుప్పొంగ ము
 గ్ధాంగనతో నాసికాగ్రంబులం దర్జనీయంగుళాలుంచి యాశ్చర్యముంబొంది
 సందేహముతోదీక్ష “కోయమ్మ! యాయమ్మ నణ్ణెత్తిపైనున్నదేమే? అదే
 బొప్పిగా; కాదు చూడే గరానా! కిరీటంబు; ఓయబ్బ! యాయుబ్బుగాను
 న్నరెండేటివే? కణ్ణులే; కావుచీ కుయ్యకే గుబ్బచన్ద్రొండలే; గొడ్డుబోతా
 డదో? పట్టితేగట్టిగానున్న పీచున్న; లట్లందురా దోసమే నోరుపుచ్చిని,
 ఈగొంతుచుట్టేంటివో? తోలుపాదాలు; నీకండ్లు చెడ్డావపేరత్తు హారాలు
 ఈనోరుగబ్బేమొకో? కల్లుదాగేదిగా? వుండవే గొండగొయ్యా! యిదేగం
 భకస్తూరికావాసనేయమ్మ! యిన్నాలుగున్నేంటివో? తెడ్లుగా; కావుహ
 స్తంబులేబోటి! వొడ్డారమాదీనిసుట్టేంటివో? విల్లుగా; కాదే ఓమల్లి! నీవొ
 ల్లుకొవ్వొందటే, చూడవేతోరణం; దీనిపైనున్న దీబాకినోరేమొ? చెయ్దే
 ట్టితేకర్చునో పిల్లియేమొక్కొ కాదే బికాశీ! యిదేసింహతల్లాటమే య
 క్క! నిక్కంబుగాఁ జెప్పవే దీనివొల్లంతయుకొని దెల్లగా నెఱ్ఱగా నున్న
 పీచారలేమే? బళాస్ఫోటకంమచ్చలే యిచ్చకమ్మటలో పిచ్చికల్లాలియీ
 యమ్మమేనంతయుకొని సామ్మతోకమ్మయున్నట్టి యాయమ్మ తాగట్టు
 కున్నట్టి చిత్రంపుచీరందమే; చేతులంబట్టుకో పొంచుకున్నట్టి వివేచింటివో

హే చ్చ రి క

ఉ. చంద్రకళాధరుండు కలుషానలవారిధరుండు శంకరుం
డింద్రయలోలదూరుఁ డభిలేశ్వరుఁ డద్రుసుతాసమేతుడై
మంద్రవచోవిశేషపరమామృతసేచనమొందుచున్నవా
డింద్ర! పరాకు వే విడిచి యీనిశి నీదిశఁ గాచియుండుమా.

ఉ. మానిమనోంబుజాంతరనిమగ్నపదద్వయ మట్టదుండు కా
దేనవిభూషితుం డజుఁ డతీంద్రియఁడద్రుసుతాధరామృతం
బానుచుఁ గార్యకారణమయాత్మసుఖంబునఁ జొక్కినాడెవై
శ్వానర ! యీత్రయామమున నమ్మతి నీదిశఁ గాచి యుండుమా!..

ఉ. కుండలిమండనుం డసురకోటివిఖండనుఁ డంగజాహితుం
డండజవాహనాత్మహితుఁ డవ్యయఁడాధ్యుడగేంద్రకన్యకా
ఖండతరోపగూహనసుఖంబున మిక్కిలిఁ జొక్కినాడయా
దండధరా ! వివేకమతి దక్షిణ మీనిశఁ గాచియుండుమా.

ఉ. హేమనగేంద్రచాపుఁ డురగేంద్రకలాపుఁ డుపేంద్రమిత్రుఁడా
హైమవతీపయోధరయుగాంతరతల్పశయానురక్తుడై
శ్యామపయోధరాంతరనిశాంతతట్టిల్లతబోలియున్నవా
డేమర కీవు దైత్యవర ! యీనిసినీదిశఁ గాచియుండుమా.

ఉ. సూరిసుతుండు దర్పకనిషాదనుఁ డార్తశరణ్యుఁ డీశుఁ డిం
పారతుషారశైలతనయాపరిరంభణచుంబనాదిశృం
గారకళావిశేషపరికల్పితకాముకుడైనవాడయా
వారినిధీశ ! యీనిశక్రధువంబుగ నీదిశఁ గాచియుండుమా.

ఉ. భూతగణేశ్వరుండఖిలభూతదయాపరుఁ డీశుఁడాజగ
న్మాతమనోగతుల్యెలయ మంజాలతల్పశయానుఁడై మనో
జాతవిలాససంజనితసౌఖ్యరసంబునఁ జొక్కిఁసుమ్మి యీ
రాతిరి గంధవాహ ! మదిరంజిల నీదిశఁ గాచియుండుమా.

ఉ. రాజకళాధరుండు కవిరాజితభూధరమందిరుండు వి
భ్రాజితనీలకంధరుఁ డరాతిభయంకరుఁడైదికన్యతో
రాజమరాళతల్పమున రంజిలి మిక్కిలిచొక్కినాఁడ యీ
రాజవరేశ ! యీరజని రంజిల నీదిశఁగాచియుండుమా.

ఉ. ఈశుఁడశేషలోకనుతుఁ డీప్సితదాయకుఁ డైదికన్యతోఁ
బేళలపువ్వుతల్పమునఁ జేర్చి పెనంగియవంగసంగర
క్షేత్రసముద్గతాంబుకణక్తిర్ణ వికారశరీరియైనవాఁ
డీశ ! దిగీశ ! యీనిసిని నింపుగ నీదిశఁగాచియుండుమా.

ఉ. నందకపాణిసాహృదుఁ డనంతఁ డభేద్యుఁ డఖిండసచ్చిదా
నందుఁ డుమార్థవిగ్రహాఘనాంబుమవంబుదగర్భనిర్గతా
స్పందకతోరుఁడై హరుఁడు తత్పదమంది వెలుంగుచుం డెనో
నందిముఖప్రధానగణనాయకులార ! చలింపకుండుడీ.

ఉ. మానితభూజలాగ్ని పవమానవిహాయసమానసాధికా
ధీనకృతాంగమధ్యసముదీరతనిర్జ్వరతిస్రగంతరో
ద్యానవిహారుఁడై హరుఁడు తత్పదమంది వెలుంగుచుం డెనో
మానసమా ! వినిశ్చలసమీధివహించి భజించుచుండుమా.

రాముఁగనుగొంటి.

సీ. శ్రీకరరత్న శింజితనూపురాన్విత
 పాదపద్మంబులఁ బరఁగువాని
 గాంచీకలాపసంఘటితహస్తంబులు
 కాంగనచేలంబుఁ గలుగువాని
 గ్రైవేయకంబులు కమనీయహారము
 ల్కంకణాంగదములు గలుగువాని
 మకరకుండలరత్న మహనీయమకుటస
 న్మందహాసవిలాసమహిమవానిఁ
 జెలఁగిసింహాసనంబున నీతతోడ
 రమణఁగూర్చుండి రాజ్యపాలనమునేయు
 నట్టికోదండరాము నేనాత్మలోన
 మెలఁగఁ గలఁగంటి నంతట మేలుకొంటి.

ఆ శ్రీ రామ ద ము

చ. మనసిజామామమామయభిమానమడంచినవానిమామనం
 దనునివిరోధినందనునినందనుసుందరి మేనమామఁ జం
 పినజగజ్జెట్టిపట్టి బాడిఁజేసినశూరునితండ్రఁ గన్నగఁ
 గొనిననురాధినాథునితనూభవునాయువు మీకునయ్యెడున్.

ఉ. మామను సంహరించి యొకమామను గర్వమడంచి యల్లతే
 మామను రాజుఁజేసి యొకమామతనూజునకాత్మబంధుఁడై
 మామకుఁగన్నులిచ్చి సుతుమన్యధు నింతికిఁ దానె మామయై
 మామకు మామయైన పరమాత్ముడుమీకుఁ బ్రసన్నుఁ డయ్యెడున్.

సీ. అన్నపై శేయనించి యన్నను పైనుంచి
 యన్నను మునిమాపు హతము నేసి
 అన్న సుతురక్షించి యన్న సుతు శిక్షించి
 యన్న సుతునకుఁ దనయనుజ నిచ్చి (?)
 మామకు మామయై మామనుబంధించి
 మామ సుతుధరకు మామఁజేసి
 కొడుకుకు బావయై కూతురి పెనిమిటై
 కొడుకు నాలములోనఁ గూర్చినేసి
 మించు శ్రీహరి కరుణచే మీకునొసఁగు
 బహుతరంబగు నాయురై శ్వేత్యములను
 వస్తువాహనసంపన్నవై భవముల
 సకలసామ్రాజ్యవిభవంబుసంతతంబు.

గీ. ఆలినొల్ల కయున్న వానమ్మమగని
 నందులోపలనున్న వానక్కమగని
 నమ్మినాతనిఁ జేతిదుదానమ్మసవతి
 సిరులు మీకిచ్చు నెప్పట్లఁగరుణతోడ.

ఉ. ఆలికి నల్లుండై పిదప నల్లునికిందగఁ దా నెయల్లుండై
 యాలికిఁ దండ్రియై మనుమరాలికిఁ బెండ్లికుమారుండై సదా
 ఆలిమఱుందెచ్చెల్లలికి నర్మిలిభర్తయు నాచునొప్పు గో
 పాలుండు రంగళాయి మనపాలఁగలండు విచార మేటికిన్.

లే ఖి కుం డు

గీ. తప్పుసవరించి వ్రాయు టు త్తమము లేక
 ప్రతిసమానముగా వ్రాయు టతిముదంబు

పంచమతరంగము

రెండువిడిచియు వ్రాసెడులేఖకుండు
కలిమి కవినేయు భాగ్యంబుగాదె కృష్ణా!.

క. ప్రతిజూచి వ్రాసినాడను
అతిసెబలువ్రాలుమాడనన్నియుదప్పుతో
యతియునుప్రాసమునెఱుంగను
మతిమంతులు తప్పుదిద్ది మన్నింపరయా!.

చాటుపద్యరత్నాకరము

స మా ప్త ము

చెన్నపురి:

ఆంధ్ర ప్రతికాకార్యాలయమునందు
మూద్రితము—1927.

విక్రయమునకు సిద్ధముగా నున్న గ్రంథములు

1. ప్రణయ కుసుమము

ఇది లోకోత్తరయగు నొక మహాపతివ్రత చరిత్రము. ఇందలి కథాసంవిధాన మపూర్వము. రసభావ భరితమై, మృదుమధురశైలిచే పాఠకలోకము నాకర్షించు నీ మనోహర కావ్యమునకు విమర్శవిద్యాస్వతంత్రులగు బ్ర. శ్రీ. దుర్భాసుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు వ్రాసినపీఠికయును గలదు. పెం0-12-0

ప్రణయ కుసుమము వై పండితాభిప్రాయములు

మహారాజశ్రీ

పితాపురము,

నడకుదుటి వీరరాజు పంతులుగారు

28-8-26.

దయాపూర్వకముగ మీరనిచిన “ప్రణయ కుసుమము” అను చిన్న పోత్తమును జేకొని యపారముద్రనసమాప్తావిత హృదయుండనై పఠించి మీకవనంపుసొంపున కెనలేని యాశ్చర్యమును వ్యక్తముచేయుచున్నాను.

ర్యానందములను బొందితిని. గ్రంథ మంతయు మృదుమధుర
 పద సంఘటితమై యెల్లరయుల్లంబులఁ బల్లవింపఁ జేయునదిగా
 నొప్పురుచున్నది. అందందు తిక్కనఁగి శబ్దభావముల వేలి
 కూరుపు, నాచనసోముని మనోహరపద సంఘటనము, నన్ని
 చోడకవిరాజు జానుతెనుంగు సోయగము, మొదలగు సత్కా
 న్యలక్షణములు గలిగి, నవీనభావ విన్యాసములతోఁ జెన్ను
 మిగిలియున్నది. వేయేల? మీపొత్తమాకృతిని జిన్నయయ్య
 గుణములచేఁ బెద్దగాఁ బరిగణింపనర్హమై యలరారు చున్నది.
 గ్రంథపీఠికయు స్తవ్యమై యొప్పురుచున్నది.

త్రిలింగ

.....ప్రబంధ కవులవలెఁగాక శుద్ధప్రేమ యొక్క
 సత్త్వస్వరూపమును చిగురుజొంపముల, పూలమొగ్గల, శుక
 ముల, పికముల, నదుల, సరోవరముల, తేలుల, నీతాకోకిల
 ములఁగాంచి ఆశ్రంగారోన్మాదమున సృష్టికొక క్రొత్తమెఱుంగు
 పెట్టఁగల మహాకావ్యయుగము నేడవతరింపవలసి యున్నది.
 అవతరించుచున్నది. తత్సూచకముగనే ఈ ప్రణయకుసుమము
 వెలువడినది.....ఈచిన్న కావ్యము.....నూతన యుగ
 సంవర్ధకము, భావగీత సంశోభితము, హృదయానంద సంధా
 యకమును. కవి యశంబు కల్పస్థాయియగుంగాక!

గా. హరినర్సోత్తమరావు.

ఆంధ్రపత్రిక

ప్రణయకుసుమము.....ఉపాధ్యాయ హరి
హరుని కావ్యమువలె దృశ్యముగను, ప్రబోధ పరముగను,
శాంతరస ప్రధానముగను నుండకశ్రవ్యముగను,
ప్రణయపరముగను, విప్రలంభరస ప్రధానముగను నుండి మిగుల
మనోహరముగ నున్నది. ఈఖండకావ్యము..... పేరునకు
తగినట్లుగా దశములక్రింద నాలుగుభాగములుగ విభజింపబడి
నది.....శాస్త్రిగారి కవితాలత ఈ గ్రంథమునందు పుష్పిం
చినదనుటకు సందియము లేదు. కనుకనే ప్రణయకుసుమము
నందలి సౌరభము విదగ్ధజనుల నాకర్షింపఁజాలియున్నది. ఇందలి
ఇతివృత్తమునకుం దగిన పదపదార్థ రసావిష్కరణ చాతురి
యును, అందు కనఁబరచిన ఔచిత్యమును, మిక్కిలి గమ
నింపదగియున్నవి.....ఈకవిగా రితోధికసేవను ఆంధ్ర
సారస్వతమున కొనర్పఁబ్రార్థించెదము.

మ. రా. రా. శ్రీ

సిద్ధాంతం,

త్రిపురాన వేంకటసూర్యప్రసాదరావు దొరవారు 15-6-26.

తమరు దయతో నంపిన “ప్రణయకుసుమము” నాకుఁ
జేరినది. అందలి మృదుమధుర కవితా మరందమును గ్రోలి
యమితానందము నందితిని. ఇంతకు మున్నే పత్రికలలో తమ
కవితారసమును కొంతచవిచూచి యుంటిని

SWARAJYA.

The wellknown Andhra poet Mr. D. PITCHAYYA SASTRY of Nellore has kindly sent us a copy of his newly published “ప్రణయకుసుమము” a Prabandham in Telugu. On perusal I am convinced that the new path sketched out by the poet is beautiful and that the treatment is in a masterly fashion. The book abounds in various descriptions mostly of Nature and I may add that these descriptions heighten the intensity of the plot rather than detract the attention of the readers.

As regards the style of the varied verses of the book I venture to say that it is not only copious and vigorous but also rich in its simplicity. I am sure that the book deserves to have a place among the many gems of Andhra Literature and I recommend it to the perusal of the Andhra Young men.

K. S. R.

పితాపుర సంస్థాన విద్వత్కవులు, ఓలేటి వేంకటరామ శాస్త్రిగారు, కవితావిలాసము, 10-9-27.

మీ “ప్రణయకుసుమము” మృదుతయు, రసమును, సుగంధమును గలది గావున సుమనో మనోహరముగా నున్నది.

చింతా దీక్షితులుగారు, బి. యే. యల్. టి. బందరు

మీ “ప్రణయకుసుమము” సౌరభోపేతమే అని నిశ్చయించుకొన్నాను. మీరు సరిద్రమణిని గురించి వ్రాసిన

“ప్రకృతిరహస్యముం దలఁచి
పాడుచున్నది భావగీతముల్”.

అనేపద్యపాదము మీ గ్రంథమునకుఁ గూడా అనువర్తిస్తున్నదని
నాకు తోచినది.

మీ కవిత్వము చాలామనోహరముగా నున్నది. మీరు
చేసిన ప్రకృతివర్ణన హృదయంగమముగా ఉన్నది. భావకవిత్వ
మంటే తలకంటగించుకొనేవారు మీ పుస్తకముచదివినట్లయితే
వారికాజబ్బు నిమ్మళించవచ్చును..... ఆడపిల్లల నోములు,
సూర్యోదయవర్ణనము, ‘నవీనవనీవినోదముల’ వర్ణనము—
ఇవి అన్ని స్వభావసిద్ధముగా విక్కిలి మనోహరముగా వర్ణించి
నారు.

మీ కవిత్వము నిరాఘాటముగా సాగుతున్నది. ఉత్తే
జము గలిగించే యీనాటి సారస్వతమున మీ కావ్యమునుంచి
స్థానమాక్రమించగలదు.

విజయనగర సంస్థానాస్థానకవులు,

భోగరాజు నారాయణమూర్తిగారు

విజయనగరము

17-10-27

కవితంద్రమా!

తమ..... ప్రణయ కుసుమ’ మను కావ్యరత్న
మును వందనపూర్వకముగ నందుకొంటిని.

భావకవిత్వమును పేర నొకవిధముగు విిత కవిత్వమున నిండియున్న యీనవీనయుగములో నిట్టి యుత్తమకావ్య సృష్టి గామిషఁగలిగిన మీరెంతయు ధన్యులు. 'ప్రణయ కుసుమ' మను మీ గ్రంథనామమును జూచిన యంత నే యియ్యదియుఁ బ్రణయపదమూత పదముగాఁగల నేటి భావకవిత యేమో యని భయపడితిని. కాని విలోకించుకొలఁది నియ్యది మీ పూచిన పూర్వకృత పుణ్యలతికాలతాంత మని తెలిసినది. 'ఉచ్చ భూభాగములనుండి యుజ్జీకియుజ్జీకి వడిగుభాలున'దూకి 'చెదిరి పొంగి పొరలఁగరేఁగు' మీకవితాలహరీ మాధురీరస శీకరములు 'కవుల వర్ణనలకు మించి క్రాలు'చున్నవి. మీరు వర్ణించిన పులుఁగుదంపతుల ముచ్చటలయందలి భావముల నైన నొకప్పుడూహించి గ్రహింపవచ్చుంగాని నేటి భావకవుల భావకవితలయందలి భావములుమాత్ర మభేద్యములు. అట్లు గాక సరళపదజాలములవలన నప్రయత్నముగఁ బ్రసన్నము లగుచున్న విరళభావ పరంపరలంగలిగి 'యలఁతి తొలిపడ్డ చంద్రమండలమునుండి జలజలనురాలు నమృతంపు జాలులీల, రసము తొలకించు మీప్రణయకుసుమము భాషాయోష కవ తంసకుసుమము కాఁగలదు.

విద్యత్కవులు-వడ్డాది సుబ్బారాయశాస్త్రిగారు

రాజమహేంద్రవరము, 31-10-27.

.....తమ..... ప్రణయ కుసుమమును సమ గ్రముగాఁ జదివినాడను. అందలి యనర్హమయిన కవితా

ధారయును, రసానుగుణములయిన వృత్తిభేదములును, విషయానుకూలము లయిన వర్ణనాకల్పనములును, మిగుల శ్లాఘనీయములు. తత్కుసుమమునందలి ప్రథమ ద్వితీయదశములు తృతీయదశములోని విషాదకర విషయమునకు సూచకములు గ దోచుచున్నవి. తద్దశములోని పద్యములు మిగులరసవంతములయి స్త్రీలకుఁ బాతివ్రత్యబోధకము లగుచున్నవి.

(పుట 54) “బహువిధ ఫలపరంపరలై దువుల కిచ్చి

పడఁతి నోచె బదారుపండ్ల నోము.”

ఇత్యాదిలోకానుభవ ప్రకాశకస్వభావవర్ణనలు పెక్కులు పాఠకహృదయాకర్షకములుగా నుండుటఁబట్టి మోకవితా ప్రౌఢిమ కొనియాడఁదగినది.

2. భా ర తి

“భూపతిఁ జంపితఁ మగఁడు భూరిభుజంగము చేతఁ జచ్చె” నను చాటుపద్యములోని కథ కిది విపులీకరణము. దాదాపు 400 పద్యములు. ఇందలి కథాకల్పనము మిగుల నద్భుతావహము. సులభశైలిగలిగి పద్యములు రస మొలుకుచుండును. వేయేల రసికులగువారు తప్పక చదువ వలసిన కావ్యము. వెల రు 0-10-0.

3. కా ల ము

కాలమహిమను గూర్చిన పద్యశతకము. ఇందలి భావములు ప్రౌఢములు. పద్యములు హృద్యములు. వెల 0-4-0

4. సువర్ణ మేఖల

“ఎరువుల సొమ్ములు బరువులచే” టన్న సామెతయే
యిందు కథగా పరిణతిని గాంచినది. ఇది స్త్రీలు తప్పక చదువ
దగిన చిన్న పద్యకావ్యము. వెల 0-4-0

5. భక్తకల్పద్రుమము

భక్తిరసభరితమగు శతకము 0-2-0

6. నెల్లూరు గాలివాన

0-2-0

7. విష్ణూప దశావతార స్తవము

తెనాలి రామకృష్ణకవి రచితము లగు దశావతారపద్య
ములు. సంస్కృత వ్యాఖ్యా తాత్పర్యములును ప్రతిపద టీకా
తాత్పర్యభావ వివరణములును కలవు. వెల 0-4-0

దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి,

కలానిధి కార్యస్థానము, నెల్లూరు.

